

T.C.

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

EBÛ BEKR ŞU'BE B. AYYÂŞ (Ö. 193/809) RİVAYETİ VE TEFSİRE ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAŞEM YILMAZ

152222308

DANIŞMAN

DR. ÖĞR. ÜYESİ MURAT AKKUŞ

AKSARAY 2018

T.C.

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

EBÛ BEKR ŞU'BE B. AYYÂŞ (Ö. 193/809) RİVAYETİ VE TEFSİRE ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAŞEM YILMAZ

152222308

DANIŞMAN

DR. ÖĞR. ÜYESİ MURAT AKKUŞ

AKSARAY 2018

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren(....) ay sonra tezden fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı : Haşem

Soyadı : Yılmaz

Bölümü : Temel İslam Bilimleri

İmza :

Teslim tarihi :

TEZİN

Türkçe Adı: Ebû Bekr Şu'be b. Âyyâş (ö. 193/809) Rivayeti ve Tefsire Etkisi

İngilizce Adı: Abu Bakr Shu'be b. Ayyash (d.193/809) Narrative and Its Influence to Tafseer

T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
JÜRİ ONAY BELGESİ

Haşem Yılmaz tarafından hazırlanan “EBÛ BEKR ŞU'BE B. AYYÂŞ (Ö. 193/809) RİVAYETİ VE TEFSİRE ETKİSİ” başlıklı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile AKSARAY ÜNİVERSİTESİ Temel İslam Bilimleri Anabilim dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Murat AKKUŞ

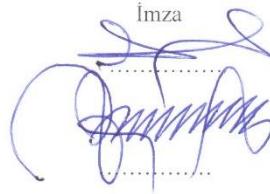
Tefsir Anabilim Dalı, Aksaray Üniversitesi

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Süleyman KOYUNCU

Kelâm Anabilim Dalı, Aksaray Üniversitesi

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KARABACAK

Hadis Anabilim Dalı, Selçuk Üniversitesi

İmza

Tez Savunma Tarihi: 17/09/2018

Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 04/10/2018...tarih ve 2018/46-30... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Öğrencinin Adı- Soyadı

Haşem YILMAZ

İmza

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Dr. Öğr. Üyesi Sevilay USLU DİVANOĞLU

İmza

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Yazar Adı Soyadı: Haşem Yılmaz

İmza:

*Hz. Peygamber'i (s.a.v.) örnek olarak benimseyip, Kur'an-ı Kerim'i ve sünnet-i seniyyeyi
örnek alıp ona göre yaşamayı edinen ilim yolcularına ithâfımdır.*

T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

EBÛ BEKR ŞU'BE B. AYYÂŞ (Ö. 193/809) RİVAYETİ VE TEFSİRE ETKİSİ

Yüksek Lisans Tezi

Haşem Yılmaz, Aksaray 2018

ÖZET

Kıraatlere göre ayetlerin okunuşlarında farklılıklar görülmektedir. Bu farklılıkların sahih olanları olduğu gibi sahih olmayanları da vardır. On kıraat (Kıraat-i Aşere) imamından gelen okuyuşlar sahih kabul edilmiştir. Kûfe kıraat imamı Âsım'ın (ö.127/745) ravisi Ebû Bekr Şu'be'nin (ö.193/809) rivayetleri de kabul gören okuyuşlardandır. Kur'ân'ın tefsiriyle uğraşan müfessirler, ayetlere vâkıf olabilmek ve murâd-ı ilâhîyi anlayabilmek için kıraat ve kıraat farklılıklarına dikkat çekmişlerdir. Eserlerinde de kıraatlere yeri geldikçe değinmişlerdir. Kur'ân'ın farklı okunuşları hem Kıraat-i Aşere imamlarından hem de onların ravilerinden rivayet edilmektedir. Kıraat-i Aşere imamlarının kıraatleri önemli oldukları gibi meşhur olmuş olan ravileri de o derece önemlidir. Bu sebeple müfessirlerin kıraat farklılıklarındaki yaklaşımları sahih olan Ebû Bekr Şu'be rivayetini tefsirde önemli bir unsur olarak kabul etmelerine neden olmuştur. Çalışmamızda ise Ebû Bekr Şu'be'nin kıraat özelliklerine ve tefsire etkisine yer verilmiştir.

Bilim Kodu : 10212705

Anahtar Kelimeler : Ebu Bekr Şu'be, Kıraat, Rivayet, Ravi, Tefsir.

Sayfa Adedi : 98

Danışman : DR. ÖĞR. ÜYESİ MURAT AKKUŞ

AKSARAY UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES

**ABU BAKR SHU'BA B. AYYASH (D.193/809) NARRATIVE AND ITS
INFLUENCE TO TAFSEER**

Master Thesis

Haşem Yılmaz, Aksaray 2018

ABSTRACT

According to the recitations, there are differences in the reading of the verses. There are also those which are not as savy as these differences are the authentic ones. The readings from the ten Qiraah imams were accepted as authentic. The rumors of Ibn Asım (d.127/745), the imam of the Kufe religion, Abu Bakr Shu'ba (d.193/809), are also accepted readings. The commentators who deal with the exegesis of the Qur'an have pointed out the differences between the qiraah and the qiraah differences in order to be able to understand the verses and to understand the God wish. they used the qiraahs as they came in their works. The different readings of the Qur'an are narrated from both ten qiraah imams and their rumors. It is also important that ten qiraah imams that became famous as the rumors of their imams are important. For this reason, the commentators had to consider the narration of Abu Bakr Shu'ba, which is the saith of the approaches of the Qur'anic differences, to be an important element in the commentary. In our work we included the characteristics of the Abu Bakr Shu'ba's qiraah and its effect to tafseer.

Science Code : 10212705
Key Words : Abu Bakr Shu'ba, Qiraah/Recitation, Narrative, Griot, Tafseer.
Page Number : 98
Consultant : ASST. PROF. MURAT AKKUŞ

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1
I. ARAŞTIRMA İLE İLGİLİ TEKNİK BİLGİLER.....	1
1. Araştırmanın Konusu, Önemi ve Amacı.....	1
2. Araştırmanın Yöntemi, Kapsamı ve Kaynakları	2
II. KIRAAT İLMİNE GENEL BİR BAKIŞ.....	4
1. Kıraat İlminin Tanımı, Konusu, Gâyesi ve Faydaları	4
1.1. Kıraat İlminin Tanımı	4
1.2. Kıraat İlminin Konusu.....	4
1.3. Kıraat İlminin Gayesi	5
1.4. Kıraat İlminin Faydaları	5
2. Kıraat İlminin Doğuşu ve Tarihi Gelişimi	5
3. Kıraat İmamları ve Kıraatlerin Taksimi	7
3.1. Kıraat İmamları	7
3.2. Kıraatlerin Taksimi.....	16
3.2.1. Sahih Kıraat.....	16
3.2.2. Sahih Olmayan Kıraat	18
BİRİNCİ BÖLÜM	20
I. İMAM EBÛ BEKR ŞU'BE B. ÂYYAŞ	20
1. Hayatı ve İlmi	20
1.1. Kıraat İlmindeki Yeri	22
1.2. Hadis İlmindeki Yeri.....	22
2. Kültürü	24
3. Hocaları	25
3.1. Kıraat Hocaları.....	25
3.2. Hadis Hocaları	25

4.	Talebeleri.....	26
4.1.	Kıraat Talebeleri	26
4.2.	Hadis Talebeleri.....	27
5.	İsnadı	28
6.	Tarikleri:	29
6.1.	Ebû Bekr Şu'be'nin Birinci Ravisi Yahya b. Adem Rivayetlerinin Tarikleri.....	30
6.2.	Ebû Bekr Şu'benin İkinci Ravisi Yahya el-Uleymî Rivayetlerinin Tarikleri.....	37
II. ÖRNEKLER BAĞLAMINDA EBÛ BEKR ŞU'BE RİVAYETİ VE TAHLİLLERİ		40
1.	İstiâze	40
2.	Besmele	42
2.1.	Sure Evvelinde İstiâze ve Besmele.....	44
2.2.	İki Sure Arasında Besmele	45
3.	Hâ'i Kinâye	47
4.	Medd ve Kasr.....	48
4.1.	Medd-i Muttasıl.....	49
4.2.	Medd-i Munfasıl.....	50
4.3.	Medd-i Lâzım	52
4.4.	Medd-i Ârız.....	52
4.5.	Medd-i Lîn	53
4.6.	Medd-i Bedel.....	53
5.	Bir Kelimedeki İki Hemzenin Okunuşu.....	53
6.	İdğam.....	55
7.	Sekte.....	56
8.	İmâle	56

9.	İzâfe (٤)'ları.....	59
10.	Zâid Olan Ya (٤) Harfi.....	60
11.	İhtilâs	60
12.	Bazı Kelimelerin Ebû Bekr Şu'be Rivayetindeki Okunuşları.....	61
İKİNCİ BÖLÜM.....		64
EBÛ BEKR ŞU'BE RİVAYETİNİN TEFSİRE ETKİSİ		64
1.	Hareke Değişikliğinden Kaynaklanan Okuma Farklılıklarının Tefsire Etkisi.....	64
2.	Müfret (Tekil) ve Cem'i (Çoğul) Sığasıyla Gelen Kelimelerin Tefsire Etkisi.....	67
3.	Ğaib, Mütekellim ve Muhatab Sığasıyla Gelen Müzari Kelimelerin Tefsire Etkisi	71
4.	Mazi Kelimelerdeki Kıraat Farklılıklarının Tefsire Etkisi	74
5.	Mastar Sığasıyla Gelen Kelimelerin Tefsire Etkisi	76
6.	Ma'lûm (Etken) ve Meçhûl (Edilgen) Sığasıyla Gelen Kelimelerin Tefsire Etkisi	80
7.	İsmi Fâil ve İsmi Mef'ûl Sığasıyla Gelen Kelimelerin Tefsire Etkisi.....	82
8.	İstifhâm Hemzesi ile Gelen Kelimelerin Tefsire Etkisi	83
9.	Emir Sığasıyla Gelen Kelimelerin Tefsire Etkisi.....	86
10.	Kelimelerin Tahfif-Teşdid Okunmalarının Tefsire Etkisi	89
SONUÇ.....		93
KAYNAKÇA		94

KISALTMALAR

age	: Adı geçen eser
agm	: Adı geçen makale
agmd	: Adı geçen madde
agt	: Adı geçen tez
a.s.	: Aleyhisselam
agt	: Adı geçen tez
b.	: Bin, İbni
bkz.	: Bakınız
byy	: Basım yeri yok
c.	: Cilt numarası
c.c.	: Celle Celâlühü
çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
İÜ	: İstanbul Üniversitesi
MÜ	: Marmara Üniversitesi
Nşr.	: Neşreden
r.a.	: Radiyallâhu anh
s.	: Sayfa Numarası
s.a.v.	: Sallallahu aleyhi ve Sellem
sy.	: Sayı
thk.	: Tahkik eden
trc.	: Tercüme eden
ts.	: Tarihsiz
yy.	: Yayın Yeri

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMA İLE İLGİLİ TEKNİK BİLGİLER

1. Araştırmanın Konusu, Önemi ve Amacı

Türkiye’de kıraatlerle ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalarda ya bir kıraat imamının kıraat özellikleri işlenmiş ya iki kıraat imamının kıraatlerinin mukayesesi yapılmış yahut kıraatlerin Kur’ân tefsirine etkisi anlatılmıştır.¹

Çalışmada ise Kıraat-i Aşereden olan Ebû Bekr Şu’be’nin kıraat rivayetleri ve tefsire etkisi ele alınacaktır. Bu sebeple tezin konusu Ebû Bekr Şu’be b. Âyyaş’ın rivayeti ve tefsire etkisidir.

Ebû Bekr Şu’be b. Âyyaş ile ilgili yapılan çalışmalar vardır. Gördüğümüz kadarıyla o çalışmalardan biri Muhsin Şahin’e aittir. Tez yüksek lisans tezidir ve *Ebû Bekr Şu’be Rivayeti ve Kıraatinin Özellikleri* isimlidir. Tez devam etmekte olduğu için içeriği hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamamıştır. Diğer bir çalışma ise Soner Akdağ’ın *Asım Kıraatinin Şu’be Rivayeti* isimli yayınlanmış bir kitabıdır. Kitap incelendiğinde Ebû Bekr Şu’be’nin hayatıyla ilgili kısa bir bilgi, kıraatinin genel özellikleri ve fonetik okumalara yer verildiği görülecek fakat tefsire etkisinin anlatılmadığı anlaşılabacaktır.

Arap dünyasında da Ebû Bekr Şu’be ile ilgili Muhammed b. Nebhân b. Hüseyin el-Mısri’nin *er-Riyâş fi Rivayeti İmam Şu’be b. Âyyaş* isimli bir eser çalışması vardır. Bu eserde Ebû Bekr

¹ Bazı örnekler için bkz. Fatih Çollak, **Hafs Rivayetleriyle Gelen Vecihler ve Hüccetleriyle Âsım Kıraati**, Üsküdar Yayınevi, İstanbul 2006; Mehmet Adıgüzel, **İmam Nafi ve Kıraatının Özellikleri**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1993; Adem Demir, **İbn Amir Kıraati ve Asım Kıraatiyle Mukayesesi**, ÇOMÜSBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 2013; Murat Akkuş, **Kur’ân’ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü: “et-Tahrîr ve’t-Tenvîr” Örneği**, RTEÜSBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Rize 2014; a.mlf, **Kıraatlerin Tefsire Etkisi (İbn Âşûr Örneği)**, *MÜTEFEKKİR*, cilt 2, sy: 3, Haziran 2015, s.151-176.

Şu'be kıraatinin genel özellikleri ve fonetik okumalarına ağırlık verilmiş fakat tefsire etkisi ele alınmamıştır.

Kıraat ilmi bir müfessirin bilmesi gereken ilimlerden sayılmaktadır. Kur'ân'ın farklı okunuşlarını ve bu farklı okunuşlardan doğan anlamları bilmeyen bir müfessirin, ayetlerin yorumunda isabet etmesi zordur. İşte Kur'ân'ın tefsiriyle uğraşan müfessirler, ayetlere vâkıf olabilmek ve murâd-ı ilâhîyi anlayabilmek için kıraat ve kıraat farklılıklarına dikkat çekmişlerdir.² Eserlerinde de kıraatlere yeri geldikçe değinmişlerdir. Tefsirlerinde kıraatlere yer veren müfessirlerden birkaçını yazacaksak ilk akla gelen Taberî (ö. 310/923), Zemahşerî (ö. 538/1143), İbn Atıyye (ö. 541/1147), Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210), Kurtubî (ö. 671/1271) ve Âlûsî'dir (ö. 1270/1854). Başta isimleri sayılan müfessirler olmak üzere tefsir âlimlerine bakıldığında bir âyeti kerimeyi açıklarken bazı usulleri kullanmalarının yanı sıra Kur'ân'ın farklı okunuşlarını kullandıkları da görülmektedir. Kur'ân'ın farklı okunuşları hem Kıraat-i Aşere imamlarından hem de onların ravilerinden rivayet edilmektedir. Bu nedenle Kıraat-i Aşere imamlarının kıraatleri önemli oldukları gibi meşhur olmuş olan ravileri de o derece önemlidir. Bu sebeple müfessirlerin kıraat farklılıklarındaki yaklaşımları sahih olan Ebû Bekr Şu'be rivayetini tefsirde önemli bir unsur olarak kabul etmelerine neden olmuştur. Amacımız ise bir bütünlük arz etmesi açısından Ebû Bekr Şu'be rivayetinin hem kıraat özelliklerini hem de tefsire etkisini çalışmada ele almaktır.

2. Araştırmanın Yöntemi, Kapsamı ve Kaynakları

Çalışmamızın giriş kısmında araştırma ile ilgili teknik bilgilere yer verilecek ve “Kıraat İlmine Genel Bir Bakış” başlığı altında, Kıraat İlminin Tanımı, Konusu, Gayesi ve Faydası, Kıraat İlminin Doğuşu ve Tarihsel Gelişimi, Kıraat İmamları ve Kıraatlerin Taksimi ile ilgili bilgiler yer alacaktır. Birinci bölümün ilk kısmında Ebû Bekr Şu'be'nin Hayatı, İlmi Kişiliği, Hadis İlmindeki Yeri, Hadis Hocaları, Hadis Talebeleri, Kıraat Hocaları, Kıraat Talebeleri, İsnadı ve Tarikleri ele alınacaktır. Diğer başlıkta Ebû Bekr Şu'be'den rivayet edilen fonetik okumalar yer alacaktır. Bu bağlamda Ebû Bekr Şu'be'nin Rivayeti ve Rivayet Tahlilleri başlığı adı altında sırasıyla İstiâze, Besmele, Hâ-ı Kinâye, Meddler ve Kasr, Bir Kelimedeki Hemzenin Okunuşu, İdğam, Sekte, İmâle, İzâfe ya'sı kavramlarından bahsedilecektir.

² Akkuş, **agt**, s.8. Ayrıca kıraat farklılıklarının tefsire etkisine dair örnek bir makale için bkz. Akkuş, **agm**, s.151-176.

Tezimizin ikinci bölümünde Ebû Bekr Şu'be rivayetinin Kur'ân tefsirine etkisi örneklerle gösterilecektir. Örnekler sarf ve nahiv bağlamında ele alınacak ve başlıklandırmalar yapılacaktır. Sonuç kısmında ise ulaşılan neticeler paylaşılacaktır.

Araştırmada çok sayıda matbu eserden kaynak çalışması yapılmış, konuyla ilgili eserlerde yer alan veriler toplanmıştır. Toplanan bilgiler düzenlenerek, Ebû Bekr Şu'be kıraatinin özellikleri tespit edilmiş ve kıraat ve tefsir literatüründeki önemi ortaya koyulmuştur. Yine isimleri geçen şahısların ölüm tarihleri tezin her bölümünde ilk geçtiği yerde verilmiş daha sonraki geçen yerlerde ise verilmemiştir.

Tezin hazırlanmasında başta Ebû Bekr Şu'be ile ilgili yapılan eserlerden, kıraat kitaplarından, tefsir, hadis, tabakat, siyer ve lügat kitaplarının bazılarından istifade edilmiştir. İsim vermek gerekirse şu başlıklar altında ele alınabilir:

- **Tefsir ve Tefsir İlmiyle İlgili Kaynaklar:** Taberî'nin (ö. 310/923) *Câmiû'l-Beyân'ı*, Zemahşerî'nin (ö. 538/1144), *el-Keşşâf'ı*, İbn Atıyye'nin (ö. 541/1147) *el-Muharrerû'l-Vecîz'i*, Fahrreddîn Râzî'nin (ö. 606/1210) *Mefatihü'l-Ğayb'ı*, Kurtubî'nin (ö. 671/1273) *el-Câmiû li-Ahkâmi'l-Kur'ân'ı*, Beydâvî'nin (ö. 685/1286) *Envâru't-Tenzil ve Esrarû't-Te'vil (Tefsirû Beydâvî)*'i, Ebû Hayyân'ın (ö.745/1344), *el-Bahru'l-Muhît'i*, Nesefî'nin (ö. 710/1310) *Medariku't-Tefsir ve Hakâikü't-Te'vil'i*, İbn Kesir'in (ö. 774/1374) *Tefsiru'l-Kur'ân'il-Âzîm'i*, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın (ö. 1878/1942) *Hak Dîni Kur'ân Dili* isimli tefsiridir.

- **Kıraat ve Kıraatla İlgili Kaynaklar:** İbn Mücâhid'in (ö. 324/936) *Kitabû's-Seb'a'sı*, İbn Haleveyh'in (ö. 370/981) *el-Hucce fi'l-Kıraatı's-Seb'a'sı*, Mekkî b. Ebî Tâlib'in (ö. 437/1046) *el-Keşf'i*, Danî'nin (ö. 444/1053) *Câmi'si ve Teyisîr'i*, İbnû'l-Cezerî'nin (ö. 833/1429) *Neşr'i ve Müncid'i*, Dimyatî'nin (ö. 1117/1176) *İthaf'ı*, Pâluvî'nin (ö. 1192/1778) *Zübde'si* ve Muhaysin'in *el-Mühezzeb'i* ve *el-İrşâdatü'l-Celiyye'sidir*.

- **Hadis İle İlgili Kaynaklar** Buhari'nin (ö. 256/870) *el-Câmiu's-Sahîh'i*, Ebû Dâvûd'un (ö. 275/889) *Sünen'i*, Tirmizi'nin (ö. 279/892) *Câmiu'l-Kebîr'idir*.

- **Tabakat Kaynakları** Zehebî'nin (ö. 748/1348) *Ma'rife'si*, İbnû'l-Cezerî'nin (ö. 833/1429) *el-Ğâye'sidir*.

- **Lugat Kaynakları** İbn Manzûr'un (ö. 711/1311) *Lisânû'l-Arab'ıdır*.

- **Siyer Kaynakları** Zehebî'nin (ö. 748/1348) *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ'sıdır*.

Temel klasik kaynakların yanı sıra Arap dünyasında Ebû Bekr Şu'be ile ilgili yapılan bazı çalışmalara, Ebû Bekr Şu'be'nin hayatını ve rivayetinden bahseden eserlere de yer verilmiştir. Reşşâd İsmail'in *Rivayetü 'ş-Şu'be* adlı eseri bunlardan biridir.

Son olarak da Ebû Bekr Şu'be ile ilgili ülkemizde yapılan nitelikli bazı çalışmaların kiraatle ilgili yerlerinden de istifade edilmiştir. Bu çalışmalardan birisi de Soner Akdağ'ın *İmam Âsım'ın Râvisi Ebû Bekr Şu'be Rivayeti* adlı basılmış kitabıdır.

II. KIRAAT İLMİNE GENEL BİR BAKIŞ

1. Kiraat İlminin Tanımı, Konusu, Gâyesi ve Faydaları

1.1. Kiraat İlminin Tanımı

Kıraat (الْقِرَاءَة) kelimesi Arapça'da (قَرَأَ) fiil kökünden türetilmiş bir isimdir. Sözlükte okumak tilavet etmek anlamına gelen semaî mastardır. Cem-i (çoğul) olarak (الْقِرَاءَات) el-Kırât şeklindedir. Kiraatin terim manası, Kiraat imamlarından her birinin, belirli rivâyet ve tarikleri kullanarak kendilerine has üslûp ve kurallar ile diğer kiraat imamlarından farklı şekilde Kur'an'ı okumasıdır.³ Kiraat ilmi ise Kur'an kelimelerinin okunma biçimini (eda keyfiyetini) ve bu kelimelerdeki ihtilafları, râvilerine nispet ederek bildiren bir ilimdir.⁴

Kıraat (الْقِرَاءَة) kelimesi Kur'an-ı Kerimde yer almaz, fakat (قَرَأْنَا) kara'na; (قُرِئَ), kuri'e; (لَتَقْرَأَنَّ) li tekra'ahû; (قُرِئَ) ikra; (قُرْآنَهُ) kur'âneh olarak birkaç kelime çeşidi şeklinde geçmektedir.⁵

1.2. Kiraat İlminin Konusu

Kur'an-ı Kerim âyetleri nazil olurken Hz. Peygamber'den Cebrail ile geçen bir konuşmasında kendisine şöyle dediği rivayet olunur: Ben ümmî bir topluma gönderildim, bu toplumun içerisinde yaşlılar, çocuklar, köleler ve okumamışlar var. Kur'an-ı Kerim'in bazı âyetlerini telaffuz etmede zorlandıklarını dile getirmişler.⁶ Bu sebeple Yüce Allah herkesin Kur'an-ı Kerim'i daha kolay okuması için Hz. Peygamber'e yedi harf ruhsatı vermiştir. “Şüphesiz bu Kur'an yedi harf üzere inmiştir; ondan kolayınıza geleni okuyunuz.” hadisi şerif de bunu kastetmektedir.⁷ Sahabe de Hz. Peygamberden değişik kiraatler almıştır ve

³ Halil el-Kattân, *Mebahis fi Ulûmi'l-Kur'an*, Beyrut 1998, s.153.

⁴ Ebu'l-Hayr Şemseddin Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-Mukriîn ve Mürşidü't-Tâlibin*, Beyrut 1980, s.3.

⁵ A'râf 7/204, Nahl 16/98, İsrâ 17/14, Kıyâme 75/17, İnşikâk 84/21, Âlak 96/1-3.

⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, thk. Şuayip Arnavut, Risaletü Alemiyye, Beyrut 1432/2011, 4. cüz bab 5, s.10, Fedâilü'l-Kur'an, 5; Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ b. Sevre et-Tirmizî, *Câmiu'l-Kebîr*, thk. Dr. Beşşar Ma'rûf, Dâru'l-Garîbü'l-İslâm, Beyrut 1996, Kiraat, 11, s.59.

⁷ Ebû Amr Osman b. Said ed-Dânî, *el-Ahrufü's-Seb'a li'l-Kur'an*, thk. Abdülmüheymin Tahrân, Dâru'l-Minâre Cidde 1418/1997, s. 11.

günümüze kadar bu okuyuş şekilleri bize kadar intikal etmiştir. İşte bu sebeple kıraat ilminin konusu, telaffuzlarındaki değişme ve edalarındaki keyfiyet bakımından Kur'ân kelimeleridir.⁸

1.3.Kıraat İlminin Gayesi

Kıraat ilminin gayesi kıraat imamları tarafından okunan ve Hz. Peygamber'e kadar ulaşan sahih kıraatleri, zayıf ve mevzû olanlarından ayırarak öğretmektir. Ayrıca Kur'ân vahyinin ilk muhatabı olan Hz. Peygamber, Kur'ân kelimelerini ahabına nasıl okuduysa, aynen o şekilde gelecek nesillere intikal ettirmeyi, yani orijinal telaffuzu muhafaza etmeyi gaye edinmiştir.⁹

1.4. Kıraat İlminin Faydaları

Kıraat ilmi Kur'ân-ı Kerim'deki âyetler okunurken, kelimelerdeki telaffuzun hatadan arındırılmasını ve sahih değişiklikleri muhafaza etmeyi sağlamaktadır. Bilindiği gibi Kur'ân-ı Kerim'de farklı okunan kelimeler vardır. Bu farklı okunuşlarda fıkıh âlimleri farklı hükümler çıkarmışlardır. Yine farklı kıraatlerle mana daralmamakta daha da kuvvetlenip genişlemektedir. Birbirine muhalefet yerine birbirini destekler mahiyette olan kıraat çeşitliliği manayı da ayrıca zenginleştirmektedir.¹⁰

2. Kıraat İlminin Doğuşu ve Tarihi Gelişimi

Kur'ân-ı Kerim Cebrail (a.s) vasıtasıyla âyet ve sûre şeklinde Hz. Peygamber'e getirilerek nazil olmuştur. Hz. Peygamber de kendisine nazil olduğu şekliyle insanlara tebliğ etmiştir. Hz. Peygamber nazil olan âyet ve sûreleri vahiy kâtiplerini çağırıp âyetlerin hangi sûreye ve kaçınıcı âyet olarak nereye konulacağını emretmiştir ve bizzat bu işlemler bittikten sonra yeniden tashih etmiştir.¹¹

Nazil olan âyetleri Ramazan ayı girdiğinde Cebrail'e (a.s) okur, Hz. Peygamber de dinlerdi, Hz. Peygamber okur Cebrail (a.s) dinlerdi. Son arzada bu iki defa gerçekleşmiştir. Bu şekilde karşılıklı okuma (mukabele) günümüze kadar intikal etmiştir.¹²

⁸ Abdulfettah el-Kâdî, **el-Büdûru'z-Zâhira fi'l-Kıraati'l-Âşerati'l-Mütevatiire min Târikî's-Şâtibîyye ve'd-Dürrâ**, Beyrut 1981, s.7.

⁹ Ahmed b. Muhammed el-Benna ed-Dimyâtî, **İthâfü-Fudalâi'l-Beşer fi'l-Kıraati'l-Erbaate Aşer**, Allamü'l-Kutub, Beyrut 2007, s.67; Akkuş, **agt**, s.14.

¹⁰ İbnü'l-Cezeri, **en-Neşr fi'l-Kıraati'l-Aşr**, Dâru's-Sahabeti li't-Turasi Batanta 2002, I, s.168; ed-Dimyâtî, **age**, I, s.67.

¹¹ Buhârî, **Fedâilü'l-Kur'ân**, 4.

¹² Buhârî, **Fedâilü'l-Kur'ân**, 7.

Hız. Peygamber Kur'ân-ı Kerim eğitiminii önemsemiş daha Mekke'de iken Kur'ân eğitiminii Daru'l-Erkam'da başlatmıştır. Kur'ân-ı Kerim eğitimi için Musab b. Umeyr'i Medine'ye; Muaz b. Cebel ve İbn Abbas'ı Mekke'ye, Abdullah İbn Mes'ud'u Kûfe'ye, Ebû Musa el-Eş'ari'yi Basra'ya, Ebu'd-Derda'yı da Şam'a göndermiştir.¹³

Daha birçok sahabe Medine dışına Kur'ân-ı Kerim öğretmek için gitmiştir. Bu anlayış halifeler döneminde de devam etmiştir. Hız. Ebu Bekir döneminde Kur'ân-ı Kerim'in muhafazası için Zeyd b. Sabit başkanlığında cem işi gerçekleştirilmiş ve iki kapak arasına getirilen Kur'ân âyetleri Mushaf ismini almış ve halifeye teslim edilmiştir. Sonraki dönemlerde bu Mushaf Hız. Ömer'e daha sonra kızı Hız. Hafsa'ya intikal etmiştir.¹⁴

Halifeler dönemi sonunda birçok yerin fethedilmesiyle İslam sınırları genişlemiş fethedilen beldelere yerleşen Müslümanların kurrâ sahabeden aldığı şekil ile Kur'ân-ı Kerim'i öğrenmeleri sonucu çeşitli ihtilaflar çıkmıştır. Bu sebeple bu durumdan endişelenen Hız. Osman Zeyd b. Sabit başkanlığında Hız. Hafsa'nın yanındaki Mushafı esas alarak çoğaltma işlemine girmiş ve çoğaltılan Mushaflardan biri Medine'de kalmıştır. Diğer Mushaflar ise Mekke, Şam, Basra, Kûfe, Yemen ve Bahreyn gibi İslam merkezlerine gönderilmiştir. Böylece Hız. Osman çıkabilecek kıraat ihtilaflarının da önüne geçmiştir.¹⁵

Yukarıda bahsedilen yedi harf ile ilgili kıraat farklılıkları sahabenin Hız. Peygamber'den Kur'ân'ı alış şekli ile ilgilidir. Bu nedenle sahabeden kıraat dersi alan tabiûn nesli de sonrakilere bu şekilde öğretmiş, meşhur kıraat imamlarına kadar devam edegelmiştir. Kıraat imamlarının meşhurluğu adalet, zapt, sika, dindarlık vb. gibi özelliklere sahip olmalarındandır. Bazı kıraat imamlarına kıraatlerin hamledilmesi kıraatı en çok okunan, okutan, zapt eden ve ilgilenen olmasına bağlanmıştır. Kıraat o imamla anılıyorsa onunla meşhur olmuşsa o kıraat kendisiyle anılır sayılmıştır. Kıraatte mahir olan imamların sayısı yirmi veya kırk olarak belirlenmiştir.¹⁶ Daha sonra Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellam (ö. 224/838) *Kitâbü'l-Kıraat* adlı eserinde meşhur yedi kıraatin de içinde olduğu otuz iki kıraate yer vermiştir.¹⁷

¹³ Abdülhamit Birişik, **Kıraat İlmi ve Tarihi**, Emin Yayınları, Bursa 2014, s.53; Muhammed Hamidullah, **İslam Peygamberi**, Beyan Yayınları, İstanbul 1969, II, s.77.

¹⁴ Buhârî, *Fedâilü'l-Kur'ân*, 3.

¹⁵ Mekkî b. Ebû Talib el-Kaysi, **el-İbâne an-Meâni'l-Kıraat**, thk. Abdulfettah İsmail Şelebi, Dâru'n-Nehde, Mısır 1977, s.33; ed-Dânî, **et-Teyşîr fi'l-Kıraati's-Seb'a**, Allamü'l-Kutub, Beyrut 1930, s.181; İbnü'l-Cezeri, **en-Neşr**, I, s.17-18.

¹⁶ Birişik, **age**, s.53-54.

¹⁷ Ebû Bekir İbn Mücâhid, **Kitâbü's-Seb'a fi'l-Kırâât**, neşr. Şefki Dayf, Dâru'l-Mâarif, Kahire 1972, s.15.

İbn Mücâhid (ö. 324/936) dönemine gelene kadar sayı bakımından herhangi bir tasnife tutulmayan kıraatler onun *Kitâbû's-Seb'a* adıyla ünlenen kitabında kıraat imamları yedi olarak tahsis edilmiş ve ilgili taksimat kıraat alnında kabul görmüştür.¹⁸ Onun, kitabında yer verdiği kıraat imamları Nâfi (ö. 169/785), İbn Kesîr (ö. 120/738), Ebû Amr (ö. 154/771), İbn Âmir (ö. 118/736), Âsım (ö. 127/745), Hamze (ö. 156/773) ve Kisâî (ö. 175/791)'dir. İbn Ğalbûn (ö.399/935) ise isimleri geçen yedi kıraat imamına Ya'kûb el-Hadramî'yi (ö. 205/820) de ekleyerek *et-Tezkire fil Kıraat* adlı eserini vermiştir. Son olarak Ebû Ca'fer (ö. 130/748), ve Halef b. Hişâm (ö. 286/889) eklenerek Kıraatı Âşere meydana gelmiş ve kıraatler belli bir sisteme oturtulmuştur. Zamanla kıraatler konusunda da çeşitli şartlar belirlenmiştir. Bilinen üç şartı (Senedinin sahih olması, bir vecihle de olsa Arap dili gramerine uygun olması ve hattı (yazısı) da takdiren ve ihtimâlen bile olsa Hz. Osman'ın yazdırdığı Mushaflara uygunluk arz etmesi) sağlayan kıraatler de kabul edilmiştir.¹⁹

3. Kıraat İmamları ve Kıraatlerin Taksimi

3.1.Kıraat İmamları

Bu kısımda ilk olarak Kıraati Âşere imamlarından ve her bir kıraat imamının kıraatının tarihinin kimler tarafından Hz. Peygambere ulaştığından, fazla detaya inmeden kısaca bahsedilecektir.

Kıraat imamı, Kıraati Seb'a ve Kıraati Âşere'nin kendilerine isnad edildiği kişilerdir. Kıraat imamlarının ikiden fazla ravileri bulunmaktadır, fakat biz burada kıraatı en meşhur olan, onunla tanınan iki ravisinden bahsedilecektir.

1. Nâfi

Asıl ismi Nâfi b. Abdurrahman b. Ebû Nuaym el-Leysî el-Medenî'dir. Medine kıraat imamı olarak biliniyor, hicri 70'li yıllarında dünyaya gelmiş, (ö. 169/785) tarihinde Medine'de hakkın rahmetine kavuşmuştur. Aslen İsfahanlı'dır. Rumuzu (ل) olan İmam Nâfi kıraat imamlarından en meşhur olanıdır. Bazı kaynaklara göre yetmiş kadar tâbiine talebe olup onlardan dersler almıştır. Son derece yumuşak huylu, cömert olan Nâfi, Meşhur mezheb imamlarından İmam Mâlik ve Ahmed b. Hambel'in övgülerine mazhar olmuştur. Kıraatı iyi olduğu gibi Arap dilinde ve Hadis ilminde de çok başarılı biridir. Kıraatını İmam Ebû Ca'fer Abdurrahman b. Hürmüz el-A'rac, Yezîd b. Rûmân yoluyla Ebû Hüreyre, Abdullah b. Abbas

¹⁸ Mekki, **age**, s.64.

¹⁹ Mekki, **age**, s.63; İbnû'l-Cezerî, **en-Neşr**, I, s.17.

ve Abdullah b. Ayyâş'tan, Ömer b. Hattâb, Zeyd b. Sabit, Übey b. Kâ'b'dan Hz. Peygambere (sav)'e ulaşır.²⁰

İmam Nâfi'nin meşhur olan iki râvisi vardır. Birinci râvisi Kâlûn, ikinci râvisi ise Verş'tir.²¹

Ravileri:

a. Kâlûn

Asıl adı Ebû Mûsâ Îsâ b. Mîna b. Verdân ez-Zûreki el-Medenî h. 120 yılında Medine'de dünyaya gelmiştir. Rumuzu (ﻱ) 'dır. Bazı kaynaklara göre köle olarak Arabistan bölgesine getirilmiştir. İmam Nâfi Kâlûn 'un güzel okuyuşundan dolayı kendisine bu ismi vermiştir. Birçok kişi ondan kıraat dersi almıştır. Kâlûn (220/835)'te vefat etmiştir.²²

b. Verş

Asıl adı Ebû Saîd Osman b. Saîd b. Abdullah el-Mısırî'dir. Bazı kaynaklara göre (110/728) tarihinde Mısır'da doğmuş, (197/812)'de Mısır'da vefat etmiştir. Rumuzu (ﻉ) 'dir. Kıraat hocası Nâfi tarafından kendisine beyaz tenli olduğu için Verş lakabı verilmiş. Kıraat ve Arap Dili konusunda mahirdir.²³

2. İbn Kesîr

Mekke'nin kıraat imamıdır. Asıl adı Ebû Ma'bed Abdullah b. Kesîr b. Amr ed-Dârî'dir. Verş h. (45/665) senesinde Mekke'de doğmuş, hicri (197/812) Mısır'da vefat etmiştir. Sahabeler görüşmüş Tâbiûn'dandır. Kıraat'te, Hitabet'te iyi bir âlim, aynı zamanda Arap Dili'ne vukufiyeti ile meşhurdur. İmam İbn Kesîr aynı zaman da cömert, güzel huylu, sesi ile insanı etkileyen bir şahsiyettir.²⁴

İmam İbn Kesîr'in kıraatı iki şekilde Hz. Peygambere ulaşır: Birincisi Mücahid b. Cebr o da Abdullah b. Abbas o da Übey b. Ka'b kanalıyla. İkincisi ise Dirbas Abdullah b. Abbas Übey b. Ka'b kanalıyla. İbn Kesîr Abdullah b. es-Sâib, İkrime el-Berberî Muhammed b. Kays b. Mahreme gibi şahıslardan da kıraat okumuştur. İbn Kesîr'in kıraatı meşhur iki râvisi

²⁰ İbn Mücâhid, **age**, s.88; Şemseddin Ebî Abdullah b. Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, **Tabakâtü'l-Kurrâ**, thk. Doktor Ahmed Hân, Kutubû't-Teracim, Beyrut 1997, s.104; İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, I, s.75; Tayyâr Altıkulaç, "**Nâfi**", *DİA*, TDV. Ankara 2006, XXXII, s.287.

²¹ ed-Dânî, **Camîu'l-Beyân fi'l-Kirââtî's-Seb'â**, thk. Abdurrahim Tarhûni, Dâru'l-Hadis, Kâhire 2006, I, s.15; İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, I, s.84.

²² ez-Zehebî, **Ma'rifetü'l-Kurrâ'i'l-Kibâr Âle't-Tabakât ve'l-Asâr**, thk. Şuâyb Arnavut, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1988, II, s.108; İbnü'l-Cezerî, **Ğâyetü'n-Nihâye fi Tabakâtî'l-Kurrâ**, thk. G. Bergstraesser, Dâru'l-Kûtübî'l-Âlemiyye, Beyrut 1932, I, s.502.

²³ ed-Dânî, **age**, I, s.15; ez-Zehebî, **Ma'rifetü'l-Kurrâ**, II, s.102; İbnü'l-Cezerî, **age**, I, s.502.

²⁴ ed-Dânî, **age**, I, s.15; ez-Zehebî, **Ma'rifetü'l-Kurrâ**, II, s.102; İbnü'l-Cezerî, **age**, I, s.502; ed-Dimyâtî, **age**, I, s.20.

Ahmed b. Muhammed el-Bezz'i ve Muhammed b. Abdurrahman Kunbül kanalı ile yayılmıştır.²⁵

Ravileri

a. el-Bezzî

Asıl ismi Ahmed b. Muhammed b. Abdullah b. Kasım b. Nâfî b. Ebî Bezzî'dir. Aslen İranlı'dır. Bezzi h. (170/786) yılında Mekke'de doğmuş, h. (250/864)'te Mekke'de vefat etmiştir. Kıraatını doğrudan İbn Kesîr'den almıştır. Bezzî Mescid'i Haram müezzinlerindendir.²⁶

b. Kunbül

Asıl ismi Muhammed b. Abdurrahman b. Halid b. Said'dir. H. (195/811) Mekke'de doğmuş çok fazla kişiye kıraat öğretmiştir. Rumuzu (ج) 'dir. H. (291/904) Mekke'de vefat etmiştir. Hicaz Şeyhu'l-Kurrâsı idi. Mensub olduğu sülale nisbetle Kunbül lakabını almıştır. Erdemliliği ve doğruluğu ile tanınmıştır. Kıraatını sened yoluyla İbn Kesîr'den almıştır.²⁷

3. Ebû Amr

Asıl adı Ebû Amr b. el-A'lâ el- Mâzini el-Basrî'dir. Doğumu tam olarak bilinmemekle beraber çoğu rivayetlere göre h. (70/680) tarihinde Mekke'de doğmuştur. (154/771)'de Küfe'de vefat etmiştir. Rumuzu (ع) 'dir. Basralıların kıraat imamıdır. Hayatının bir kısmını Basr'da geçirmiştir. Kıraat hocası en fazla olan kıraat imamıdır. Dürüst, açık sözlü, zühd ve takvasıyla biliniyor. İbadetlerine son derece çok düşkündür. Kıraatı Ömer b. Hattâb, Ubey b. Kâ'b, Zeyd b. Sâbit, Musa el-Eş'ari, Abdullah b. Mes'ud, Ali b. Ebî Tâlib kanalıyla Hz. Peygambere ulaşır.²⁸

Ravileri

a. Dûrî

Dûrî'nin asıl adı, Hafs b. Ömer b. Abdulaziz b. Sübhan'dır. Rumuzu, (هـ) 'dır. 150/767 tarihinde Bağdat'ta Dûre'de doğmuştur. H. (248/862)'de Bağdatta vefat etmiştir. Ebû Amr'ın râvisi olduğu gibi, Kisâî'nin de ravisidir. Zaptı son derece iyi ve kıraatleri ilk defa

²⁵ ed-Dânî, **age**, I, s.15-16; Zehebî, **Ma'rifetü'l-Kurrâ**, s.86; a.mlf., **Tabakâtü'l-Kurra**, s.69; İbnü'l-Cezerî, **age**, I, s.397.

²⁶ ed-Dânî, **age**, I, s.16; İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, I, s.98.

²⁷ ed-Dânî, **age**, I, s.16; İbnü'l-Cezerî, **age**, I, s.98.

²⁸ ed-Dânî, **age**, I, s.16; ez-Zehebî, **Tabakâtü'l-Kurra**, I, s.86; İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, I, s.98.

kendinde toplayan kişi olarak biliniyor. Kıraatı öğrenmek için uzun yolculuklar yapmıştır. Kıraat öğrenmek için Ebû Amr'dan ve Yahya b. Mübarek b. Muğire b. Yezîdî'den ders almıştır. Aynı zamanda Ebû Bekr Şu'be'den de kıraat dersi aldığı ile ilgili rivayetler vardır.²⁹

b. Sûsi

Asıl adı Ebû Şuayb Sâlih b. Ziyâd b. Abdillâh es-Sûsî'dir. H. (173/789) yıllarında İran'da dünyaya gelmiştir. H. (261/874)'te vefat etmiştir. Sûsî de Dûrî gibi el-Yezidi kanalıyla kıraatını Ebû Amr'den almıştır. Sûsi kıraatını Ebû Amr'dan hem sema hem de arz yoluyla almıştır. Abdullah b. Nümejr, Esbât b. Muhammed ve Mekke'de Süfyân b. Uyeyne gibi âlimlerden hadis dersleri almıştır. Ebû Amr ed-Dânî, Risâle fî Kıraatı Ebî Şu'ayb Sâlih es-Sûsî adıyla bir eser kaleme almıştır.³⁰

4. İbn Âmir

Asıl ismi Abdullah b. Âmir b. Yezid el-Yahsubî'dir. H. (20/641) başka rivayetlerde ise (8/630) tarihinde Ürdün Balka'da dünyaya geldi. İbnü'l-Cezerî de (8/630) tarihini kabul eder. H. (118/736) tarihinde vefat etmiştir. Rumuzu (س) 'dir. Künyesi hakkında değişik rivayetler olmasına binaen Ebû İmran olarak biliniyor. Küçük yaştan itibaren Dimaşk'a gidip ömrünün geri kalan kısmını burada geçirmiştir. Kur'ân kıraatını Hz. Osman'dan ve Ebû'd-Derda'dan aldığı ile ilgili rivayetler vardır. Aynı şekilde Hz. Osman, Muaviye b. Ebü Süfyân, Ebü'd-Derda, Zeyd b. Sabit, Ebu İdris el-Havlanî, Nu'man b. Beşir gibi önemli kişilerden hadis rivayet etmiştir.³¹

Ravileri

a. Hişam

Asıl adı Hişam b. Ammâr es-Sûlemî ed-Dimeşkî, h. (153/770)'de Dimeşk'te dünyaya gelmiş. H. (245/862)'de vefat etmiştir. Şamlıların kıraat imamıdır. Rumuzu (ح) 'dır. Künyesi Ebu'l-Velîd'dir. Kıraatını İsnad ile İbn Âmir'den almıştır. Hişam aynı zamanda hadis âlimidir.³²

²⁹ İbn Mücâhid, **age**, s.99; Tayyar Altıkulaç, “**Dûrî**”, *DİA*, TDV. Ankara 1994, X, s.5-6.

³⁰ ez-Zehabî, **Ma'rifetü'l-Kurrâ**, s.100-101; Tayyar Altıkulaç, “**Sûsî**”, *DİA*, TDV. Ankara 2009, XXXVII, s.576.

³¹ ed-Dânî, **age**, I, s.169; ez-Zehabî, **Ma'rifetü'l-Kurrâ**, s.88; Tayyar Altıkulaç, “**İbn Âmir**”, *DİA*, TDV. Ankara 1999, XIX, s.308-309.

³² ed-Dânî, **et-Teyssir**, s.5.

b. İbni Zekvan

Ebû Âmr olarak bilinen İbn Zekvan'ın asıl adı Abdullah b. Beşîr b. Zekvan el-Kuraşî ed-Dımeşkî h. (173/789) tarihinde Dımeşk'te doğmuş, h. (242/856) yılında Dımeşk'te vefat etmiştir. Kıraatteki rumuzu (٢)'dir. Kıraatını Eyyub b. Temîm'den almıştır, aynı zamanda şeyhülislamlık makamına da erişmiştir. İbn Zekvan hadis imamlığıyla da biliniyor. Ebû Dâvûd ve İbn Mâce Sünen'lerinde onun rivayet ettiği hadislerle de yer verilmiştir.³³

5. Âsım

İmam Asım asıl adı Âsım b. Behdele, h. (60/680) tarihinde Kûfe'de doğdu. H. (127/745)'de Kûfe'de vefat etti. Aynı zamanda Kûfe kıraat imamıdır. Dünyada en fazla okunan kırâatın kıraat imamıdır. Kıraatını Ebû Abdurrahman es-Sülemî sırasıyla Abdullah b. Mes'ud, Ömer b. Hattâb, Ali b. Ebî Tâlib, Ubey b. Kâ'b, Zeyd b. Sâbit kanalıyla Hz. Peygamber efendimize ulaşmaktadır. İkinci olarak ise Ali b. Ebî Tâlib, Osman b. Affân, Abdullah b. Mes'ud, Zir b. Hubeyş kanalıyla Hz. Peygamber efendimize ulaşmaktadır. Tabiûndan olup tabiûn neslinin ileri gelenlerinden hadis rivayet etmiştir. Kıraatı Seb'a imamlarından Ebû Âmr b. Âlâ, İbn Hacer el-Heytemî, Ebû Hanife'nin de kıraat ilmini Asım'dan öğrendikleri rivayet olunur.³⁴

Ravileri

a. Ebû Bekr Şu'be

Asıl adı Ebû Bekir Şu'be b. Âyyaş b. Salim el-Esedî el-Kûfî'dir. H. (95/713)'te doğmuş, h. (193/809) tarihinde Kûfe'de vefat etmiştir. Buğday ticaretiyle uğraştığı için, kendisi "Hannât"(حنّاط) lakabıyla anılmıştır. Rumuzu (ص) 'dır.³⁵ Şu'be ibâdete düşkün, sünnete bağlı, açık sözlü bir kişiliğe sahiptir. Kıraat ilmini Âsım'dan öğrenmiştir. Kıraat rivayetindeki senedi Âsım Zir b. Hubeyş, Abdullah b. Mes'ud, Hz: Peygamber olarak ortaya çıkmaktadır. Onun Atâ b. Sâib ve Eslem el-Minkârî'den de kıraat okuduğu rivayet ediliyor.³⁶

b. Hafs

Asıl adı Hafs b. Süleymân b. el-Muğira el-Esedî el-Bezzâz el-Kûfî'dir. (90/709) tarihinde Kûfe'de dünyaya geldi. H. (180/796) tarihinde vefat etti. Rumuzu (ع) 'dur İmam Âsım'ın

³³ ed-Dânî, **et-Teyşîr**, s.5; ez-Zehebî, **Tabakâtü'l-Kurrâ**, I, s.232.

³⁴ ez-Zehebî, **Tabakâtü'l-Kurrâ**, I, s.36; Mehmet Ali Sarı, "Âsım b. Behdele", *DİA*, TDV, Ankara 1991, III, s.475; Ebî Hasan Ali b. Fârîs el-Hayyâtî, **et-Tezkire Fi'l-Kırââtî'l-Eimmetî'l-Âşere**, Muhammed Müfid Şekâkî, Mektebetü'r-Rûşd, Riyad 2007, s.33.

³⁵ Sirâceddin Öztoprak, **Kur'ân Kıraatı (Kıraatı Aşere)**, Beyan Yay. İstanbul 2012, s.137.

³⁶ Zehebi, **age**, I, s.136.

meşhur ikinci ravisidir. Dünyada en fazla okunan, şöhret bulan kıraatın hocasıdır. Kıraatını bizzat Hafs'tan aldığı için kıraat senedi Ebû Abdurrahman es-Sülemî, Hz. Ali kanalıyla Hz. Peygambere ulaşır. Hafs İmam Âsım'ın üvey oğludur. Âsım'ın kıraatını en iyi temsil eden ravisidir.³⁷

6. Hamza

Asıl ismi Ebû Ammara Hamza b. Habib b. Ammara el-Kûfî'dir. İmam Hamza h. (80/699)'da dünyaya gelmiş, h. (156/773) Hulvân'da vefat etmiştir. Rumuzu (هـ)'dır. Geçim kaynağı zeytin ticareti olduğu için kendisine ez-Zeyyât diye de hitab ediliyor. İmam Hamza aynı zamanda hadis hâfızıdır. Arapça ve ferâizde derin bilgiye sahiptir. Hatta İmam Âzam kendisine şöyle dediği rivayet edilir: "İki şeyde sen bize galipsin: bunlar Kur'ân ve Feraiz'dir. Zühd ve takvâ sahibi, dindan bir kişiliğe sahip olan Hamze ders verdiği talebelerinde herhangi bir ücret kabul etmemiştir. Kıraatını Ebû Abdurrahman es-Sülemî sırasıyla Abdullah b. Mes'ud, Ömer b. Hattâb, Ali b. Ebî Tâlib, Ubey b. Kâ'b, Zeyd b. Sâbit kanalıyla Hz. Peygamber efendimize ulaşmaktadır.³⁸

Ravileri

a. Hâlef

Asıl adı Ebû Muhammed Halef b. Hişam b. Sa'leb el-Esedî'dir. H. (150/767) doğdu. H. (229/844)'te Bağdat'ta vefat etti. Rumuzu (هـ)'tır. Hamze kıraatını sened yoluyla almıştır. İshâk el-Müseyyeb'den (ö. 206/821) İmam Nâfi'nin kıraatını, el-Â'sa'dan (ö. 200/815) Âsım kıraatını almıştır. Bu alandaki üstünlüğü ile Hamze'nin iki râvîsinden birisi olarak şöhret bulmuştur. Halef kıraat imamı olduğu kadar hadis âlimidir de.³⁹

b. Hallâd

Asıl ismi Ebû İsâ Hallâd eş-Şeybânî'dir. Rumuzu (ق)'dır. Doğumu tam olarak bilinmemektedir. H. (220/835)'te Kûfe'de hakkın rahmetine kavuşmuştur, Ebû İsâ diye anılıyor. Kıraatını doğrudan İmam Hamze'den almamış abdurrahman es-Sülemî'den (ö. 189/804) senedle almıştır.⁴⁰

³⁷ Zehebî, *age*, I, s.140; Çollak, *Âsım Kıraatı*, s.17-18.

³⁸ ed-Dimyâtî, *age*, I, s.26; Tayyar Altıkulaç, "Hamza", *DİA*, TDV, Ankara 1997, XV, s.511.

³⁹ ez-Zehebî, *age*, I, s.220; ed-Dimyâtî, *age*, I, s.27.

⁴⁰ ez-Zehebî, *age*, I, s.129; ed-Dimyâtî, *age*, I, s.27.

7. Kisâî

Asıl adı Ali b. Hamze b. Abdullah b. Osman Ebû'l-Hasen, Künyesi el-Kisâî. Doğum tarihi tam olarak bilinmemekle beraber rivayetlere göre h. (120/738)'de Kûfe'de dünyaya gelmiştir. H. (189/805) tarihinde Rey'de vefat etmiştir. Rumuzu (ج) 'dır. Halil b. Ahmed (ö. 175/791)'den kıraat dersi almış. Abbasi halifesi Harun Reşit döneminde yaşamış, hatta çocuklarına da dersi vermiştir. Kûfe'de ilim tahsil ettikten sonra Basra'da Halil b. Ahmed'den ders aldıktan sonra Bağdat'a yerleşmiştir. Kıraatını İmam Hamze, Ebû Bekr Şu'be, İsâ b. Ömer el-Hemedânî gibi kıraat imamlarından almıştır. Kıraatı Osman b. Affân, Ali b. Ebî Tâlib, Abdullah b. Mes'ûd Ubey b. Kâ'b, Muâz b. Cebel kanalıyla Hz. Peygambere ulaşır. Kisâî Arap dili edebiyatı ve şiirde çok iyi, güzel ahlak sahibi ve cömert olan bir âlimdir.⁴¹

Ravileri

a. Ebû'l-Hâris

İmam Kisâî'nin birinci râvisi olan Ebû'l-Hâris asıl adı Leys b. Halid el-Muruzî el-Bağdâdî'dir. Künyesi Ebû'l-Hâris'tir. Doğum tarihi tam olarak bilinmemektedir. Ebû'l-Hâris h. (240/854) tarihinde Bağdat'ta vefat etmiştir. Rumuzu (س) 'dir. Kıraat ilminde çok iyi olduğu gibi hadis ilminde de gayet iyidir. Kıraatını bizzat İmam Kisâî'den almış Kisâî'nin önde gelen talebelerinden biri olmuştur. Kendisi de arzen ve semaen kıraat okutmuştur.⁴²

b. Dûrî

Dûrî'nin asıl adı, Hafs b. Ömer b. Abdulaziz b. el-Ezdi Sübhan'dır. Rumuzu, (ط) 'dır. H. (150/767) tarihinde Bağdat'ta Dûre'de doğmuş, h. (246/854) tarihinde vefat etmiştir Ebû Amr'ın râvisi olduğu gibi, Kisâî'nin de ravisidir. Zaptı son derece iyi ve kıraatleri ilk defa kendinde toplayan kişi olarak biliniyor. Kıraatı öğrenmek için uzun yolculuklar yapmıştır. Bizzat kıraat öğrenmek için Ebû Amr'dan ve Yahya b. Mübarek b. Muğire b. Yezîdî'den ders almıştır. Ebû Bekr Şu'be'den de kıraat dersi aldığı ile ilgili rivayetler vardır.⁴³

8. Ebû Ca'fer

Medine kıraat imamlarından olan Ebû Ca'fer asıl adı Ebû Ca'fer Yezid b. el-Ka'ka el-Mahzûmî el-Medenî'dir. Doğum tarihi tam olarak bilinmemekle beraber rivayetlere göre h.

⁴¹ ez-Zehebî, *age*, I, s.149; a.mlf., a.mlf., *Ma'rifetü'l-Kurrâ*, s.120; ed-Dimyâtî, *age*, s.27.

⁴² İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihaye*, I, s.239; ed-Dimyâtî, *age*, I, s.29.

⁴³ İbn Mücâhid, *age*, s.99; Tayyar Altıkulaç, "Dûrî", *DİA*, X, s.5-6.

(40/660) tarihhinde doğmuş, h. (130/747) tarihinde Medine’de vefat etmiştir. Rumuzu (ع)‘dir. Tabiûn neslindendir. Kıraat ilmini Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ayyâş ve Ebû Hüreyre, bunlarda Ubey b. Ka’b, Zeyd b. Sâbit kanalıyla Hz. Peygamber’e ulaşır. Çok sayıda talebe yetiştirmiş talebeleri arasında Nâfi ve Ebû Amr kendisinden kıraat dersi almışlardır. İmam Ebû Ca’fer’in *Kıraatû’n-Nebî, Fedâilü’l-Kur’ân, Eczâü’l-Kur’ân* gibi eserleri var olduğu biliniyor.⁴⁴

Ravileri

a. İsâ b. Verdân

Asıl adı Ebû’l-Hârîs İsâ b. Verdân el- Medenî, Medine reisulkurrâsıdır. Rumuzu (ع)‘dır. Doğum tarihi tam olarak bilinmemektedir. H. (160/776)’da vefat etmiştir Kıraatını hocası Ebû’l-Ca’fer’den almıştır. Aynı şekilde İmam Nâfi, İbn Şeybe’den de ders almıştır. İsâ b. Verdân.⁴⁵

b. İbn Cemmâz

İmam Ebû Ca’fer’in ikinci ravisidir. Asıl adı Ebü’r-Rabî Süleyman b. Müslim b. Cemmâz ez-Zührî’dir. Rumuzu (ز)‘dır. H. (170/786)’da vefat etmiştir İsâ b. Verdân gibi İmam Nâfi, İbn Şeybe’den de ders almış olup talebelerine imam Nâfi’den aldığı kıraatı okutmuştur. Kıraatını en çok hocası Ebû’l-Ca’fer’den almıştır.⁴⁶

9. Ya’kûb

Aslen Basralı olup Basra’nın önde gelen hocalarındandır. Asıl ismi Ya’kûb b. İshak el-Hadramî el-Basrî’dir. Basralıların kıraat imamıdır. Rumuzu (ج)‘dır. H. (117/735) Basra’da doğmuş, h. (205/821)’de vefat etmiştir Birçok kişiden arzen ve semaen kıraat dersi almıştır. Kendisinin ilim ve takva olarak çok iyi olduğunu söyleyen âlimler vardır. Kıraatı daha iyi olmakla birlikte, Nahiv ve Fıkıh ilminde de çok iyi olduğu söyleniliyor. Kisâi ve Hamza b. Habîb ez-Zeyyât (ö. 156/773) gibi kıraat hocalarının okuyuşlarından da faydalanmıştır. Kıraatı dört kanal ile Hz. Peygamber efendimize ulaşmaktadır. 1. Ebû Mûsâ el-Eş‘ârî (ö. 47/662) 2. Übey b. Kâ‘b (ö. 33/654) 3. Ebü’l-Esved ed-Düelî (ö. 69/688), Ali b. Ebû Tâlib (ö. 61/680) 4. Ebû Abdurrahman es-Sülemi (ö. 73/692), Ali b. Ebû Tâlib dir.⁴⁷

⁴⁴ Zehebî, *age*, I, s.49; a.mlf., *Ma’rifetü’l-Kurrâ*, s.71; Tayyar Altıkulaç, “Ebû Ca’fer”, *DİA*, Ankara 1994, X, s.116.

⁴⁵ Zehebî, *Tabakâtü’l-Kurrâ*, I, s.110; a.mlf., *Ma’rifetü’l-Kurrâ*, I, s.111; ed-Dimyâtî, *age*, I, s.29.

⁴⁶ Zehebî, *Tâbâkâtü’l-Kurrâ*, I, s.146.

⁴⁷ Zehebî, *Ma’rifetü’l-Kurrâ*, I, s.156; İbnu’l-Cezerî, *Ğaye*, II, s.336; Tayyar Altıkulaç, “Ya’kûb”, *DİA*, Ankara 2013, XLIII, s.282.

Ravileri

a. Ruveys

Künyesi Ruveysi, asıl adı Ebû Abdullah Muhammed İbnû'l-Mütevekkil el-Lû'lû'dir. Rumuzu (يس) 'dir. Doğumu tam olarak bilinmemektedir. H. (238/848) senesinde Basra'da vefat etmiştir Kıraat ilmine çok mahir birisidir. Kıraatını doğrudan kıraat imamı olan Ya'kûb'dan almıştır.⁴⁸

b. Ravh

İmam Ya'kûb'un ikinci ravisidir. Asıl adı Ebû'l-Hasan Ravh b. Ravh b. Abdulmûmin el-Basrî'dir. Kıraatını direk kıraat imamı olan Ya'kûb'dan almıştır. Ravh (234/847) senesinde vefat etmiştir.⁴⁹

10. Halefû'l-Âşir

Asıl adı Ebû Muhammed Halef b. Hişâm el-Bezzâr el-Esedî, Künyesi Halefû'l-Âşir'dir. Kıraatı Âşere İmamlarının sonuncusu olduğu için bu ismi almıştır. Rumuzu (خل) 'dır. H. (150767/) 'de dünyaya gelmiş, h. (286/889) 'da Bağdat'ta vefat etmiştir Daha küçük yaşlarda iken Kur'ân-ı Kerim'i ezberledi. Kur'ân-ı Kerim'de olduğu gibi Hadis ilminde de oldukça iyidir. Kıraatını; Süleyman b. Îsâ kanalıyla Hamze'den, Yahya b. Âdem kanalıyla Ebû Bekr Şu'be onunla da İmam Âsım kıraatını, bunların senetleriyle de Osman b. Affân, Ali b. Ebî Tâlib, Zeyd b. Sâbit, Abdullah b. Mes'ûd, Übey b. Ka'b kanallarıyla da Hz. Peygambere ulaşır. Kitâbü'l-Kıraat, Kitâbü'l-Aded, Müteşâbihu'l-Kur'ân ve İhtilâfü'l-Mesâhif adlı eserleri vardır.⁵⁰

Ravileri

a. İshak

Halef'in birinci râvisi İshak'ın Asıl adı Ebû Ya'kûb İshak b. İbrahim b. Osman el-Verrâk el-Mervezî el-Bağdâdî'dir. Rumuzu (سخ) 'dir. Doğum tarihi tam olarak bilinmemektedir. H. (286/889) 'da vefat etmiştir. Kıraat ilminde mahirdir. Kıraatını hocası İmam Halef'ten almıştır. Başka kişilerden de kıraat okuduğu söylenilmektedir.⁵¹

⁴⁸ Zehebî, *Tâbâkâtü'l-Kurrâ*, I, s.253.

⁴⁹ Zehebî, *ay*.

⁵⁰ Zehebî, *age*, I, s.245; ed-Dimyâtî, *age*, s.27; Tayyar Altıkulaç, "Halef b. Hişâm", *DİA*, TDV, Ankara, 1997, XV, s.237.

⁵¹ Zehebî, *age*, I, s. 267

b. İdrîs

İmam Halefî'in ikinci ravidir. Asıl adı Ebû'l-Hasen İdris b. Abdilkerîm el-Haddâdî el-Bağdâdî'dir. H. (199/814)'te dünyaya gelmiş h. (292/905)'te Bağdat'ta vefat etmiştir. Kıraat ilmini hocası İmam Halef'ten aldı. Çok sayıda kıraatçı yetiştirmiştir, meşhur olanlardan bazıları şunlardır: İbn Mücâhid, İbn Miksem (ö. 354/965) Musa b. Ubeydullah el-Hakânî (ö. 325/937) ve Ebû Bekr en-Nakkâş (ö. 351/962)'dir.⁵²

3.2.Kıraatlerin Taksimi

Kıraat ilmi Hz. Peygamberin vefatından ve halifeler döneminden sonra çıkan anlaşmazlıklarla beraber oluşmaya başlamıştır. İslamın ilk dönemlerinde Müslümanlar daha önceleri Hz. Ebu Bekir döneminde kitap haline getirilen, Hz. Osman döneminde çoğaltılıp çeşitli beldelere gönderilen Mushaf'a bağlı olarak okumuşlardır. Bununla beraber Müslümanların elinde yazılışı değişik olan bir takım zayıf kıraatlerin ve sahabilere ait tefsir mahiyetindeki çalışmaların var olmasıyla da toplumda yaygınlık kazanmıştır. Kıraatlerin taksimi hicri birinci asrın sonlarına kadar devam etmektedir. Muhtelif yerlere gönderilen kıraat âlimlerin sayısı çoğalınca hangisinin sahih, olduğu, hangisinin sahih olmadığı tamamen karışmıştır.⁵³

Müslümanlar arasında farklı okuyuşlar çoğalınca, bulundukları beldelede şöhret yapan ve Müslümanların kendisine daha fazla rağbet ettiği kıraat âlimlerinin okuyuşları derleme yoluna gidilmiştir. Kıraat âlimleri bazı şartları öne sürerek, sahih olan ve sahih olmayan kıraatler ayrımını yaparak çözüme kavuşturulmaya çalışmışlardır. Neticede belirtilen şartları taşıyan kıraatler sahih kıraat, şartları taşımayan kıraatler ise sahih olmayan kıraat olarak kabul edilmiştir.⁵⁴

Çalışmamızın bu kısmında kıraatleri taksimlendirirken, sahih olan kıraatler ve sahih olmayan kıraatler şeklinde taksimlendirilecektir.

3.2.1. Sahih Kıraat

Sağlam bir senetle Hz. Peygamberden tevatüren nakledilen, bir vecih ile olsa Arap dili gramerine uygun olan, Hz. Osmân'ın Mushaf'ına uygunluk gösteren kıraate sahih kıraat

⁵² Ay, I, s.310.

⁵³ İbnû'l-Cezerî, **en- Neşr**, I, s.17-18.

⁵⁴ İbnû'l-Cezerî, **age**, I, s.17.

denir.⁵⁵ Her ne şekilde olursa olsun bu üç şartı beraber kendisinde taşıyorsa bu kıraat sahihtir. Eğer bu temel şartlardan birisini taşımıyorsa sahih değildir.⁵⁶

İbnû'l-Cezerî yukarıda bahsettiğimiz sahih kıraat şartlarını kıraat âlimlerinin çoğunluğu kabul etmektedir. Mekî b. Ebî Tâlib (ö. 437/1045) *el-İbâne an-Meâni'l-Kıraat* adlı eserinde bu şartlardan bahsetmiş ve bu şartların inkârının caiz olmadığını dile getirmiştir. Mekî ayrıca kıraatleri kabul ve red açısından üçe ayırır: Birincisi bu üç şartı kabul etmenin dinde hüccet olduğudur. İkincisi şartların ikisini taşıyıp Hz. Osman'ın Mushaf'ına aykırı olan kıraat, bu kıraat Kur'ân olarak okunmaz. Üçüncüsü ise Hz. Osman Mushaf'ına uygun olsa bile sağlam bir senede sahip olmayan veya Arap diline uygun olmayan kıraattir.⁵⁷

Sahihi kıraatler Mütevatir ve Meşhur olmak üzere iki kısma ayrılır.

Mütevatir kıraat: Sağlam bir senetle Hz. Peygamberden tevatüren nakledilen, yalan üzerine ittifak etmeleri aklen mümkün olmayan bir grubun diğer bir gruba rivayet ettiği kıraate Mütevatir kıraat denir.⁵⁸

Kıraat ilmi ile ilgili eserleri incelediğimizde ilk başta mütevatir kıraatların sayısı konusunda herhangi bir tutarlılık söz konusu değildir. Hicri üçüncü asırda mütevatir kıraatler konusunda ilk tasnifi yapan İbn Mücâhid (ö. 324/936) *Kitâbu's-Seb'a fi'l-Kıraat* adlı eserinde bunu geniş bir şekilde açıklamıştır. İbn Mücâhid, Mekke'de Abdullah b. Kesîr, Medine'de Nâfi, Şam'da İbn Âmir, Basra'da Ebû Amr, Küfe'de Âsım, Hamza ve Kisâi Kıraatı seb'a tariklerinden oluşan eserini oluşturmuştur. İbnû'l-Cezerî, Ebû Nasr el-Bağdâdî gibi kıraat âlimleri yedi kıraati on kıraate tamamlayan Ebû Ca'fer, Ya'kûb ve Hâlefû'l-Âşır'ın de kıraatleri de benimsenen kıraatlere dendir. İslam âlimleri mütevatir kıraatlere inanmanın vacib, inkârının ise caiz olmadığını dile getirmişlerdir.⁵⁹

Meşhur Kıraat: Senedi sahih olup, Arap dili gramerine uyan ve Hatt-ı Osmânî'ye Mushaf'ına uygun olan kurrâlar arasında meşhur olmuş; fakat tevâtür derecesine ulaşamayan kıraate meşhur kıraat denir. İbn Mücâhid'in tasnifine göre Ebû Ca'fer, Ya'kûb el-Hadramî ve Hâlef b. Hişâm meşhur kıraatlerdir.⁶⁰ İbnû'l-Cezerî yukarıda sayılan üç kıraatin de sahih kıraat

⁵⁵ İbnû'l-Cezerî, *age*, I, s.18; Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayri es-Süyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Müessesetü'r-Risâle, thk. Şuayb Arnavut, Lübnan 2008, s.163; İsmail Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, İfav Yayınları, İstanbul 2012, s.66.

⁵⁶ İbnû'l-Cezerî, *age*, I, s.22-23.

⁵⁷ el-Mekî, *el-İbâne*, s.36.

⁵⁸ İbnû'l-Cezerî, *age*, I, s.22.

⁵⁹ İbn Mücâhid, *age*, s.37.

⁶⁰ İbnû'l-Cezerî, *age*, I, s.19; Süyûtî, *age*, s.163.

şartlarını taşıdıklarından mütevâtir kıraat gurubuna dâhil etmiştir. Meşhur kıraate inanmak vacîb, inkârı ise caiz değil.⁶¹

3.2.2. Sahih Olmayan Kıraat

Hiz. Peygamber'den tevatürle nakledilmeyen, Arap dili gramerine uygun olmayan, Hatt-ı Osmânî Mushaf'ına uygunluk göstermeyen kıraatlerdir.⁶² Bu kıraatlerin okunmayacağı, bunlara inanmanın da caiz olmadığı söylenilmektedir.⁶³ Sahih olmayan kıraatler kendi aralarında Âhad, Şâz, Mevzû ve Müdreç olmak üzere dört kısma ayrılmaktadır. Bunları şu şekilde açıklayabiliriz:

Âhad Kıraat; sağlam bir senetle gelen; fakat Arap diline veya Hatt-ı Osmânî'ye Mushaf'ına uymayan, belli bir şöhrete ulaşmayan kıraatlerdir.⁶⁴ Bu kıraatin okunmayacağı kıraate inanmanın da caiz olmadığı söylenmektedir.⁶⁵

Şâz Kıraat; sahih olan kıraatlerin bir veya daha fazla şartı taşımayan kıraattir.⁶⁶ Başka bir deyişle senedi sahih olmayan kıraatlere denir.⁶⁷

Mevzû Kıraat; asılsız olarak uydurulan, herhangi bir şahsa dayandırılan kıraatlerdir. Bu gibi kıraatler kıraat bile denilmez.⁶⁸

Mevzu kıraate örnek olarak şu örneği verebiliriz: Fâtır 38/28. âyetindeki ﴿ إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ ﴾ (إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ) lafzı şeklinde okunduğuna dair rivayet olunmuştur.⁶⁹

Müdreç Kıraat; kıraat ilminde âyetlerin manasını açıklayıcı nitelikte olan ziyadelerin okunmasıdır. Hadis çeşitlerindeki Müdreç kıraate benzer. Bu kıraatler sahabeden nakledilmişlerdir. Sahabeden sonraki nesiller bunu kıraat zannetmişlerdir.⁷⁰

⁶¹ İbnû'l-Cezerî, **age**, I, s.20; Süyûtî, **ay**; Karaçam, **age**, s.67.

⁶² Süyûtî, **age**, s.163.

⁶³ İbnû'l-Cezerî, **age**, I, s.23; Süyûtî, **age**, s.164.

⁶⁴ İbnû'l-Cezerî, **ay**; Süyûtî, **age**, s.163; Muhammed Abdülazîm ez-Zürkânî, **Menahilû'l-İrfân fi Ulûmî'l-Kur'ân**, Matbaatu İsâ el-Bâbî Halebî, Mısır 1943, I, s.430; İsmail Karaçam, **Kur'ân-ı Kerim'in Nüzûlü ve Kıraatı**, MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay. İstanbul 1974, s.265; Abdurrahman Çetin, **Kıraatların Tefsire Etkisi**, Ensar Yayıncılık, İstanbul 2012, s.86.

⁶⁵ İbnû'l-Cezerî, **age**, I, s.23-24.

⁶⁶ İbnû'l-Cezerî, **age**, I, s.24; Süyûtî, **age**, s.167.

⁶⁷ Zürkânî, **age**, I, s.430; Karaçam, **Kur'ân-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri**, s.67; Birışık, **age**, s.95.

⁶⁸ Süyûtî, **age**, s.167; Zürkânî, **age**, I, s.430; Çetin, **age**, s.86; a.mlf., **Yedi Harf ve Kıraatlar**, Ensar Yay. İstanbul 2010, s.233.

⁶⁹ İbnû'l-Cezerî, **age**, I, s.24; Süyûtî, **age**, s.167; Zürkânî, **age**, I, s.430; Karaçam, **age**, s.67

⁷⁰ Süyûtî, **age**, s.167; Zürkânî, **age**, I, s.430; Çetin, **Kıraatların Tefsire Etkisi**, s.86.

Müdreç kiraate örnek olarak şunu verebiliriz: Bakara 2/198 âyetinde geçen ﴿أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ﴾ (فِي مَوَاسِمِ الْحَجِّ) âyetine ilaveten ﴿فِي مَوَاسِمِ الْحَجِّ﴾ lafzının getirilmesi gibi. Buna âyet şu şekilde olur:
﴿أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ فِي مَوَاسِمِ الْحَجِّ﴾.⁷¹

⁷¹ Süyûtî, **age**, s.167

BİRİNCİ BÖLÜM

I. İMAM EBÛ BEKR ŞU'BE B. ÂYYAŞ

(ابو بكر شعبة بن عياش)

1. Hayatı ve İlmi

Ebû Bekr Şu'be'nin tam adı: Ebû Bekir Şu'be b. Ayyâş b. Salim el-Esedî el-Kûfî'dir. Buğday ticaretiyle uğraştığı için, “Hannât” (حنط) lakabıyla anılmıştır.⁷² Künyesi Ebû Ömer'dir.⁷³ Vasıl b. Hayyân el-Esedî'nin mevlâsıdır. Kıraat ilmindeki rumuzu “ص”dır.⁷⁴ Ebû Bekr Şu'be h. (95/713)'te doğmuştur.⁷⁵

Kıraat ilmini Âsım'dan öğrenmiştir. Bu konuda kendisi, Kur'ân'ı Kerim'i beşer âyetlik bölümler halinde İmam Âsım b. Behdele'den öğrenip bu şekilde üç defa hatmettiğini, onun dışında hiç kimseden Kur'ân-ı Kerim ve kıraat dersi almadığını söylemektedir. Yaklaşık üç yıl başka bir rivayete göre yedi yıl kıraat dersi almak için bu maksatla hocasının yanına gidip geldiğini anlatılmaktadır. İmam Âsım Abdurrahman es-Sülemî'den öğrendiği kıraati Hafs b. Süleyman'a, Zir b. Hubeyş'ten aldığı kıraati de Ebû Bekr'e okuttuğu rivayet ediliyor.⁷⁶

Ebû Bekr'in kıraat rivayetindeki senedi Âsım Zir b. Hubeyş, Abdullah b. Mes'ud, Hz. Peygamber olarak ortaya çıkmaktadır. Onun Atâ b. Sâib (ö. 136/753) ve Eslem el-Minkârî'den (ö. 226/840) de kıraat okuduğu rivayet edilmişse de Zehebi bu rivayetin senedini zayıf görmektedir.⁷⁷

Ebû Bekr Şu'be, devrinin yaygın anlayışına göre çeşitli hocalardan ders almak yerine kıraat ilmini sadece Âsım'dan öğrenmesi sebebiyle onun pek çok talebesi arasında seçkin yerini aldı ve Kûfeliler'in Âsım kıraatı konusunda en çok güvendikleri kişilerden biri oldu. Âsım'ın üvey oğlu Hafs'la birlikte bu kıraatin ebedileştirilmesini sağladı.⁷⁸ İbn Mücahid'in ö. (324/936) *Kitâbü's-Seb'a*'sından *Kıraat-i seb'a* imamlarının râvi sayısını iki ile sınırlayarak telif edilen kaynaklarda Âsım'ın iki ravisinden biri olarak Ebû Bekr'in rivayeti esas alındı.

⁷² Zehebî *age*, I, s.134; *Tâbâkâtü'l-Kurrâ*, I, s.135; Öztoprak, *Kur'ân Kıraatı*, s.137.

⁷³ Zehebî, *ay*.

⁷⁴ Zehebî, *ay*.

⁷⁵ ed-Dimyâtî, *age*, I, s.25.

⁷⁶ Tayyar Altıkulaç, “*Ebû Bekr Şu'be b. Ayyaş*”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1994, X, s.109.

⁷⁷ Zehebî, *age*, I, s.135-136.

⁷⁸ Altıkulaç, *ay*.

Kur'ân-ı Kerim'de 520 yerde Hafs'tan farklı okuyan Ebû Bekr Şu'be'ye ve onun kıraattaki rivayetine ilk dönemlerde Kûfe'liler tarafından Hâfs ve Âsım'ın diğer talebelerine nisbetle daha çok güvenildiği ile ilgili rivayetler mevcuttur.⁷⁹ Zaman geçtikçe onun rivayeti yayılma şansını kaybetmiş, pek çok kurrâ ve râvinin kıraat ve rivayetlerinde olduğu gibi kitapların satırları arasına katılmıştır.⁸⁰

Ebû Bekr Şu'be; kıraat imamlarından Kisâî, Yahya el-Uleymi (ö. 243/857), Abdulhamid b. Salih Burcumî (ö. ?), Hafs ed-Durî, Ebû Yusuf A'sa gibi âlimler başta olmak üzere pek çok kişiye kıraat ilmini öğretmiştir.⁸¹

Ebû Hatim er-Razî'ye (ö. 277/890) göre: “Ebû Bekr Şu'be, Âsım kıraatında hüccettir. Âsım'ın kıraatını zapt ve hıfz etmekte Şu'be'den önce kimse yoktur”⁸² demiştir.

Ebû Bekr Şu'be, hayatının son yirmi senesinde, kıraat okumayı bırakıp, kıraat vecihlerini rivayet etmekle meşgul olmuştur. Yahya b. Âdem, Ebû Bekr Şu'be'nin bu çalışmalarını derlemiş ve bu eser Âsım kıraatının yazılı kaynaklarından biri haline gelmiştir.⁸³

Yahya el-Hilmanî'den (ö. ?) gelen bir rivayete göre: “Ebû Bekr Şu'be ölüm döşeğinde iken ağlayan kız kardeşini teskin için, Niçin ağlıyorsun? Bu odanın şu köşesinde on sekiz bin hatim okudum. Umarım Kur'ân-ı Kerim bana şefaate edecektir” demiştir. Ebû Bekr Şu'be'nin, Kur'ân-ı Kerim'in otuz cüz'e bölünmesiyle ilgili “اجزاء ثلاثين, Eczâu Selasîn” adında bir eseri vardır.⁸⁴

Ebû Bekr Şu'be h. Cemaziulevvel (193/809)'da bazı kaynaklara göre (194/810) tarihinde Kûfe'de vefat etmiştir.⁸⁵

⁷⁹ Zehebî, **age**, I, s.136.

⁸⁰ Altıkulaç, **agmd**, s.109.

⁸¹ Öztoprak, **age**, s.137-138.

⁸² **Ay**.

⁸³ Zehebî, **age**, I, s.136; Altıkulaç, **agmd**, s.110.

⁸⁴ Öztoprak, **age**, s.138; Çetin, **Yedi Harf ve Kıraatler**, s.246.

⁸⁵ Zehebî, **Tabakâtü'l-Kurrâ**, I, s.136; Öztoprak, **age**, s.138. Çetin, **age**, s.246; Altıkulaç, **ay**.

1.1.Kıraat İlmindeki Yeri

Ebû Bekr Şu'be, ilmi bir karaktere sahip olup, kıraat ilmini birçok kişi yerine sadece İmam Âsım'dan öğrendiğiyle ilgili rivayet edilmiştir.⁸⁶ Şu'be Âsım'ın rivayeti konusunda Kûfe'lilerin en çok güvendikleri kıraat âlimlerinin arasında yerini almıştır. Ebû Hatim er-Razî'ye göre Ebû Bekr Şu'be Âsım kıraatında hüccettir, kıraatını hıfz ve zapt etmede onun üzerine kimse yoktur diye rivayet edilmiştir. Yahya el-Uleymî, Ebû Yusuf el-Â'sâ, Abdulhamid b. Salim el-Bürcümî, Hafs ed-Dûrî ve Kıraat-i Seb'a imamlarından Kisâî başta olmak üzere pek çok kişi ondan kıraat öğrenmiştir.⁸⁷

Ebû Bekr Şu'be'nin Âsım'dan aldığı kıraat Ali b. Ebi Talib'e dayandırıldığı ile ilgili rivayet olunmuştur.⁸⁸ Zehebî onu "Âsım'ın en zeki öğrencisi olarak nitelendirirken, Âsım'dan daha iyi bir kurrâ görmediğini, ondan dolayı ondan kıraat dersi aldığını söylemiştir.⁸⁹

1.2.Hadis İlmindeki Yeri

Ebû Bekr Şu'be kıraat ilminin yanında hadis ilmiyle de ilgilenmiş, farklı hadis âlimlerinden hadis rivayet etmiştir.⁹⁰ Kıraat ilmindeki tartışmazlığına rağmen Ebû Bekr Şu'be'nin hadis rivayetindeki yeri hakkında değişik görüşler ileri sürülmüştür. Yahya b. Maîn (ö. 233/848) onun sika olduğunu söylerken Ahmed b. Hanbel aynı görüşe katılmakla zaman zaman onun yanıldığını söylemiştir.⁹¹ Yahya b. Said el-Kattânî'n (ö. 198/813) ona önem vermediğiyle ilgili rivayet olunmuştur. Bir başka rivayette Ahmed b. Hanbel'in onun için "çok hata yapardı, ancak yazdıkları sağladı" dediği zikredilmiştir.⁹²

Ebû Nuaym Fazl b. Dükeyn (ö. 219/834) ise şeyhleri arasından Ebû Bekir'den daha çok hata yapan bir kimsenin bulunmadığını rivayet etmiştir. Diğer taraftan Ebû Abdullah el-Muaytî (ö. ?)'nin naklettiğine göre, bir gün Mekke'de meşhur muhaddis Süfyân b. Uyeyne (ö. 198/814) ile Ebû Bekr'in birlikte oldukları bir sırada yanlarına gelen birisi Süfyân'a bir hadis sormuş. O da Ebû Bekr'i gösterip: "bu şeyh dururken bana sorma" demek suretiyle ona verdiği değeri ve duyduğu güveni ortaya koymuştur. Bu farklı rivayetlerden anlaşıldığına

⁸⁶ Zehebi, **Ma'rifetü'l-Kurrâ**, I, s.156; Altıkulaç, **agmd**, s.109; İsmail Karaçam, **Kur'ân-ı Kerim Faziletleri ve Okuma Kaideleri**, İstanbul 2012, s.156; Birışık, **age**, s.129-130.

⁸⁷ Zehebi, **Siyer-i Â'lamü'n-Nübelâ**, thk. Şuâyb Arnavut ve Bişâr Ma'rûf, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1981, VIII, s.497.

⁸⁸ Zehebi, **Ma'rifetü'l Kurrâ**, I, s.135.

⁸⁹ İbrahim Reşad, **age**, s.193

⁹⁰ Öztoprak, **age**, s.138.

⁹¹ Ahmed b. Hanbel, **Kitâbü'l-İlel ve Me'rifetü'r-Ricâl**, thk. Doktor Vasiyyullah b. Muhammed Abbas, Dâru'l-Hânî, Riyad 1422, II, s.481.

⁹² Zehebi, **ay**; Altıkulaç, **agmd**, s.110.

göre Ebû Bekr zaman zaman ve özellikle ileri yaşlarda yanılmaları ile dikkat çekmiş olsa da sağlam karakteri, geniş bilgisi ve üstün ahlâkı sebebiyle muhaddisler onun rivayetlerine itibar etmişlerdir. Özellikle Müslim dışındaki Kütüb-i Sitte müelliflerinin hadis senetlerinde onun da yer aldığı hadislerle yer vermişlerdir.⁹³

Kaynaklarda ibadete düşkünlüğünden söz edilen ve kırk yıl süreyle her gün bir hatim okuyan, bir rivayete göre de hayatı boyunca on sekiz bin hatim indirdiği kaydedilen Ebû Bekr Şu'be, sözünü esirgemeyen, gösteriş ve riyadan hoşlanmayan, sünnete bağlılığı ve helal-hâram anlayışındaki titizliğiyle tanınan bir kişiymiş. Kaynaklarda Şu'be'nin bu karakterini ortaya koyan çeşitli olaylar anlatılmıştır.⁹⁴ Zehebi onun kırk yıl süreyle her gün bir hatim indirdiğini bildiren rivayeti değerlendirirken, gerçekten takdirle karşılanması gerektiğini ancak Hz. Peygamber (s.a.v)'in tavsiyesine uymanın daha önemli olduğunu kaydetmiştir. Hz. Peygamber'in Abdullah b. Amr b. Âs'ı (ö. 65/685) üç günden az bir süre içinde Kur'ân-ı Kerim'i hatmetmekten menettiğini, üç günden az bir zaman içinde Kur'ân-ı Kerim'i hatmeden ondan hiçbir şey anlamaz" dediğini hatırlatmıştır.⁹⁵

İshak b. Hüseyin (ö. ts) anlattığına göre: Ebû Bekr b. Ayyaş yaşı ilerleyince iftar etmek için yemeğini alır, sonra karanlık bir evde bulunan bir kaba koyarak şöyle diyordu: "Ey Hafaza Meleklerim sizinle uzun bir arkadaşlığım oldu, eğer Allah katında şefaatçi olabiliyorsanız benim için şefaatte bulunun"dediği rivayet olunmuştur. Ebû Hişam b. Rufâi (ö. ts)'den şöyle aktarılır: Ebû Bekr Âyyaş'tan işittim o diyor ki "Odam vardı, oraya çıkmaktan çok âcizdim atmış yıl boyunca her gün ve her gece o odada Kur'ân hatmederdim, bundan başka o odadan inmeme engel hiçbir şey yoktu". İbn Mûbarek (ö. 181/791)'ten Ebû Bekr Âyyaş'tan daha hızlı sünnete koşan hiçbir kimseyi görmediğini rivayet olunmuştur.⁹⁶

Ebû Yusuf el-Â'sa Ebû Bekr b. Âyyaş'tan şöyle sordu "Ey Ebû Bekir! Bu Kur'ân, hadis, fıkıh birçok şeyi yaşça büyüdükten sonra mı yoksa dünyaya geldiğin günden beri mi bu işin içindesin? Bir süre düşündü Ebû Bekir sonra dedi ki 16 yaşında idim iki yıl boyunca bilinen ve bilinmeyen gençlerin içinde bu ilmi tahsil ettim". Yahya b. Muin (ö. 233/848) diyor ki: "Elli yıl boyunca Ebû Bekr b. Âyyaş yatmak için kendisine bir yatak sermiş değildir". Bîşr

⁹³ Muhammed b. Hibbân b. Ahmed Ebû Hatim el-Temimî el-Bûstî, **el-Câmiu Feharisû Kutûbî's-Sikât**, Müessesetül Kûtûbî's-Sehâfî, thk. İbrahim Zehrân, Beyrut 1988, VII, s.669; Altıkulaç, **ay**.

⁹⁴ Zehebi, **Siyer**, VIII, s.498-500; Altıkulaç, **ay**.

⁹⁵ Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as, **Süneni Ebû Dâvûd**, neşr. Ahmed Sa'd Ali, Mısır, 1952, Salât, 323; Zehebi, **age**, VIII, s.503; a.mlf., **Ma'rifetü'l-Kurrâ**, I, s.92, 134, 138; et-Tirmizî, Kıraat, 13; Altıkulaç, **ay**.

⁹⁶ İbrahim Reşad Muhammed Sabri, **Havluyyatu Âdabi Ayni Şemsî**, Kahire 1951, s.191.

b. Haris (ö. ts) “hadisçiler ve fıkıhçılar anıldığında Ebû Bekir de bir fıkıh âlimi ve hadis âlimi olarak anılırdı diye rivayet olunmuştur. Ebû Bekr b. Âyyaş eskiden de üstün zekâsıyla bilinen bir âlimdi.⁹⁷

Ebû Bekr Şu’be b. Ayyâş “Halku’l Kur’ân”⁹⁸ konusundaki tartışmalara da girerek Kur’ân mahlûktur diyenin kâfir, zındık ve Allah düşmanı olduğunu söylemiştir.⁹⁹

2. Kültürü

Ebû Bekr b. Âyyaş kurrallardan, hadisçilerden, fıkıhçılardan ders aldığı hocaları Kûfe’nin büyük âlimlerindendir. Ebû Bekr Şu’be babası ile beraber Kûfe’nin büyük kurrallarından olan Âsım b. Ebi Necud da kıraat hocalarından biriydi.

Ebû Yusuf el-Â’sâ Ebû Bekr b. Âyyaş’tan sordu ve dedi ki “Ey Ebû Bekir bu Kur’ân kıraatını hadis ve fıkıh ilimlerini büyüdükten sonra mı öğrendin? Yoksa yaşamın boyunca ilmin içinde miydin? Ebû Bekr: on altı yaşındaydım, iki yıl boyunca gençlerin bilinen ve bilinmeyen ortamlarının içindeydim ve sonra nefsimi nasihatta bulundum ve onu yanlışlardan engelledim. Hayra ve Kur’ân okumaya yöneldim her gün Âsım b. Ebi Necûd’a gider gelirdim. Çoğu defa bütün gece yağmura tutulurdum. Şalvarımı çıkarır belime kadar suya daldırdım”. Ebû Yusuf ona: “bütün bu kadar su nereden gelirdi”? Dedi. Ebû Bekr Şu’be “ yağmur yağdığında Hîre’nin suyu Kûfe’ye varıncaya kadar kaldığımız yere su gelirdi. Âsım’dan kıraat dersi aldıktan sonra Kelbiye’ye gider tefsirini sorardım”¹⁰⁰ diye cevap verdiği rivayet olunmuştur.

⁹⁷ Ay.

⁹⁸ **Halku’l Kur’ân:** Kur’ân’ın mahlûk olması fikri anlamında kullanılan ve bu iddia etrafında cereyan eden tehditler, belalar, cezalandırılmaya kadar varan olaylar hakkındadır. H. III. asrın ilk yarısında başlayan bu olay, Kur’ân’ın mahlûk olup olmaması ile Emevîler döneminde hareketlenir, Abbasiler döneminde ise zirveye ulaşır. Olayın asıl sebep olanı ise Hıristiyan ed-Dımişkî’dir ve hep gündemde olması için çalışmıştır. Ehl-i sünnet ise Kur’ân’ın mahlûk olmadığı ile ilgili fikirlerini daima öne sürmüş olsa da Abbasi halifelerinden Me’mun dönemi olaylar daha da hız kazanmış Kur’ân’ın mahlûk olmadığı fikrini benimseyenlere karşı cezalandırma ve işkence uygulanmıştır. Hatta dönemin ünlü âlimi Ahmed b. Hanbel gibi zatlar çok sıkıntılar çekmiştir. Me’mun’dan sonra Mu’tasım döneminde bu olay daha da şiddetini artırmış ve Mütevekkil’in başa geçmesine kadar sürmüştür. Bkz. Hacı Musa BAĞCI, **Hadis Tarihi ve Metodolojisi**, Ankara Okulu Yay., Ankara 2013, s.199-201.

⁹⁹ Altıkulaç, **agmd**, s.109-110.

¹⁰⁰ İbrahim Reşad, **age**, s.192.

3. Hocaları

3.1.Kıraat Hocaları

Ebû Bekr Şu'be'nin kıraat hocaları şu şekildedir:

1. Âsım b. Behdele (ö.127/745).¹⁰¹
2. Atâ b. Sâib (ö. 136/753).
3. Eslem el-Minkâri (ö. ?).

Zehebî Ebû Bekr Şu'be kıraat ilmini doğrudan İmam Âsım'dan öğrendiği için bu konuda onun dışında hiç kimseden Kur'ân ve kıraat almadığını söylemektedir. O, kıraatı arz yoluyla İmam Âsım'dan almıştır. Ayrıca Zehebî Atâ b. Sâib ile Eslem el-Minkâri rivayet senedinin zayıf olduğunu söylemektedir.¹⁰²

3.2.Hadis Hocaları

Ebû Bekr Şu'be'nin hadis hocaları şunlardır:¹⁰³

- 1) Âsım b. Behdele (ö. 127/745),
- 2) Ebû İshak es-Sebî (ö. 127/745),
- 3) Humeyd et-Tavîl (ö. 143/760),
- 4) Â'meş (ö. 148/765),
- 5) Habîb b. Ebû Sabî (ö. ts.),
- 6) Hişam b. Urve (ö. 146/763),
- 7) Abdumelik b. Umeyir (ö. ts.),
- 8) Hüseyin b. Abdurrahman es-Sülemi (ö. ts.),
- 9) Ebû Hüseyin Osman b. Asım (ö. ts.),
- 10) Hişam b. Hisan (ö. ts.),
- 11) Mansur b. Mu'temir (ö. ts.),
- 12) Muğire b. Maksem ed-Dubbi (ö. ts.),

¹⁰¹ Zehebî, **age**, I, s.92. Öztoprak, **age**, s.137-138.

¹⁰² Zehebî, **ay**.

¹⁰³ Zehebî, **Siyer**, I, s.497; İbrahim Reşad, **age**, s.192.

- 13) Mutref b. Tureyf (ö. ts.),
- 14) Yahya b. Hanî b. Urve el-Murâdi (ö. ts.),
- 15) Habib b. Ebi Sabit (ö. ts.),
- 20) Hişam b. Urve (ö. ts.).¹⁰⁴

4. Talebeleri

Kıraat ve hadiste büyük âlimlerden bir kısmı Ebû Bekr Şu'be'den ders almışlardır. Ebû Bekr Şu'be'den hem yazılı hem de uygulamalı harflerin mahrec dersi alan Yahya b. Âdem idi. Bundan dolayı Sem'ani (ö. 562/1166) *el-Ensab* adlı eserinde Ebû Bekir Şu'be Kûfe'nin âlimlerinden ve kurallarındandır diye nitelendirilmiştir.¹⁰⁵

Ebû Bekr Şu'be'nin talebelerini şu şekilde sıralayabiliriz:

4.1. Kıraat Talebeleri

Ebû Bekr Şu'be kıraat hayatı boyunca birçok kıraatçı ve talebe yetiştirmiştir, bunlardan Yahya b. Âdem ve Yahya el-Uleymî ravileri olarak kıraatını günümüze taşımıştır.¹⁰⁶

Ebû Bekr Şu'be'nin Kıraat talebeleri şunlardır:

- 1) Yahya b. Âdem (ö. 203/818).
- 2) Yahya el-Uleymî (ö. 243/857).
- 3) Ebû Yûsuf el-Â'sa (ö. ts.),
- 4) Abdulhamid b Sâlih el-Bûrcümî (ö. 230/845),
- 5) Hafs ed-Dûrî (ö. 248/862)
- 6) Kisaî (ö. 189/805)
- 7) Yahya Âlimî (ö. ts.),
- 8) Urve b. Muhammed (ö. ts.),
- 9) Abdurrahman b. Ebî Muhammed (ö. ts.),

¹⁰⁴ Zehebi, **Ma'rifetü'l-Kurra**, I, s.82; a.mlf., **Siyer**, VIII, s.505; İbrahim Reşad, **age**, III, s.192.

¹⁰⁵ İbrahim Reşad, **age**, s.192-193.

¹⁰⁶ İbn Mücahid, **Kitâbü's-Seb'a**, s.70-71; Zehebî, **age**, I, s.280-287; İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, I, s.119-123; Birişik, **age**, s.130; Öztoprak, **age**, s.136.

10) Ebu Zekeriya Muhammed b. Ziyad el-Kurra (ö. 207)¹⁰⁷

4.2. Hadis Talebeleri

Ebû Bekr b. Şu'be kıraat âlimi olduğu gibi aynı zamanda hadis âlimidir. Dönemin önde gelen meşhur muhaddislerden ders okumuş, aynı zamanda büyük âlim olanlardan birçok kişi ondan hadis rivayet etmiştir. Onun hadisçiliğinde sika olduğunu söyleyenler olduğu gibi aksini iddia edenler de vardır. Yahya b. Maîn onun sika olduğunu dile getirmiş, fakat Ahmed b. Hanbel aynı görüşe katılmakla birlikte zaman zaman onun yanlışlığına dikkat çekmiştir.¹⁰⁸

Başlıca hadis talebeleri ve Ebû Bekr Şu'be'den hadis rivayet eden âlimler şunlardır:

- 1) Abdullah b. Mûbarek (ö. 181/797),
- 2) Vekî (ö. 306/918),
- 3) Ebû Dâvûd et-Tayâlisî (ö. 204/819),
- 4) Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855),
- 5) Yahya b. Âdem (ö. 203/818),
- 6) Ebû Nedim el-Fadl b. Dekin (ö. 219/834),
- 7) Yahya b. Main (ö. 233/848),
- 8) Ebû Bekir b. Ebî Şeybe (ö. 235/849),
- 9) İsmail b. Eban el-Verrak (ö. ts),
- 10) Yahya b. Yahya en-Nisaburi (ö. ts),
- 11) Halid b. Yezid el-Kâtibi (ö. 269/842)
- 12) Ebu Gureyb (ö. ts),
- 13) Ebu Hişam er-Rufaî (ö. 248/821),
- 14) Hasan b. Urve (ö. ts),
- 15) Ahmed b. Abdulcebbar el- Ataridi (ö. ts).

¹⁰⁷ Vefat tarihleri verilmeyen âlimlerin, vefat tarihleri hakkında *Tabakâtû'l- Kurrâ, Ma'rifetü'l kurrâ* gibi Tâbâkât ve Kıraat eserlerine bakıldı fakat herhangi bir bilgiye ulaşılamadı.

¹⁰⁸ İbn Mücahid, **el-İbâne an-Meâni'l-Kıraat**, s.71; İbnû'l-Cezerî, **age**, I, s.120; Altıkulaç, **agmd**, s.110.

5. İsnadı

Ebû Bekr Şu'be b. Âyyaş rivayetinin Hz. Peygambere ulaşan sened zincirini şu şekilde sıralayabiliriz:¹⁰⁹

Hz. Muhammed (s.a.v)

(رسول الله)

Ebü Abdirrahman Abdullah b. Mes'ud b. Gafil b. Habib el-Hüzelî (ö. 32/652-53)

عبدالله بن مسعود

Ebü Meryem Zirr b. Hubeyş b. Hubâşe el-Esedî el- Kûfî (ö. 82/701)

ابو مريم زر بن حبيش بن حباش الاسدي

Âsım b. Behdele b. Ebî Necûd el-Esedî el-Kûfî (ö. 127/744)

¹¹⁰ ن = عاصم بن بهدلة بن ابى النجود الاسدي الكوفي

Ebû Bekr Şu'be b. Âyyaş el-Esedî el-Kûfî (ö. 193/809)

¹¹¹ ص = (ابو بكر شعب بن عياش)

Bu isnada göre Abdullah b. Mes'ud doğrudan Hz. Peygamberden kıraatı almıştır. Hz. Peygamberden de toplam yetmiş sûre ezberlemiştir.¹¹²

¹⁰⁹ Zehebî, **age**, I, s.92; İbnûl-Cezeri, **age**, I, s.155; ed-Dimyâtî, **age**, I, s.25; İbrahim Reşad, **age**, s.192; Öztoprak, **age**, s.137.

¹¹⁰ ن İmam Âsım'ın rumuzudur.

¹¹¹ ص Ebû Bekr Şu'be'nin rumuzudur.

¹¹² İbnû'l-Cezeri, **Ğâyetü'n-Nihaye**, I, s.458.

Zir b. Hubeyş kıraatını hocalarından arz yoluyla almıştır.¹¹³ Aynı şekilde imam Âsım, kıraatını hocası Zir b. Hubeyş'ten arz yoluyla almıştır.¹¹⁴

6. Tarikleri:

Kıraat imamlarının her birisinin iki meşhur olan râvisi vardır. Bu iki râvinin de iki asil tariki vardır. Her tarik kendi aralarında farklı tariklere ayrılır. Kıraat-i Âşere rivayetleri seksen tarikle tamamlanır.¹¹⁵

Âsım kıraatının Ebû Bekr Şu'be rivayetini nakleden iki meşhur tariki vardır.

a) Yahya b. Âdem b. Süleyman (ö. 203/818) tariki.

b) Yahya el-Uleymî (ö. 243/857) tariki.¹¹⁶

Bu iki tarikten Yahya b. Âdem hem arzen hem de semâen olarak kıraatını Ebû Bekr Şu'be 'den almışlardır.¹¹⁷

Ebû Bekr Şu'be hocası İmam Âsım'dan aldığı kıraatı kendinden sonra gelen nesillere her iki râvisi Yahya b. Âdem, Yahyâ el-Uleymî ve bu iki râvinin de ikişer tarikleri ile ulaştırmıştır.¹¹⁸

Bunu şematik olarak şu şekilde verebilir.

¹¹³ İbnû'l-Cezerî, **age**, I, s.294.

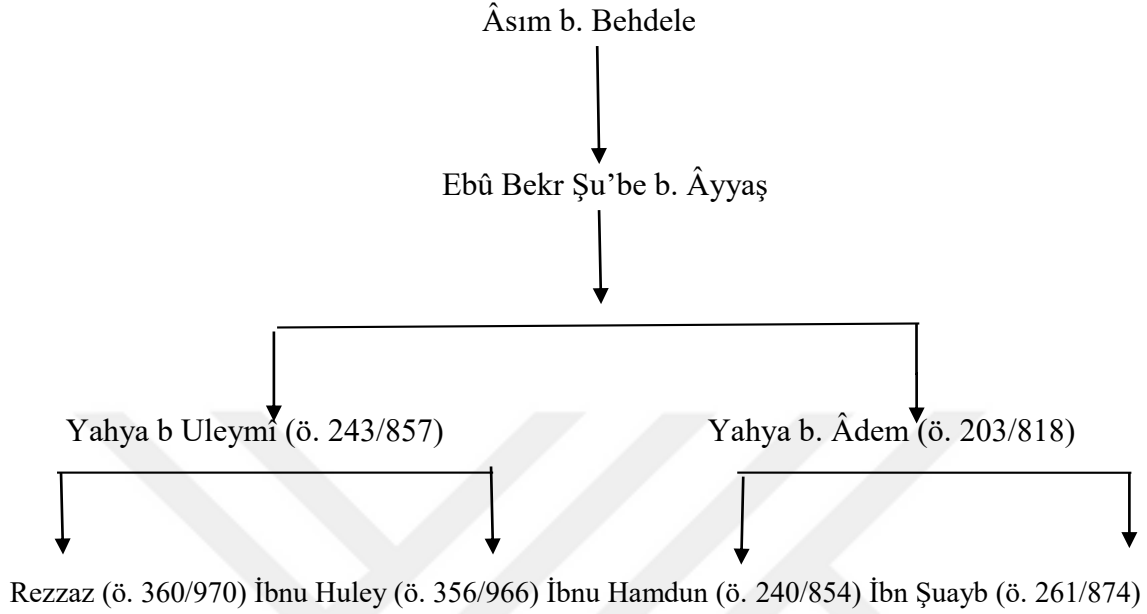
¹¹⁴ İbnû'l-Cezerî, **age**, I, s.347.

¹¹⁵ ed-Dimyâtî, **age**, I, s.70; İbnû'l-Cezerî, **age**, s.116.

¹¹⁶ ed-Dimyâtî, **age**, s.117; İbnû'l-Cezerî, **age**, s.117.

¹¹⁷ İbrahim Reşad, **age**, s.193.

¹¹⁸ İbnû'l-Cezerî, **age**, s.117; İbrahim Reşad, **age**, s.192.

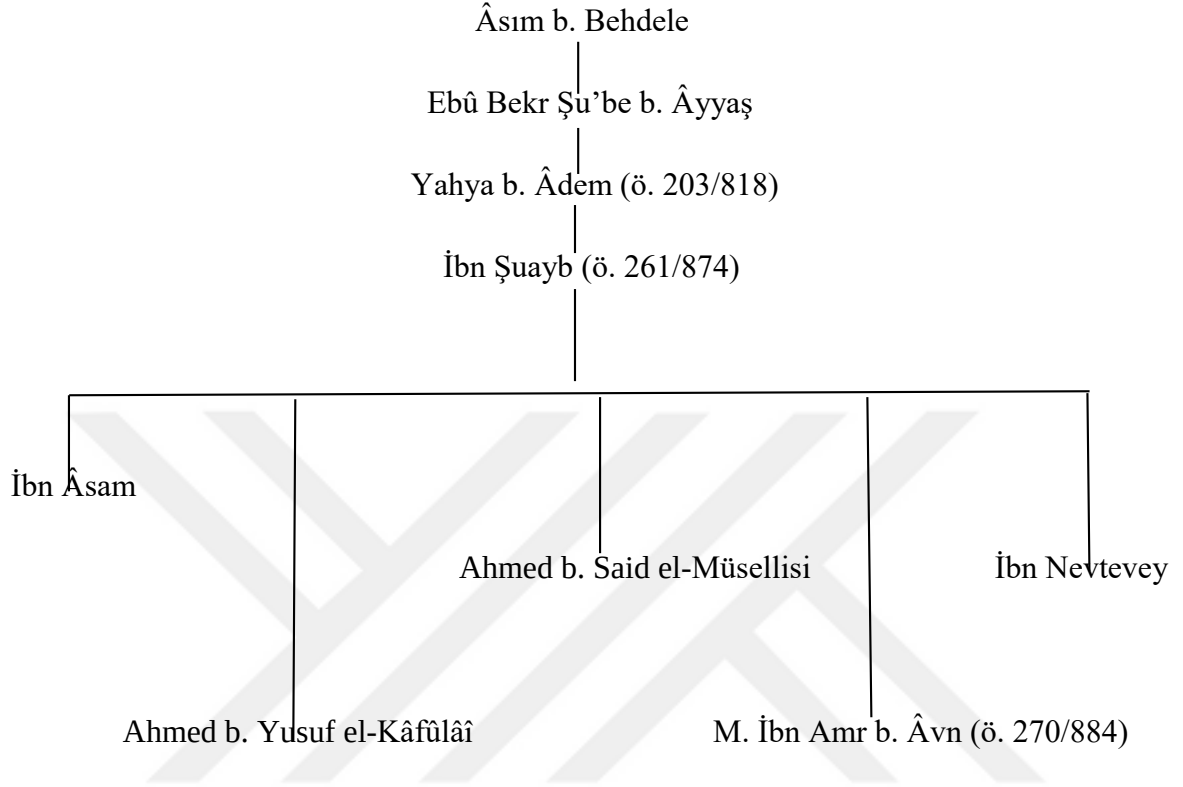

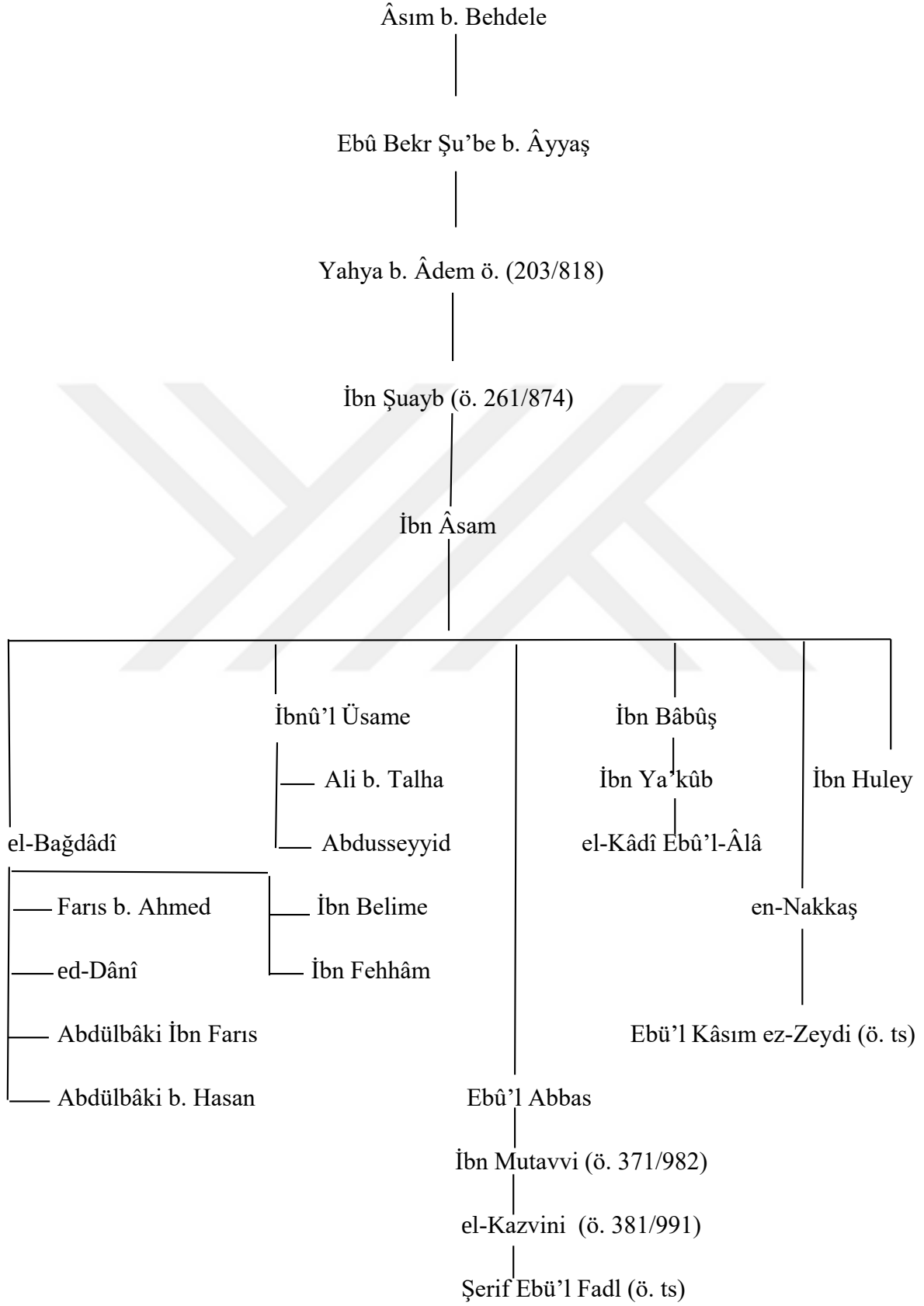
6.1.Ebû Bekr Şu'be'nin Birinci Ravisi Yahya b. Adem Rivayetlerinin Tarikleri

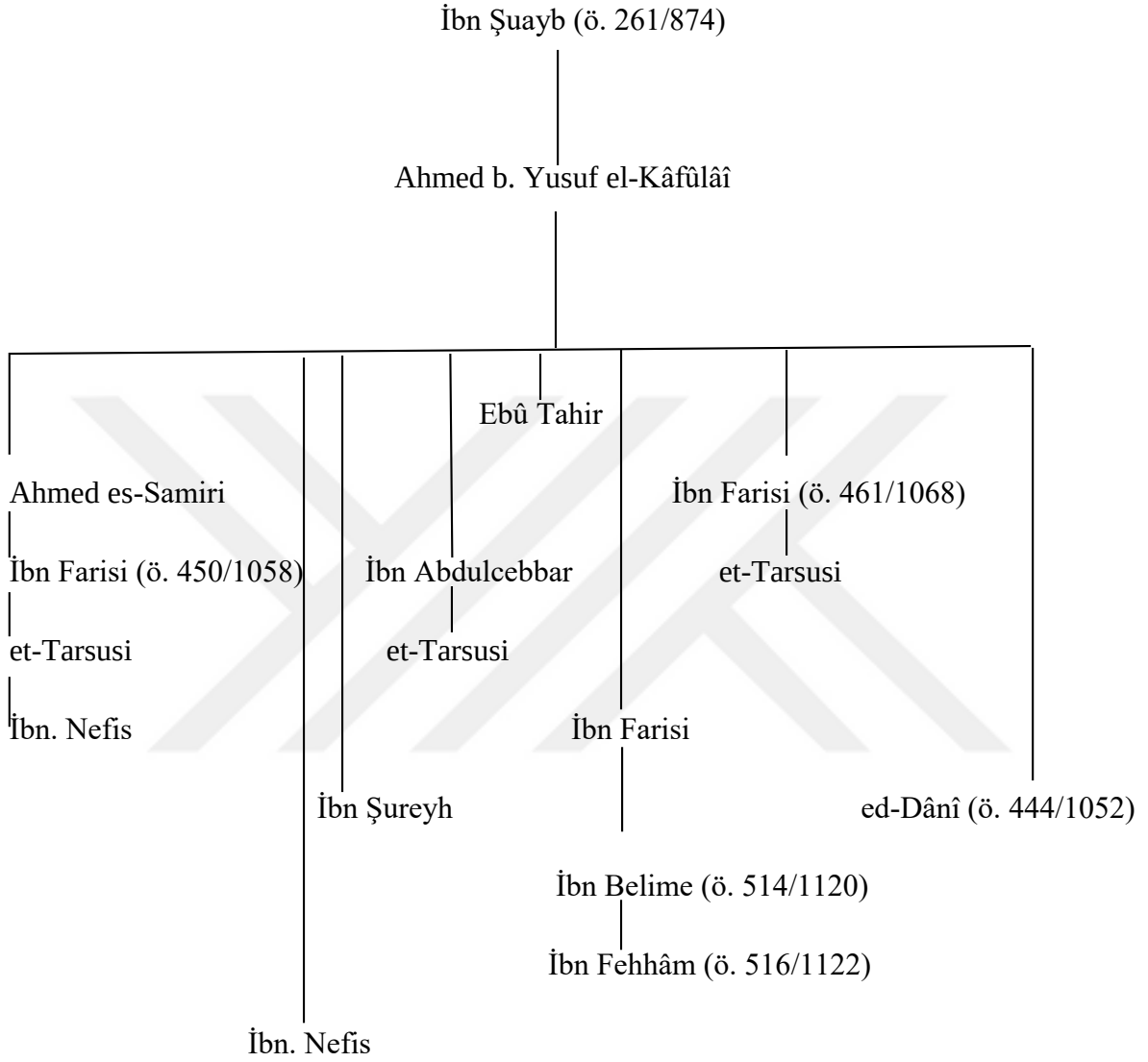
Ebû Bekr Şu'be'nin birinci râvisi olan Yahya b. Âdem, râvisi olduğu Ebû Bekr Şu'be'den kıraatini semâen almıştır. Yahya b. Âdem'in kıraati de İbnu Hamdun (ö. 240/854) ve İbn Şuayb (ö. 261/874) olmak üzere iki târik ile yayılmıştır. Şuayb'dan beş târik ve onun birinci tariki Âsam'dan da altı târik ile yayılmıştır.¹¹⁹

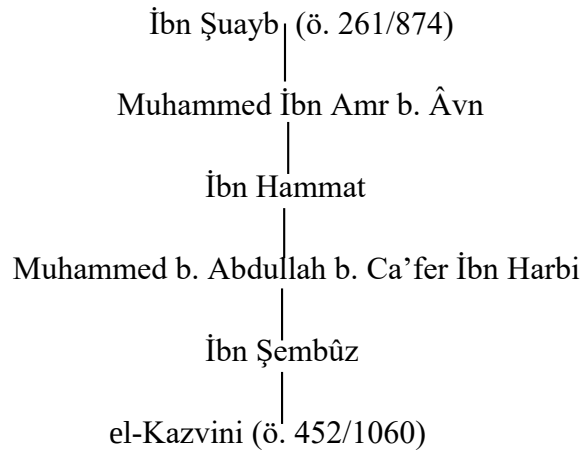
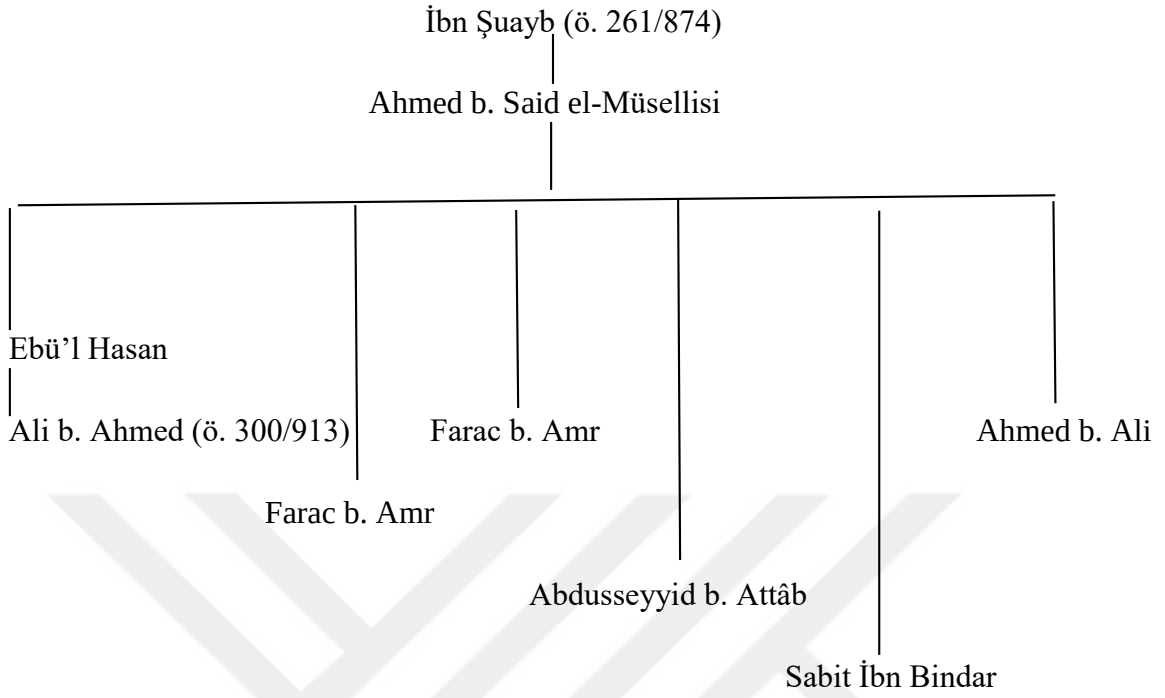
Bunu şematik olarak şu şekilde verebiliriz.

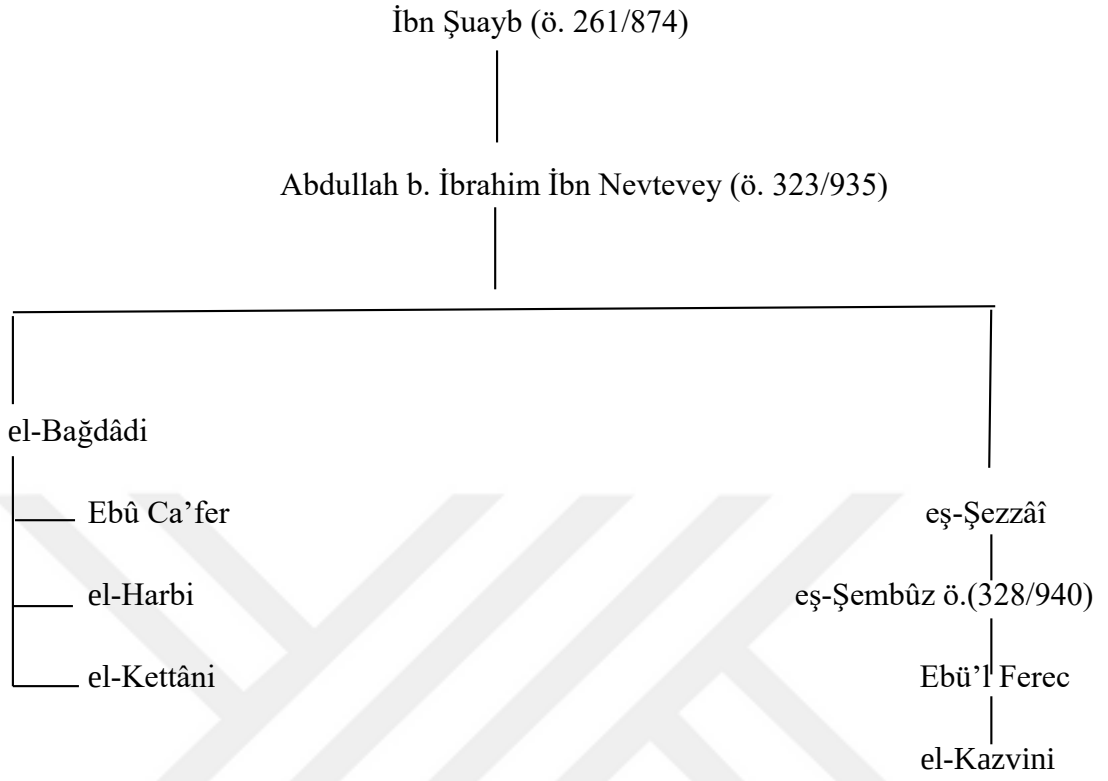
¹¹⁹ Dâni, *Camiû'l-Beyân*, I, s.223; İbnû'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, s.123.

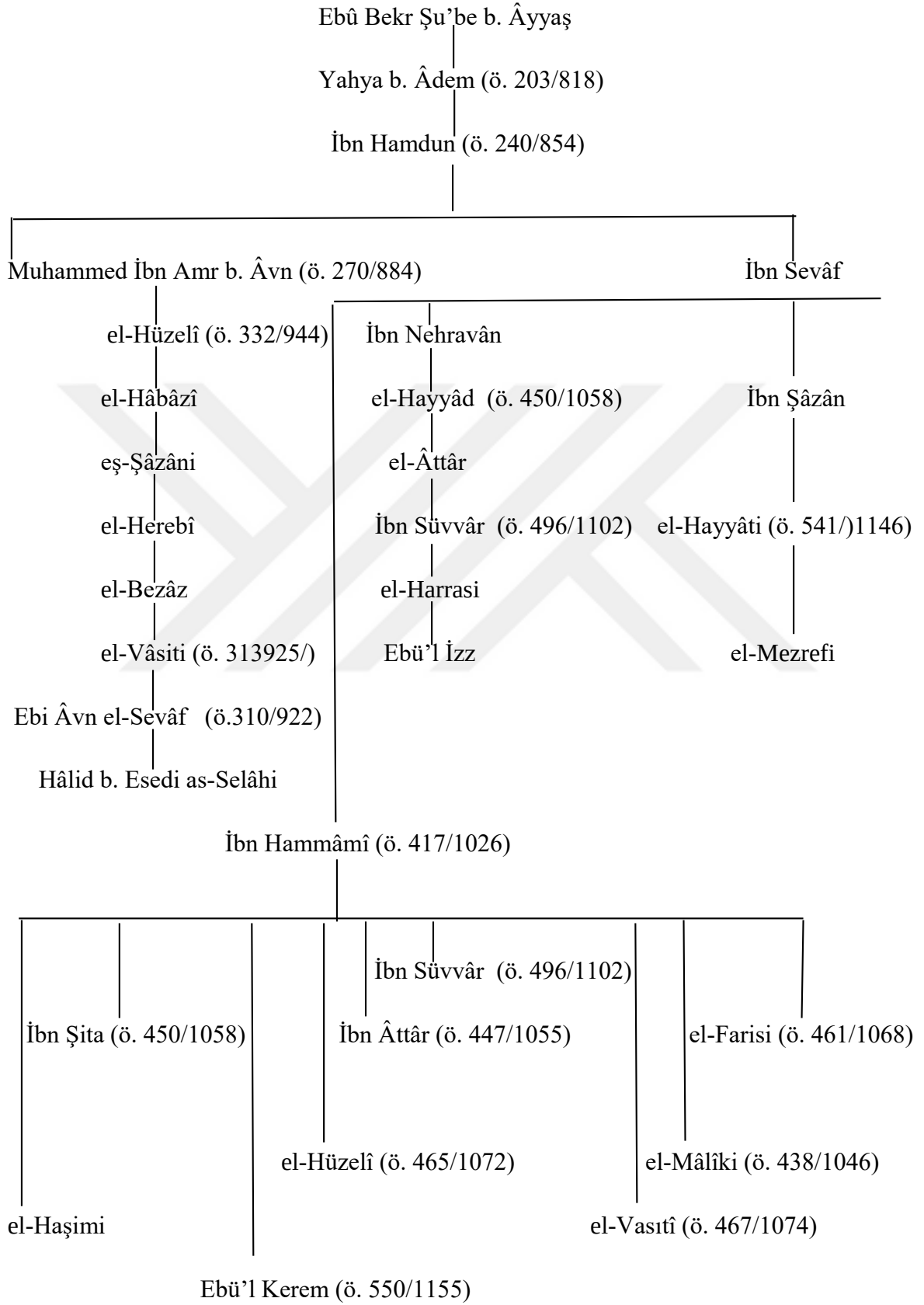

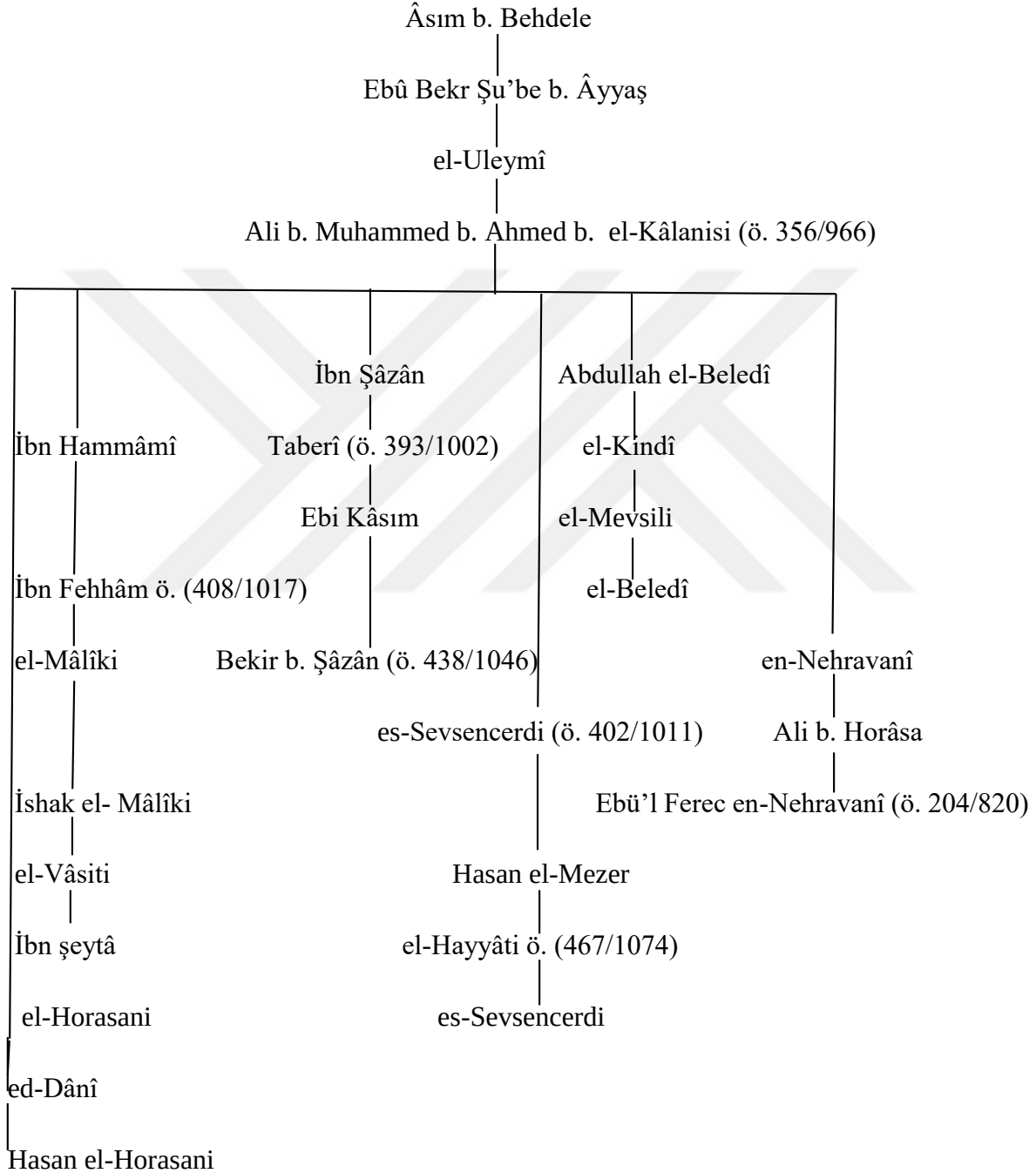

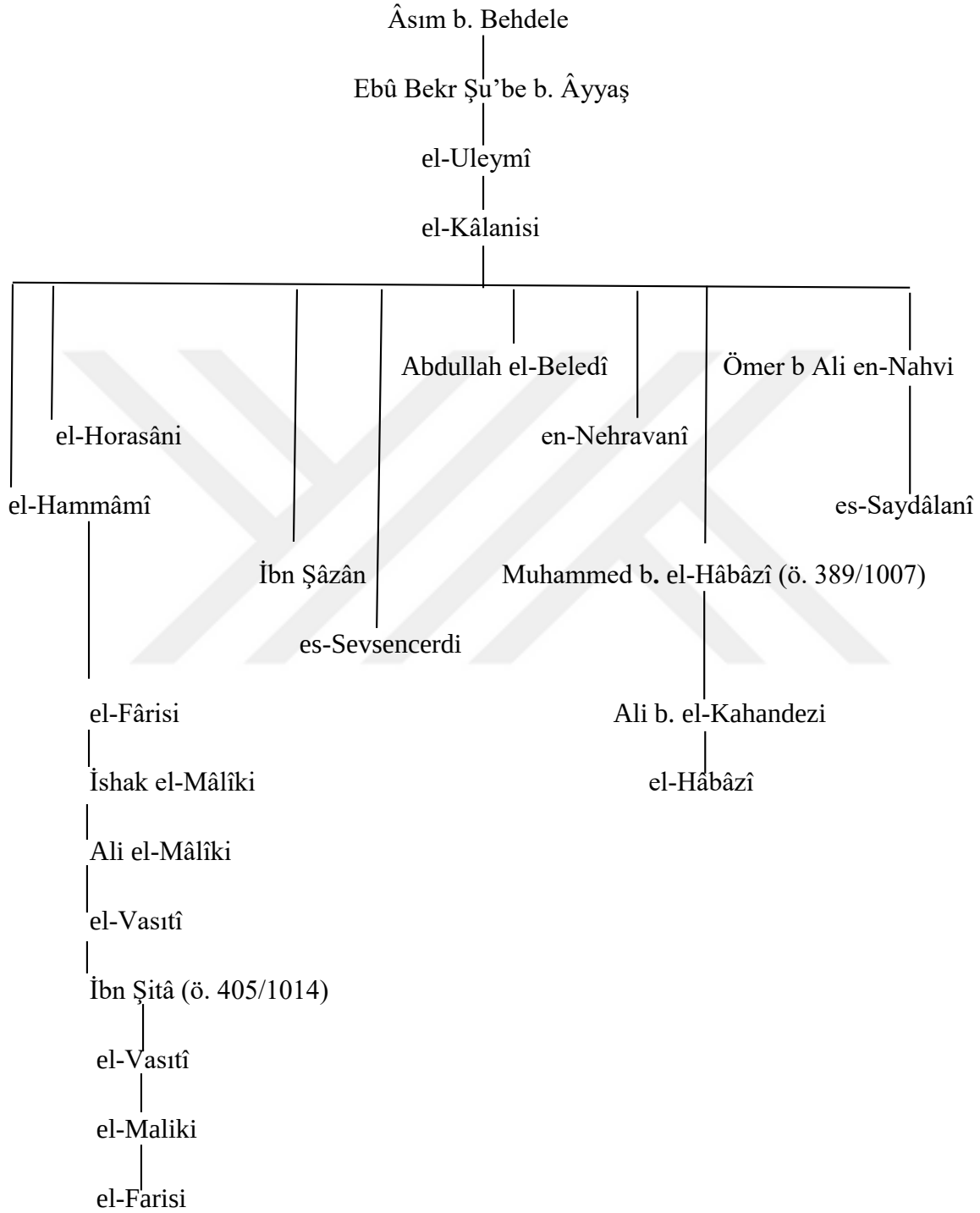

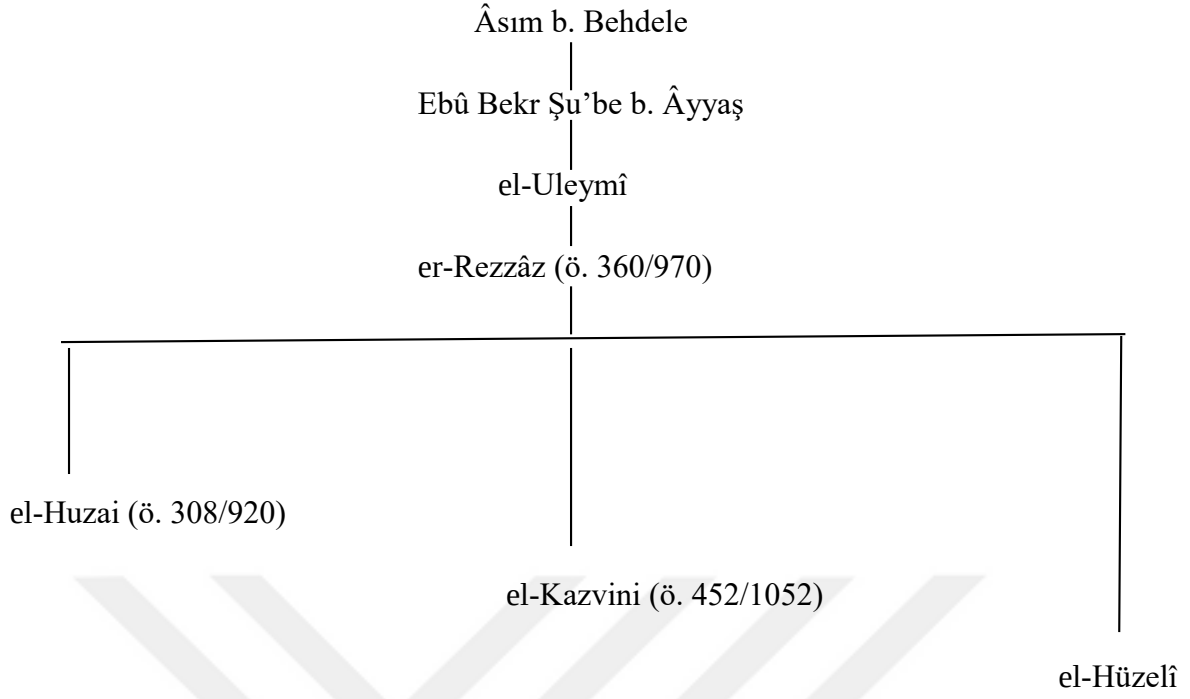
6.2.Ebû Bekr Şu'benin İkinci Ravisi Yahya el-Uleymî Rivayetlerinin Tarikleri

Ebu Bekr Şu'be rivayetinin Yahya el Uleymî'den gelen iki târiki vardır. er-Rezzaz (ö. 360/970) İbnu Huley (ö. 356/966). Bunlardan İbnu Huley'in on târiki, er-Rezzâz'ın ise üç târiki vardır. Bu tarikleri şematik olarak şu şekilde verebiliriz.¹²⁰

¹²⁰ İbnü'l-Cezerî, **age**, s.123-126.

II. ÖRNEKLER BAĞLAMINDA EBÛ BEKR ŞU'BE RİVAYETİ VE TAHLİLLERİ

Bu bölümde Ebû Bekr Şu'be rivayetlerinden istiâze, besmele, meddler, işmam, kasr, hâ-ı kinaye, idğam ve hemze konularından bahsedilecektir. Kaynaklarda geçen, Ebû Bekr Şu'be'nin hocasından aldığı ve İmam Hafs'tan farklı okuduğu yerler verilecek, aynı okuduğu yerler ise belirtilecektir.

1. İstiâze

İstiâze, “iltica, sığınma” anlamlarına gelmektedir. İstilahî manası ise Kur'ân okumaya başlarken **أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ** siğasını okumaktır.¹²¹ Kıraat âlimleri istiâze konusunda **أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ** siğasını tercih etmektedirler.

Kur'ân-ı Kerîm'de “Kur'an okuyacağın zaman kovulmuş şeytandan Allah'a sığın”¹²² buyurulmuştur.

Muhammed Muhaysine göre istiaze hakkında üç görüş vardır.

- a. Hüküm olarak: Vacib ve müstehaptır.
- b. Siğa olarak: Siğası yukarıda bahsedilmişti.
- c. Keyfiyet olarak: İmam Nafi'den rivayet edildiğine göre bütün Kur'ân'da okunmasının gizlenmesi, İmam Halef ve Hamza'dan rivayet edildiğine göre Fatiha süresi hariç bütün Kur'ân'da gizli olarak okunması gerektiğidir.¹²³

İstiâzenin değişik ifade etme biçimleri vardır. Bunlar arasında en çok okunanı şu şekildedir: **أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ** “kovulmuş şeytandan Allah'a sığınırım”.

Bazı istiâze siğaları ise şunlardır:

أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ
أَعُوذُ بِاللَّهِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ
أَعُوذُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

İmam Ebû Ca'fer'e göre istiâze'nin evvelinde **أَسْتَعِذُّ , نَسْعِذُّ وَاسْتَعِذُّ** gibi bir takım ilaveler getirmek okumak sahih değildir fakat bazı hanefî imamlarına göre ise Allah'ü Teâlâ'nın Kur'ân-ı Kerim'de (Â'raf 7/200) âyetinde geçen **فَسْتَعِذْ بِاللَّهِ** lafzına nisbeten okumak caizdir.¹²⁴

¹²¹ Nihat Temel, **Kur'ân Kıraatında Vakf ve İbtidâ**, İfav Yayınları, İstanbul 2009, s.203; İsmail Cerrahoğlu, **Kur'ân-ı Kerim Meal ve Tefsiri**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 1990, I, s.8.

¹²² Nahl 16/98.

¹²³ ed-Dânî, **Camîu'l-Beyân**, s.240-241; Muhaysin, Muhammed b. Muhammed b. Muhammed Salim, **el-Mühezzeb fi'l-Kıraati'l-Aşere ve Tevcihiha min Tariki Tayyibeti'n-Neşr**, el-Mektebetü'l-Ezheriyyetü li-Turasi, Mısır 2001, s.27.

¹²⁴ İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, I, s.196.

Âlimlerin çoğunluğuna göre namazın dışında veya namazın içinde istiâzeyi okumak müstehaptır. İmam Sevri (ö. 161/778) ve İmam Âta'ya (ö. ts) göre âyette açık bir şekilde geçtiğinden istiâzenin okunması vaciptir. Cumhur ulemanın görüşüne göre ise kıraatten önce okunması sünnettir.¹²⁵

İstiâze konusunda Ebû Bekr Şu'be hocası olan İmam Âsım gibi okumuş, o şekilde de rivayet etmiştir. Rivayetinde kabul edilen **أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ** siğasıdır.¹²⁶ Bunu İbnû'l-Cezeri'den gelen şu haberle anlıyoruz. Y'âkûb el-Hadramî hocası Selâm b. Süleymân Ebû'l-Mûnzir'den (ö. 171/787) o da İmam Âsım'dan, İmam Âsım, hocası Zir b. Hûbeyşten, Abdullah b. Mes'ud'dan ve Rasûlullah'tan yukarıda geçtiği siğa ile rivayet etmişlerdir.¹²⁷

Kıraat âlimlerine göre Kurân'dan herhangi bir âyete sûre başları dışında sadece istiâze ile başlamada iki vecih vardır:¹²⁸ Vasl ve kat'.¹²⁹

Bu şekildeki vecihlere sûre ortasında şu örnekleri verebiliriz:

Vasl'a örnek olarak

مَا نَنْسَخُ مِنْ آيَةٍ

أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

Kat'a örnek olarak

مَا نَنْسَخُ مِنْ آيَةٍ

أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

Tevbe (Berâe) sûresinin evvelinde ise iki vecih caizdir.¹³⁰

- Sûre başında besmelesiz istiâze kelimesinin üzerinde vakfedip sonra geçmek.¹³¹
- Sûre başında besmelesiz istiâzenin son kelimesini diğer âyetin ilk kelimesine bağlayarak/vaslederek geçmek.¹³²

İstiâze üzerinde durmak caiz olduğu gibi besmeleye vasletmek caizdir.¹³³ Kıraat imamlarının hepsi Berâe sûresinin evvelinde besmelenin okunmaması hususunda ittifak halindeler. Kur'ân-ı Kerim okuyan bir kimse Berâe sûresinin başı hariç herhangi bir yerinden

¹²⁵ İbnû'l-Cezerî, **age**, I, s.206; ed-Dimyâtî, **age**, I, s.107;

¹²⁶ ed-Dimyâtî, **age**, I, s.107-106; Hamîd b. Hâce Abdulfettâh, **Zûbdetü'l-İrfân**, Mektebetü'l Hanifiyye el-Pâlûvî, İstanbul ts, s.5-6;

¹²⁷ Ebû Ca'fer Ahmed b. Ali Ahmed b. Halef el-Ensari İbnû'l-Bâzîş, **Kitabû'l-İkna fi'l-Kıraati's-Seb'a**, thk. Abdülmecit Katamış, Daru'l-Kûtübî'l-İlmîye, Beyrut 2001, I, s.150; İbnû'l-Cezeri, **Neşr**, s.196-197.

¹²⁸ İbnû'l-Bazîş, **age**, I, s.150-151; İbnû'l-Cezerî, **age**, 205-206.

¹²⁹ **Vasl**: İstiâze'yi kendisinden sonra gelen âyete bitiştırmektir. Yani istiâzenin son harfinin harekesi okunur, ara vermeden sonraki âyete geçilir. **Kat'** ise, istiâze ile sonraki âyeti ayrı ayrı okumaktır. Yani istiâzede durulur, nefes aldıktan sonra okunacak âyete geçilir. Bkz. Çollak, **age**, s.37.

¹³⁰ Muhaysin, **age**, s.29; Palûvî, **age**, s.6; İsmail Karaçam, **Kur'ân-ı Kerim'in Nûzûlü ve Kıraatı**, s.381.

¹³¹ Muhaysin, **el-Mühezzeb**, s.29.

¹³² Muhaysin, **age**, s.29.

¹³³ İbnû'l-Cezeri, **en-Neşr**, s.205; ed-Dimyâtî, **İthâf**, s.108.

başlanacak ise besmele okumasında muhayyerdir. Eğer besmeleyi okumayacak olursa iki şekil de caizdir.¹³⁴

- a. İstiâzeyi sûre evveline bağlamak.
- b. İstiâzeyi üzerinde vakf yapmak.

İlgili vecihlere şu örnekler verilebilir:

أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ بَرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ
أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ بَرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ

2. Besmele

Besmele mastar bir kelimedir.¹³⁵ Dilimizde övme ve teşekkür etme anlamındadır. Arapça’da medih ve şükür kelimelerinin hamd kelimesine yakın manası bulunmaktadır. Besmele dilimize “Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla başlamak” olarak çevrilmektedir. Yani okuyorum, başlıyorum, yapıyorum, yiyorum, Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla bu fiilleri işliyorum anlamındadır.¹³⁶ Lafzı بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ şeklindedir. Kıraat-i Aşere imamları, Kur’ân sûrelerinin başında bulunan besmelelerinin okunması konusunda ittifak etmişlerdir.¹³⁷ Kur’ân-ı Kerim kıraatine başlayan okuyucu sûre başından başlıyorsa ilk olarak besmeleyle başlaması gerekir. Berâe sûresi hariç bu hüküm bütün sûrelerde geçerlidir.¹³⁸

Bütün kıraat imamları, bismelenin Berâe sûresinin evvelinde okunmaması hususunda ittifak etmişlerdir.¹³⁹ İbnû’l-Hacer el-Heytemî (ö. 975/1567) bu hususa uymamak haramdır, çünkü bu sûre savaşıla indi. Şafii imamlarından er-Remelî (ö. 844/1440) de Berâe sûresi evvelinde bismelenin okunmaması hususunda kıraat imamlarıyla aynı fikirdedir.¹⁴⁰ Berâe sûresinin herhangi bir yerinden besmeleyle başlamak ise mekruh olarak görülmüştür, çünkü sûre başında yazılmamıştır.¹⁴¹

¹³⁴ Muhaysin, **ay**.

¹³⁵ Muhaysin, **age**, s.33.

¹³⁶ Komisyon, **Kur’ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri**, DİB. Yayınları, Ankara, 2014, I, s.58

¹³⁷ Ebi Hasan Tâhir b. Abdülmunîm İbn Ğalbûn, **et-Tezkire Fi’l-Kıraât**, Dâru’l Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 2001/1422, s.21; İbnû’l-Bazîş, **age**, I, s.206; İbnû’l-Cezerî, **en-Neşr**, I, s.207-208; a.mlf., **Takrîbûn’Neşr**, s.33, Muhaysin, **el-Mûhezzeb**, s.30.

¹³⁸ İbnû’l-Bazîş, **age**, s.155; İbnû’l-Cezerî, **en-Neşr**, I, s.207; a.mlf., **Takrîbû’n-Neşr**, s.36; el-Palûvî, **age**, s.6; Muhaysin, **age**, s.30.

¹³⁹ İbnû’l-Cezerî, **en-Neşr**, s.207; Muhaysin, **el-Mûhezzeb**, s.30.

¹⁴⁰ Muhaysin, **age**, s.30.

¹⁴¹ **Ay**.

Kıraat âlimleri bir kıraate ara verip devam ederken veya bir sûreyi bitirip diğer sûreye başlarken bismelenin okunması yönünde ittifak etmişlerdir.¹⁴²

Besmele sûre ortasında ise (sûre ortasından maksat ilk âyet olmaması ve bir âyet olsun veya bir kelime olsun fark etmez)¹⁴³ besmeleyi kıraat etmek hususunda ittifak etmemişler.¹⁴⁴ Kâlûn, İbn Kesir, Âsım, Kîsâi ve Ebû Ca'fer Berâe sûresi hariç bütün sûreler arasında geçişli, vasl ile okurlar; çünkü Sâid b. Cübeyr (ö. 94/713)'den nakledilen bir hadise göre "Besmele âyeti nazil olmayana kadar bir sonraki sûre hangisidir bilinmiyordu".¹⁴⁵

Ebû Amr ed-Dânî şöyle demektedir: "İstiâze üzerinde vakf caiz olsa da istâze'yi besmeleyle bitiştirmek daha evladır; çünkü istiâzeyle beraber besmele mana cihetiyle tamdır".¹⁴⁶ Bütün kıraat imamları besmele konusunda Enfâl sûresi ile Berâe sûresi arasında okunmaması hususunda ittifak etmişlerdir.¹⁴⁷

Ebû Bekr Şu'be de İmam Âsım'dan aynı şekilde rivayet etmiştir. Genel olarak kıraat imamları Berâe sûresinin evvelinde sahih hadis varid olduğu üzere, besmeleyi okumamışlardır.¹⁴⁸ Bismelenin okunmamasıyla ilgili kıraat imamları iki vechi caiz görmüşlerdir:¹⁴⁹

- Vakf: Sûre başında besmelesiz vakfedip sonra geçmek.¹⁵⁰
- Vasl: Sûre başında besmelesiz vaslederek geçmek.¹⁵¹

İlgili vecihlere şu örnekler verilebilir:

أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ بَرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ
أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ بَرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ

Bir sûre tekrar okunduğunda, her defasında besmele ile başlanılır. Bu konuda kıraat imamları ittifak etmişlerdir.¹⁵²

¹⁴² ed-Dânî, *Câmiu'l-Beyan*, I, s.243; İbnû'l-Cezerî, *age*, I, s.207-208; Muhaysin, *age*, s.31;

¹⁴³ Muhaysin, *age*, s.30.

¹⁴⁴ İbnû'l-Ğalbûn, *age*, s.21-22; İbnû'l-Bâziş, *age*, s.15; Muhaysin, *ay*.

¹⁴⁵ ed-Dânî, *Câmiu'l-Beyan*, I, s.248; Muhaysin, *age*, s.30-31.

¹⁴⁶ ed-Dânî, *Câmiu'l-Beyan*, I, s.248; İbnû'l-Bâziş, *age*, I, s.154.

¹⁴⁷ Mekkî b. Ebî Talib, *et-Tefsira fi'Kıraat*, el-Manzumeti'l-Ârabiyyeti li't-Turas, thk. Cemalettin Muhammed Şeref, Kuveyt 1985, s.53; İbnû'l-Bâziş, *age*, I, s.155; İbnû'l-Cezerî, *age*, I, s.207; el-Palûvî, *age*, s.6.

¹⁴⁸ el-Mekkî, *age*, s.53-54; İbnû'l-Bâziş, *age*, I, s.157;

¹⁴⁹ el-Palûvî, *age*, s.6; Muhaysin, *el-Mühezzeb*, s.29; Karaçam, *age*, s.381.

¹⁵⁰ Muhaysin, *age*, s.29.

¹⁵¹ *Ay*.

¹⁵² İbnû'l-Ğalbûn, *age*, s.21; el-Mekkî, *age*, s.53; İbnû'l-Cezerî, *age*, I, s.215-216.

2.1.Sure Evvelinde İstiâze ve Besmele

Kıraat imamları Kur’ân-ı Kerim’de Berâe sûuresi hariç, herhangi bir sûreye istâze ve besmele ile başlama hususunda dört vecih caiz görmüşlerdir. Bu, İmam Âsım’ın her iki râvisi (Ebû Bekr Şu’be ve Hafs) için de geçerlidir.¹⁵³ Sûre evvelinde vecihlerin sıralaması İstanbul ve Mısır Tarikîne göre farklı olsa da dört vecih caizdir.¹⁵⁴ İlgili vecihler aşağıdaki gibidir:

➤ Teysir (İstanbul) Tarikî’ne Göre

- Vasl’ı kül: İstiâze ve besmelede vasledip sûreye geçmek.
- Kat’ı kül: İstiâze ve besmele üzerinde vakfettikten sonra sûreye geçmek.
- Vasl’ı evvel kat’ı sâni: İstiâzeyi besmeleye vaslettikten sonra besmelede vakfedip sûreye geçmek.
- Kat’ı evvel vasl’ı sâni: İstiâze üzerinde vakfettikten sonra besmeleyi sonraki sûreye vasletmek.

İlgili vecihlere şu örnekler verilebilir:

➤ Şâtıbî (Mısır) Tarikîne Göre

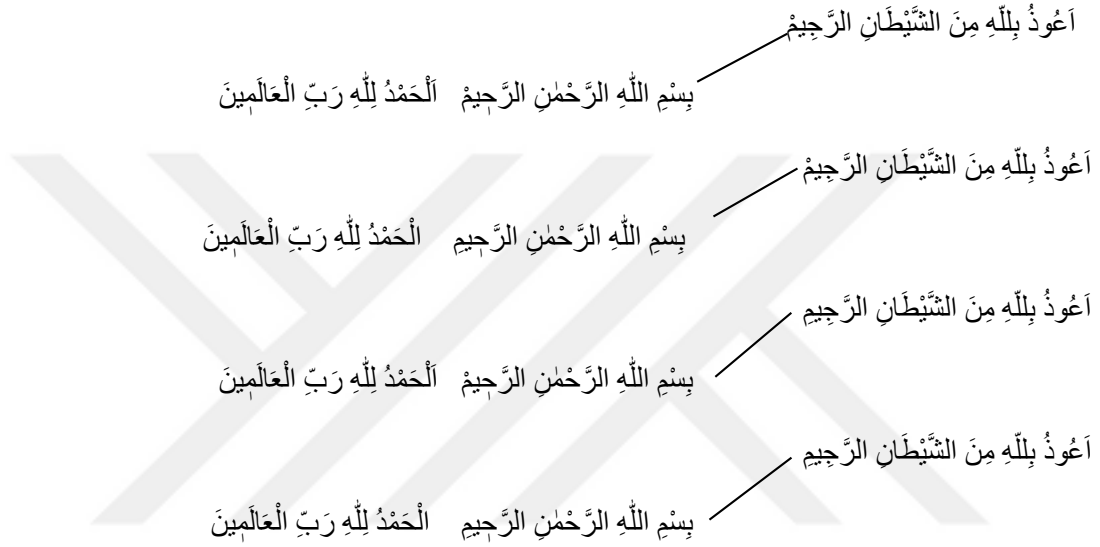
- Kat’ı kül: İstiâze ve besmele üzerinde ayrı ayrı vakfediltikten sonra sûreye geçmek.

¹⁵³ Muhaysin, **age**, s.28.

¹⁵⁴ İbnû'l-Bâzîş, **Kitâbü'l-İknâ**, s.158; el-Pâlûvî, **age**, s.6-7; Muhaysin, **ay**.

- Kat'ı evvel vasl'ı sâni: İstiâze üzerinde vakfettikten sonra besmele üzerinde durulmayıp sûre evvelinden okumaya devam etmek.
- Vasl'ı evvel kat'ı sâni: İstiâzeyi besmeleye bağlamak, besmele okuyup durmak ve sûre evvelini okumak.
- Vasl'ı kül: İstiâze üzerinde durulmayıp besmeleye geçmek, besmelede yine durulmayıp sûre evvelinden okumaya devam etmek.

İlgili vecihlere örnekler şu şekildedir:

2.2.İki Sure Arasında Besmele

İmam Ebû Bekr Şu'be ile Hafs'a göre iki sure arasında besmelenin durumu ile ilgili üç vecih vardır.¹⁵⁵

İlgili vecihleri maddelersek,

- Kat'ı kül: Birinci sûrenin sonunda durularak besmele okunur, besmele okunduktan sonra durulur ikinci sûreye devam edilir.
- Vasl kül: İlk sûrenin sonu besmeleye bağlanır, besmeleden sonra durmaksızın sonraki sûrenin başından okumaya devam edilir.

¹⁵⁵ İbnû'l-Bâzîş, **age**, I, s.158; Mekkî, **el-İbâne**, s.53; İbnû'l-Cezerî, **Takrîbûn'-Neşr**, s.36; Palûvî, **Zübdetü'l-İrfân**, s.7; Muhaysin, **age**, s.32.

- Kat'ı evvel vasl'ı sani: İlk sûrenin sonunda vakfettikten sonra, besmeleye geçilir ve besmele okunduktan sonra durulmayıp ikinci surenin evvelinden devam edilir.¹⁵⁶

İlgili vecihlere örnekler şöyledir:

غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Dördüncü vecih ise ilk sûrenin sonunun vasledilerek besmeleye geçilmesi ve besmelede vakfedilmesidir.¹⁵⁷ Ancak alınan vecihte sanki besmele sûrenin son ayetiymiş gibi anlaşılacağından caiz değildir.¹⁵⁸ İbnû'l-Bâzîş'e göre bu vecihlerden en kuvvetlisi Kat'ı kü'l'dür.¹⁵⁹

Besmele konusunda Ebû Bekr Şu'be hocası İmam Âsım'dan nasıl okuduysa o şekilde rivayet etmiştir.

Enfal sûresi ile Berâe sûresi arasındaki okuyuşu kıraat imamları üç vecih ile gerçekleştirmişlerdir.¹⁶⁰

İlgili vecihler şu şekildedir.

- Vakf: Enfal sûresinin son âyetinde durmak ve Berâe sûresinin başını okumak.
- Vasl: Enfal sûresinin son âyetinin sonunu Berâe sûresinin öncesine bağlayarak okumak.
- Sekte: Enfal sûresinin son âyetinde nefes almadan durmak ve Berâe sûresine devam etmek.

¹⁵⁶ İlgili vecihlerin dışında Ebû Bekr Şu'be rivâyetinde yer almayan iki vecih daha vardır ki vasıl bilâ besmele (iki sûreyi birbirine besmelesiz bağlamak) ve sekt bilâ besmele (ilk sûrenin sonunda sekte yapmak besmele okumayıp diğer sûrenin başını okumak)dir.

¹⁵⁷ Muhaysin, **age**, s.32.

¹⁵⁸ İbnû'l-Bâzîş, **age**, I, s.158; İbnû'l-Cezerî, **en-Neşr**, I, s.216-217; Muhaysin, **age**, s.32.

¹⁵⁹ İbnû'l-Bâzîş, **age**, I, s.153.

¹⁶⁰ Muhaysin, **el-Mühezzeb**, s.32; a.mlf., **el-İrşâdâtü'l-Celîyye fi'l-Kıraati's-Seb'a Min Târikî's-Şâtibiyye**, el-Mektebetü'l-Ezheriyye, Mısır 2015, s.26.

İlgili vecihlere şu örnekler verilebilir:

إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ
بِرَّاءَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ
إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ
بِرَّاءَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ
إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ
بِرَّاءَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ

3. Hâ'i Kinâye

Hâ'ı Kinâye'nin diğer ismi zamîr'dir. Bazı kelimelerin son harekesini muhafaza etmek amacıyla, müfred, müzekker ğaibe'den çekimlenen ziyade bir hâ'dır.¹⁶¹ Zamir ya ötre veya esre ile olur. هُ ve هِ gibi.

Zamîrler ya vakf halinde ya da vasl halinde okunurlar. Vakf halinde medsiz bir şekilde okunmasında bütün kıraat imamları ittifak halindedirler.¹⁶²

Vasıl halinde ise zamir Kur'ân-ı Kerim'de dört şekilde bulunur.¹⁶³ Kıraat imamlarına göre burada sıla yapmakta bir sakınca yoktur.¹⁶⁴ Bunlar şu şekilde sıralanabilir:

- Hâ-ı kinâyenin iki sakın harf arasına girmesidir.¹⁶⁵ Bunun örneği أَتَيْنَاهُ الْإِنجِيلَ âyetidir.¹⁶⁶
- Hâ-ı kinâye'nin kendinden önce harekeli, kendinden sonra sakın iki harfin arasına girmesidir.¹⁶⁷ Bunun örneği لَهُ الْمُلْكُ âyetidir.¹⁶⁸
- Hâ-ı kinâye'nin sakın bir harften sonra ve kendinden sonra harekeli bir harfin gelmesi durumudur.¹⁶⁹ Bunun örneği عَقَلُوهُ وَهُمْ âyetidir.¹⁷⁰

¹⁶¹ İbnû'l-Cezerî, **en-Neşr**, I, s.243; **Takrîbû'n-Neşr**, 47; ed-Dîmyâtî, **İthâf**, I, s.149; Muhaysin, **el-Mühezzeb**, s.34;

¹⁶² Karaçam, **age**, s.314.

¹⁶³ ed-Dîmyâtî, **age**, I, s.149.

¹⁶⁴ **Ay**

¹⁶⁵ İbnû'l-Cezerî, **ay**; ed-Dîmyâtî, **ay**; Muhaysin, **ay**.

¹⁶⁶ Maide 5/46.

¹⁶⁷ İbnû'l-Cezerî, **ay**; ed-Dîmyâtî, **ay**; Muhaysin, **ay**.

¹⁶⁸ Teğabün 64/1.

¹⁶⁹ İbnû'l-Cezerî, **ay**; ed-Dîmyâtî, **ay**; Muhaysin, **ay**.

¹⁷⁰ Bakara 1/75.

- Hâ-ı kinâye'nin iki harekeli harf arasına girmesidir. Bunun örneği **فِي رَبِّهِ أَنْ** âyetidir.¹⁷¹

Ebû Bekr Şu'be için aşağıda sıralanan kelimelerdeki hâ-ı kinayelerin durumları şu şekilde gösterilebilir:

- Âl-i İmrân 3/78-145 âyetlerindeki **﴿يُودِي﴾** ve **﴿نُوتِي﴾** kelimelerinin sonları ve Nisâ 4/115. âyetindeki **﴿وَنُصْلِي﴾** ve **﴿نُولِي﴾** kelimelerdeki hâ-ı kinâyeleri sakın ile okur.¹⁷²
- Â'râf 7/111 âyetindeki **﴿قَالُوا أَرْجِه﴾** kelimesindeki hâ-ı kinâye'yi çoğu tariklerle sakın ve hemzesiz okur.¹⁷³
- Nûr 24/52 âyetindeki **﴿وَيَنْقِي﴾** kelimesindeki hâ-ı kinâye'yi ise sakın okurken ق harfini ise kesre ile okur.¹⁷⁴ Buna göre kelime **﴿وَيَنْقِي﴾** şeklinde olur.
- Kehf 18/63 âyetinde **﴿وَمَا أُنْسَانِي﴾** kelimesindeki hâ-ı kinâye'yi Hâfs dâmmeyle okurken, Ebû Bekr Şu'be kesre ile okur¹⁷⁵ ve **﴿وَمَا أُنْسَانِي﴾** şeklinde olur.
- Furkân 25/63 âyetindeki **﴿فِيهِ مُهَانًا﴾** kelimesini hâ-ı kinâye'yi Hâfs sıla ile okurken, Ebû Bekr Şu'be ise kesre ile fakat sılasız bir şekilde okur.¹⁷⁶ Kelime **﴿فِيهِ مُهَانًا﴾** şeklindeki gibi okunur.
- Feth 48/10 âyetindeki **﴿عَلَيْهِ اللَّهُ﴾** kelimesindeki hâ-ı kinâye'yi Hâfs dâmmeyle okurken, Ebû Bekr Şu'be ise kesre ile lafzatullah kelimesindeki ل harfini de ince okumaktadır.¹⁷⁷ Kelime **﴿عَلَيْهِ اللَّهُ﴾** şeklinde olur.
- Zümer 39/7 âyetindeki **﴿يَرْضَهُ لَكُمْ﴾** kelimesindeki hâ-ı kinayeyi ihtilas¹⁷⁸ ile okur.¹⁷⁹

4. Medd ve Kasr

Bu kısımda harfî medd ve kasr ile ilgili bilgiler verildikten sonra, Medd-î Munfasıl, Medd-î Muttasıl, Medd-î Lâzım, Medd-î Lîn ve Medd-î Ârız'ın Ebû Bekr Şu'be rivayetindeki vecihlerinden bahsedilecektir.

¹⁷¹ Bakara 1/258.

¹⁷² İbnû'l-Bâzîş, **Kitâbü'l-İknâ**, I, s.500; ed-Dimyâtî, **age**, I, s.154.

¹⁷³ İbnû'l-Bâzîş, **age**, I, s.500; ed-Dimyâtî, **age**, I, s.154.

¹⁷⁴ İbnû'l-Bâzîş, **age**, I, s.501; İbnû'l-Cezerî, **en-Neşr**, I, s.245; ed-Dimyâtî, **age**, I, s.151.

¹⁷⁵ İbnû'l-Bâzîş, **age**, I, s.498.

¹⁷⁶ İbnû'l-Bâzîş, **age**, I, s.497; ed-Dimyâtî, **age**, I, s.149-150.

¹⁷⁷ İbnû'l-Bâzîş, **age**, I, s.498; ed-Dimyâtî, **age**, I, s.382.

¹⁷⁸ **İhtilas**: Harekenin çoğunu telaffuz edip, bir kısmını hafzetmektir. Bkz. İbnû'l-Bâzîş, **age**, I, s.485.

¹⁷⁹ İbnû'l-Bâzîş, **age**, I, s.499; İbnû'l-Cezerî, **en-Neşr**, I, s.245-246; a.mlf., **Takrîbûn-Neşr**, s.48; ed-Dimyâtî, **age**, I, s.153;

Medd kelime olarak artırma ve çekip uzatma anlamına gelmektedir.¹⁸⁰ Kasr ise luğatta hapsetmek ve kapamak demektir.¹⁸¹ Istilahi manası ise; ziyade etmeksizin harfî açığa çıkarmaktır.¹⁸²

Harfin bir kişi tarafından seslendirildiği vakit sesin sakin gelen medd harflerinden (ى/و/ا) herhangi birisi sebebiyle harfin harekesi doğrultusunda belirli miktarda uzatılmasıdır.¹⁸³ Fakat bu üç harfin و harfinden önce harfin harekesi damme olarak, ى'dan önceki harfin harekesi esre olarak, ا'ten önceki harfin harekesi ise üstün olarak gelmesi gerekir.¹⁸⁴

Medd iki kısımdır: Asli medd ve Fer'i medd. Asli medd'e meddi tabiî de denilir. Kıraat âlimleri meddi tabiî'nin ister durulsun ister geçilsin bir elif miktarı kadar uzatılmasında ittifak etmişlerdir.¹⁸⁵ Aksi ise şer'an haramdır.¹⁸⁶

Fer'i medd ise aslî medd üzerine ziyade edilmesi gereken meddir.¹⁸⁷ Fer'i meddin birkaç çeşidi vardır. Bunları şu şekilde maddelemek mümkündür.

4.1.Medd-i Muttasıl

Medd-i muttasıl harfî med ile sebebi medden hemzenin bir kelimedede yan yana gelmesi durumudur.¹⁸⁸ (سوء) (جاء)¹⁸⁹ misallerinde olduğu gibi.

Medd-i muttasılın oluş şekli şöyledir: Medd harfî zayıftır, hafidir. Hemze ise zor ve kuvvetlidir. Zayıf olan medd harfinin zayıflılığını gidermek için kuvvetli olan hemze sebebiyle medde ziyade yapılır.¹⁹¹

¹⁸⁰ Ahmed b. Muhammed b. Muhammed b. Abdullah et-Tâ'vil, **Fennu't-Tertil ve Ulumuhû**, el-Mektebetü'l-Arabiyyetü's-Suudi, Medine 1420, I, s.788; Muhammed Mekkî, Nasr el-Cüreysi, **Nihâyetü'l-Kavli'l-Müfid Fî İlmi't-Tecvîdû'l-Kur'ân-il-Mecîd**, Lübnan, 2012, s.129

¹⁸¹ et-Tâ'vil, **age**, I, s.788; Muhammed Mekkî, **age**, s.129.

¹⁸² et-Tâ'vil, **ay**.

¹⁸³ **Ay**.

¹⁸⁴ İbnû'l-Ğalbûn, **age**, s.66; İbnû'l-Cezerî, **en-Neşr**, I, s.250; ed-Dimyâtî, **age**, I, s.157; Abdurrahman Çetin, **Kur'ân-ı Kerim Okuma Esasları**, Emin Yayınları, Bursa 2012, s.201. Sıtkı Güllü, **Açıklamalı Örnekleriyle Tecvîd İlmi**, Huzur Yay., İstanbul 2005, s.232.

¹⁸⁵ Muhammed Mekkî, **el-İbâne**, s.129.

¹⁸⁶ **Ay**.

¹⁸⁷ **Ay**.

¹⁸⁸ Muhaysin, **el-İrşâdât**, s.28.

¹⁸⁹ Nisa 4/43.

¹⁹⁰ Bakara 2/49.

¹⁹¹ ed-Dimyâtî, **age**, I, s.158.

Medd-i muttasılın, asli med üzerine ziyâde edilmesinde kıraat âlimleri ittifak içindedirler. Medd-i muttasılın uzatılma miktarında ise kıraat âlimleri arasında ihtilaf vardır.¹⁹²

Medd-i muttasılın uzatılma miktarını kıraat âlimlerinden bazıları medd-i muttasılın med miktarının iki, üç, dört ve beş elif olmak üzere dört merteye uzatılmasına, bazıları ise medd-i muttasılın üç ve beş olmak üzere iki merteye uzatılmasına karar vermişlerdir.¹⁹³

Ebû Bekr Şu'be de medd-i muttasılı râvisi olduğu İmam Âsım'dan aldığı kıraat ile medd-i muttasılı harf üzerinde uzatarak okumuştur.¹⁹⁴ Medd-i muttasılı şu tarikler rivayet etmiştir:

Üç elif olarak nakleden tarikler:¹⁹⁵

Ebü'l-Huseyn el-Fârisî (ö. 461/1068),

Ebü'l-İz el-Kalânîsi (ö. 521/1127),

Ebü Ali el-Bağdâdi el-Mâlîki (ö. 438/1046),

İbn Hayrûn et-Attâr el-Bağdâdi (ö. 539/1144),

İbn Mücâhid (ö. 324/935).

Dört elif vechini nakleden tarikler:¹⁹⁶

İbn Bellîme (ö. 514/1120),

Ebü Amr ed-Dânî(ö. 444/1052),

İbn Ğalbûn (ö. 399/1008),

Ebü Ma'şer et-Taberî (ö. 478/1085/).

4.2.Medd-i Munfasıl

Medd-i munfasıl, harf-i medden herhangi birisinin kelimenin sonunda, sebebi medden hemzenin ise müteakip kelimenin başında bulunması durumudur.¹⁹⁷ Bu şekilde oluşan tecvid kuralına Medd-i munfasıl denilir.

¹⁹²İbnü'l-Cezerî, **Takrîbû'n-Neşr fi'l-Kıraâtî'l-Âşr**, Dâru'l Kûtübî'l-Âlemiyye, Mısır 1961/1381, s.51; ed-Dimyâtî, **age**, I, s.158.

¹⁹³ ed-Dânî, **age**, I, s.289; ed-Dimyâtî, **age**, I, s.108-109; Muhaysin, **age**, s.36.

¹⁹⁴ ed-Dânî, **ay**.

¹⁹⁵ el-Pâlûvî, **age**, s.183; Muhammed Emîn Molla Efendi, **Umdetu'l-Hallân fi İzâhi Zübdeti'l-İrfân**, el-Mektebetü'l-Hanifiyye, İstanbul 1287, s.16.

¹⁹⁶ **Ay**.

¹⁹⁷ ed-Dimyâtî, **age**, s.159-160; Muhammed Mekkî, **age**, s.133-134; Muhaysin, **el-Mühezzeb**, s.35.

(أَلَيْ خَلْقُ) ¹⁹⁹, (فِي أَنْفُسِكُمْ) ¹⁹⁸ âyetleri gibi.

Medd-i munfasılın uzatılması hususunda kıraat âlimleri birbirleriyle ihtilaf etmişlerdir. Kasr ile okuyanlar olduğu gibi üç ve dört elif uzatarak okuyanlar da vardır.²⁰⁰ Medd-i munfasılın hükmü caizdir.²⁰¹ Ebû Bekr Şu'be ve Hafs da medd-i Munfasılı dört elif ve üç elif ölçüsünde tutmuşlardır.²⁰² Medd-i munfasıl şu tariklerle aktarılmıştır:

Üç elif vechini nakleden tarikler:²⁰³

Ebü'l-Huseyn el-Fârisî (461/1068),

İbn Mücâhid (324/935),

Ebü'l-İz el-Kalânîsi (521/1127),

İbn Hayrûn et-Âttâr el Bağdâdî (539/1144),

Ebü Amr et-Talemnekî (429/1037),

Ebu ali el-Bağdâdî el-Mâlîki (438/1046).

Ebü Bekr Ahmed b. Hüseyin İbn Mehrân (?).

Dört elif vechini nakleden tarikler:²⁰⁴

İbn Ğalbûn (ö. 399/1008),

Ebü Amr ed-Dânî (ö. 444/1052),

İbn Bellîme (ö. 514/1120),

İbn Hayrûn et-Âttâr el Bağdâdî (ö. 539/1144),

İbnü'l-Fehham es-Sakalî (ö. 516/1122),

Medd-i munfasılın üç elif vechini Şuayb b. Eyyub (ö. 261/874), İbn Hamdun (ö. 240/854/), İbnu Huley (ö. 356/966) ve er-Rezzaz (ö. 360/970)'ın rivayetleriyle bu tariklerle ulaşmıştır.²⁰⁵ Bu vecihleri Şuayb ile İbn Hamdan, Yahya b. Âdem (ö. 203/818)'dan rivayet

¹⁹⁸ Bakara 2/4-235

¹⁹⁹ Âli İmran 3/49

²⁰⁰ İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, I, s.254; Muhaysin, **el-İrşâdât**, s.28.

²⁰¹ İbnü'l-Cezerî, **en-Neşr**, I, s. 254; **Takrîbû'n-Neşr**, s.51.

²⁰² İbnü'l-Cezerî, **age**, I, s.259; Muhaysin, **age**, s.35.

²⁰³ el-Pâlûvî, **age**, s.183; Muhammed Emîn, **age**, s.16; Soner Akdağ, **Âsım Kıraati'nin Şu'be Rivayeti**, Asitane Kitabevi, İstanbul 2008, s.35.

²⁰⁴ **Ay**.

²⁰⁵ el-Pâlûvî, **Zübdetü'l-İrfân**, s.176.

ederken, İbn Huley ile er-Rezzaz, Yahya b. Uleymî (ö. 243/857)'den rivayet etmişlerdir.²⁰⁶ Aynı şekilde dört elif vechi de yukarda gösterilen tariklerle ulaşmıştır.²⁰⁷

İmam Âsım'ın her iki râvisi olan Ebû Bekr Şu'be ve Hafs arasında medd-i muttasıl ve medd-i munfasılın çekilme miktarlarında herhangi bir fark yoktur.²⁰⁸

4.3.Medd-i Lâzım

Medd-i lâzım, harfî medden (ى , و , ا) harflerinden her hangi birisinin bulunması ve sebebi medden sükûnu lâzımın bir araya gelmesiyle gerçekleşir.²⁰⁹

Medd-i lazıma şu örnekler verilebilir:

(وَالصَّافَّاتِ)²¹⁰, (الصَّائِحَةُ)²¹¹ âyetleridir.

Bütün kıraat imamları medd-i lâzımının uzatılması hususunda ittifak etmişlerdir.²¹²

Ebû Bekr Şu'be ve Hafs'a göre medd-i lâzımın uzatılma miktarı İmam Âsım'dan aldıkları gibidir.²¹³

4.4.Medd-i Ârız

Medd-i Ârız: Harfî medden sonra sebebi medden (sükûnu arız)²¹⁴ gelirse medd-i ârız olur. Sebebi medd olan sükûnu ârız, vakfedildiğinde meydana gelen sükûndür.²¹⁵

Medd-i ârızın medd edilmesinde kıraat imamları üç farklı görüşe sahiptirler:²¹⁶ Tûl, tavassut ve kasr. Tul vechi bazı kıraat âlimlerine göre dört elif miktarı,²¹⁷ tavassut vechi üç elif veya iki elif arası, kasrı ise bir elif miktarı uzatmışlardır.²¹⁸

²⁰⁶ Ay.

²⁰⁷ Ay.

²⁰⁸ el-Pâlûvî, **age**, s.183.

²⁰⁹ ed-Dimyâtî, **age**, I, s.165.

²¹⁰ Âbese 80/33.

²¹¹ Saffât 37/1.

²¹² İbn Gâlbûn, **age**, s.70-71; İbnû'l-Bâzîş, **age**, I, s.460; İbnû'l-Cezerî, **en-Neşr**, I, s.267, a.mlf., **Takrîbûn'n-Neşr**, s.51, Muhammed Mekkî, **Nihâyetü'l-Kavli'l-Mûfîd**, s.137-138.

²¹³ el-Pâlûvî, **age**, s.183; Muhammed Emîn, **age**, s.16.

²¹⁴ **Sükûnu Ârız**: Durulduğunda var olan, geçildiğinde ortadan kalkan sükûna sükûnu ârız denir. Bkz. et-Tâ'vil, **age**, I, s.820.

²¹⁵ Muhammed Mekkî, **age**, s.143.

²¹⁶ el-Pâlûvî, **age**, s.9.

²¹⁷ el-Pâlûvî, **age**, s.183.

²¹⁸ İbnû'l-Cezerî, **age**, I, s.267-268; el-Pâlûvî, **age**, s.10.

Ebû Bekr Şu'be ve Hafs Medd-i Ârız'ı bir elif ile dört elif arasında uzatmıştır. Kur'ân-ı Kerim'de geçen şu kelimelerin sonunda durulması Bakara 2/10-19 يَكْذِبُونَ بِالْكَافِرِينَ Medd-i Ârız'a birer örnektir.

4.5. Medd-i Lîn

Medd-i Lîn: Lîn harfleri dediğimiz و / ی harfleri kendileri sakın, bu harflerden önceki harfin harekesi üstün, kendisinden sonra sükûnu ârız veya sükûnu lâzımın gelmesi durumunda meydana gelen meddir.²¹⁹

Eğer medd-i lîn sükûnu lâzım şeklinde gelirse bütün kurraya göre iki şekilde okunması câizdir.²²⁰ Bu vecihlerden birincisi tul vechidir. Tul vechinin medd etme ölçüsü dört elif miktarı kadardır. Bu vecihlerden ikincisi ise tavassut vechidir. Medd edilme miktarı üç elif kadardır.²²¹ İlgili uzatma miktarı örnekte olduğu gibidir. Meryem 19/1 (مَرْيَمُ) kelimesindeki عَيْن lafzıdır.

Lîn harfinden sonra gelen sükûn eğer sükûnu ârız olursa üç vecih okumak gerekir; tul, tavassut ve kasr'dır.²²²

4.6. Medd-i Bedel

Medd-i Bedel: Harfî medden önce hemzenin gelmesiyle meydana gelen med çeşididir.²²³ Örnek olarak (أَوْتُ)²²⁴ kelimesi verilebilir. Medd-i bedele örnek olarak verdiğimiz kelime aslında iki hemze vardır. Bunlardan ikinci hemze elif ile ibdâl edilir. Bu kelimenin aslı şu şekildedir.²²⁵ (أُتُّو)

Ebû Bekr Şu'be ve Hafs dâhil olmak üzere Verş'in dışında bütün kıraat imamları medd-i bedeli kasr ile okumuşlardır.²²⁶

5. Bir Kelimedeki İki Hemzenin Okunuşu

²¹⁹ Muhaysin, **el-Mühezzeb**, s.38; a.mlf., **el-İrşâdât**, s.30.

²²⁰ Muhaysin, **el-Mühezzeb**, s.38.

²²¹ ed-Dimyâtî, **age**, I, s.171; Muhammed b. Ebî Bekr el-Mer'âşî Saçaklızâde, **Cühdü'l-Mukill**, thk. Muhammed Sâlim Kuddurî, Daru'l-İmâre, Ürdün 1429, s.225.

²²² Muhaysin, **age**, s.30.

²²³ Muhammed Mekki, **age**, s.146; Muhaysin, **el-Mühezzeb**, s.36; **el-İrşâdât**, s.29.

²²⁴ Bakara 2/101.

²²⁵ Muhammed Mekki, **age**, s.146.

²²⁶ Muhaysin, **ay**.

Kur'ân-ı Kerim'de bir kelimedede veya ayrı ayrı kelimelerde yan yana gelen, manaya kesinlik anlamı katan hemzedir.²²⁷ Buna istifham hemzesine ziyade olan hemze diyenler de vardır.²²⁸

Kıraat âlimlerinin çoğu istifham hemzesini tahkikle okumuşlardır.²²⁹ İmam Âsım'ın her iki râvisi Şu'be ve Hafs ise bu hemzeyi ibdâl ve teshil ile okumuşlardır.²³⁰

Bir kelimedeki iki hemzenin okunuşu konusunda Ebû Bekr Şu'be bazı yerlerde Hafs ile aynı okurken, bazı yerlerde ise Hafs'tan farklı okumuştur.²³¹

Ebû Bekr Şu'be ile Hafs'ın farklı olarak kelimenin başına istifham hemzesi getirerek okuduğu yerler şu şekildedir:

1. Bakara 2/67-231, Maide 5/57-58, Kehf 18/56-106, Enbiya 21/36, Furkan 25/41, Lokman 31/6 ve Câsiye 45/9-35 âyetlerindeki ﴿ هُزُوا ﴾ kelimelerinin tamamını ﴿ هُزُوا ﴾ şeklinde و vav 'ı hemzeye ibdâl ederek okur.²³²

2. İhlas 112/4 âyetindeki ﴿ كُفُوا ﴾ kelimesini ﴿ كُفُوا ﴾ şeklinde و vav harfini hemzeye ibdâl ederek okur.²³³

3. Hacc 22/23, Fâtır 35/23, Tûr 52/24, Rahman 55/22, Vâkıa 56/33 ve İnsân 76/19 âyetlerde geçen ﴿ لُولُوا ﴾ kelimelerini, Ebû Bekr Şu'be ister lâmi't-ta'rifli olsun, ister lâmi't-ta'rifli olmasın her iki lam arasında kalan hemzeyi terk ederek و harfine ibdâl ederek ﴿ لُولُوا ﴾ şeklinde okur.²³⁴

4. Beled 90/20, Hûmeze 104/8 âyetlerinde geçen ﴿ مُؤَصَّدَةٌ ﴾ kelimesini Hafs ilk geçtiği gibi okurken, Şu'be bu kelimenin ء hemzesini و vav harfine ibdâl ederek okur.²³⁵

5. Şu'be Tevbe 9/106 âyetinde geçen ﴿ مُرْجُونَ ﴾ kelimesinde geçen و vav harfini ء hemzeye ibdâl ederek dammeli bir hemzeyle ﴿ مُرْجُونَ ﴾ şeklinde okur.²³⁶

6. Şu'be Ahzâb 33/51 âyetinde geçen ﴿ تُرْجِي ﴾ kelimesini dammeli bir hemzeyle ﴿ تُرْجِيْ ﴾ şeklinde hemzenin dâmmesiyle okur.²³⁷

²²⁷ İbnû'l-Cezerî, **en-Neşr**, I, s.289; a.mlf., **Takrîbû'n-Neşr**, s.55; ed-Dimyâtî, **age**, s.177.

²²⁸ İbnû'l-Cezerî, **en-Neşr**, I, s.289.

²²⁹ İbnû'l-Bâzîş, **age**, s.359.

²³⁰ Muhammed Emîn, **age**, s.229-347.

²³¹ **Ay**.

²³² İbnû'l-Cezerî, **age**, I, s.310; ed-Dimyâtî, **age**, I, s.210; ed-Dânî, **age**, I, s.379.

²³³ İbnû'l-Cezerî, **age**, I, s.310; ed-Dimyâtî, **age**, I, s.210; ed-Dânî, **age**, I, s.379.

²³⁴ ed-Dimyâtî, **age**, I, s.202.

²³⁵ İbnû'l-Cezerî, **age**, I, s.313-314; ed-Dimyâtî, **age**, I, s.203.

²³⁶ İbnû'l-Cezerî, **age**, I, s.323; a.mlf., **Takrîbû'n-Neşr**, s.69; ed-Dimyâtî, **age**, I, s.212.

²³⁷ İbnû'l-Cezerî, **en-Neşr**, I, s.323; a.mlf., **Takrîbû'n-Neşr**, s.69; ed-Dimyâtî, **age**, I, S.212;

7. Şu'be Sebe 34/52 âyetinde geçen ﴿التَّائُشُّ﴾ kelimesini Hafs'ın aksine dammeli hemzeyle ﴿التَّائُشُّ﴾ şeklinde okur.²³⁸

6. İdğam

İdğam, sözlükte, bir şeyi bir şeye katmak, idhâl etmek anlamındadır. Istılâhi manası ise yan yana gelen iki harften birincisini ikincisine katmak, ikinci harfi şeddeleyerek okumaktır.²³⁹

İdğam kıraat âlimlerinden Sûsi ve Dûri rivayetlerinde ağırlıklı olarak görülmektedir.

Bütün kıraat âlimleri tenvin veya sâkin nundan sonra gelen şu altı harf (ر , ل , و , ن , م , ي) harflerinin gelmesi bu harflere idğam edilmesi hususunda ittifak etmişlerdir. Bu altı harflerden (م ve ن) harfleriyle beraber bu harflerde olan ğunne sıfatlarıyla telaffuz etmek (ل ve ر) harflerinde ise kıraât imamlarının çoğundan gelen rivayetlere göre iki okuyuş şekli caizdir. İlgili okuyuşlarda ise ğunne olmadan idğam yapmayı daha uygun görmüşlerdir.²⁴⁰ Örnek olarak şu verilebilir: عَفُورٌ رَحِيمٌ

İdğam iki kısma ayrılır: İdğamı sağır ve İdğamı kebir.²⁴¹

Ebû Bekr Şu'be'nin idğamlı okuduğu yerler aşağıda maddeler halinde gösterilmiştir:

1. Yasin 36/1-2 âyetlerindeki ﴿يَسْ وَلَافْرَانِ الْحَكِيمِ﴾ kelimeleri arasında geçiş yaparken,

Bu kelimedede ن ve و arasında iki vecih vardır: Birinci vecihte Yahya b. Âdem'den gelen rivayetle idğamı sağır okur. İkinci vecihte ise Yahya b. Uleymi'den gelen rivayetle izhar okur.²⁴²

2. Kalem 68/1 âyetindeki ﴿ن وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ﴾ kelimelerini Yahya b. Uleymi'den gelen rivayetle ن ve و arasında Hafs'ın aksine idğamlı okur.²⁴³

3. Kur'ân-ı Kerim'de ﴿أَخَذْتُ﴾ gibi ifadelerde ذ ve ت harflerinin yan yana olduğu yerlerde ise ذ harfini ت harfinde idğamlı ﴿أَخْتُ﴾ şeklinde okumuştur.²⁴⁴

²³⁸ İbnû'l-Bâzîş, **age**, I, s.398.

²³⁹ et-Tâ'vil, **age**, I, s.709; ed-Dimyâtî, **age**, I, s.109.

²⁴⁰ ed-Dimyâtî, **age**, I, s.112.

²⁴¹ ed-Dimyâtî, **age**, I, s.113.

²⁴² İbnû'l-Cezerî, **en-Neşr**, II, s.16-17; ed-Dimyâtî, **age**, I, s.140-141.

²⁴³ İbnû'l-Cezerî, **age**, II, s.16-17; ed-Dimyâtî, **age**, I, s.140-141; Muhaysin, **el-Mühezzeb**, s.393; **el-İrşâdât**, s.517.

²⁴⁴ ed-Dânî, **age**, I, s.421.

7. Sekte

Sekte susmak, kelimadan kesilmek gibi anlamlara gelmektedir.²⁴⁵ Terim manası ise “Kur’ân-ı Kerim’i okuma esnasında nefes almadan sesi kesmektir.”²⁴⁶

➤ Ebû Bekr Şu’be’nin Sekte konusunda Hafs’tan farklı okuduğu yerler şöyledir:

- Kehf 18/1-2 âyetlerindeki ﴿عَوَجًا قَيِّمًا﴾ kelimeleri arasındadır. Burada birinci âyetin sonundaki عَوَجًا kelimesinden قَيِّمًا kelimesine vasıl yapılırken Hafs sekte yaparak okur. Ebû Bekr Şu’be sekte yapmadan okur.²⁴⁷
- Yâsin 36/52 âyetinde geçen ﴿مِنْ مَرْقَدِنَا هَذَا﴾ kelimesinde Ebû Bekr Şu’be هَذَا ile مِنْ kelimeleri arasında sekte yapmaz. Hafs ise vasıl yaparken sekte yaparak okur.²⁴⁸
- Kıyâmet 75/27 âyetindeki ﴿مَنْ رَاقٍ﴾ kelimesini Hafs sekteyle okurken Ebû Bekr Şu’be ise ن ve ر harflerini idğamlı olarak ﴿مَنْ رَاقٍ﴾ şeklinde okur.²⁴⁹
- Muttaffîfîn 83/14 âyetindeki ﴿كَلَّا بَلْ رَانَ﴾ kelime Yahya b. Âdem’den gelen rivayetle Şu’be ل ve ر harfî arasında idğam ile okurken, Hafs ise sekte ile okur.²⁵⁰
- Hûd 11/42 âyetinde geçen ﴿يَا بُنَيَّ اِذْكَبْ مَعَنَا﴾ kelimesini Ebû Bekr Şu’be Yahya el-Uleymî’den gelen rivayetle ب ve م ‘i izhar ile okur. Hafs ise idğam yaparak okur.²⁵¹

8. İmâle

İmâle, luğatta “meyletmek” manasında kullanılır.²⁵² Kıraat ıstılahında ise fethayı kesreye veya “elif” harfîni “ya” harfine doğru meylettirmeye denir.²⁵³

Bu şekilde “elif” harfîni “ya” harfine meylettirmeye “imaleyi kûbra” denirken beyneli okuyuşa ise “imaleyi suğra” denir. İmale Necd topluluğunun Temim, Esed ve Kays kabilelerinden çıkan bir okunma biçimidir.²⁵⁴

İmâlenin yapılmasının gâyesi telaffuza verilmek istenen kolaylıktır. Harekesi fetha okumada çene normalde yukarıdayken imâlede ise çene aşağı iner.

²⁴⁵ Muhammed Mekki, *et-Tebsîrâ fi’l-Kıraat*, s.152.

²⁴⁶ Ay.

²⁴⁷ İbnûl Bazîş, *age*, II, s.677; ed-Dimyâtî, *age*, II, s.209.

²⁴⁸ ed-Dimyâtî, *ay*; Muhaysin, *el-Mühezzebe*, s.273; *el-İrşâdât*, s.416.

²⁴⁹ İbnûl-Cezerî, *Takrîbû’n-Neşr*, s.73.

²⁵⁰ ed-Dânî, *age* I, s.415; İbnûl-Bâzîş, *age*, II, s.706.

²⁵¹ ed-Dânî, *et-Teysir*, s.45; a.mlf., *Camiûl-Beyân*, I, s.419; İbnûl-Cezerî, *age*, II, s.12-13.

²⁵² Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânûl-Arab*, Müessesetü’t-Tarihu’l-Arab, Beyrut 1997, XV, s.234.

²⁵³ İbnûl-Bâzîş, *age*, I, s.268; ed-Dimyâtî, *age*, I, s.247.

²⁵⁴ İbnûl-Bâzîş, *age*, II, s.706; İbnûl-Cezerî, *en-Neşr*, II, s.26; ed-Dimyâtî, *age*, I, s.247.

Ebû Bekr Şu'be'nin muhtelif vecihlerle imaleyi okuduğu kelimelere şu şekilde yer verilebilir:

➤ Yunus 10/16 âyetindeki ﴿ اَدْرَاكُمْ بِهِ ﴾ kelimesinde (ر) harfini imâle ile okur.²⁵⁵

➤ Hâkka 69/13, Müddessir 74/27, Mürselât 77/14, İnfitâr 82/17-18, Mutaffîfîn 83/8-13, Târik 86/2, Beled 90/12, Kadr 97/2, Kâria 101/3-10 ve Hümeze 104/5 âyetlerinde geçen ﴿ وَمَا اَدْرَاكُمْ ﴾ kelimesinin (ر) harflerini imâle ile okur.²⁵⁶

➤ Yûsuf 12/19 âyetindeki ﴿ يَا بُشْرَا ﴾ kelimesinde ise Ebû Bekr Şu'be'nin her iki râvisi Yahya b. Âdem'den ve Uleymî 'den gelen ekser târikleri ile gelen rivayette imâle okur.²⁵⁷

➤ Enfal 8/17 âyetinde geçen ﴿ رَمَى ﴾ kelimesini Şu'be'nin Yahya b. Âdem'den ekser tarikiyle gelen rivayette, Tevbe 9/109 ﴿ هَارٍ ﴾, İsrâ 17/72 ﴿ اَعْمَى ﴾, Tâ-ha 20/58 ﴿ سَوَى ﴾, Kiyâme 75/36 ﴿ سُدًى ﴾ âyetlerinde geçen kelimelerde imaleleri vardır.²⁵⁸

➤ رَأَى , kelimesini de Ebû Bekr Şu'be bütün Kur'ân-ı Kerim'de (ا) ve (ر) harflerini imale ile okur. Bu kelimedede vaslen ve vakfen, eliften sonraki harf harekeli olmak kaydıyla bu şekilde geldiği yerler yedidir.²⁵⁹

En'âm 6/76 âyetindeki ﴿ رَا كُذِّبًا ﴾ kelimesinde Uleymî'den gelen rivayet ile imâle ile okumuştur. Hûd 11/70 âyetinde geçen ﴿ فَلَمَّا رَا اَيَّدِيَهُمْ ﴾ kelimesinde, Yûsuf 12/28-24 âyetlerindeki ﴿ اَنْ رَا بُرْهَانَ ﴾ ve ﴿ فَلَمَّا رَا قَمِيصَهُ ﴾ kelimelerinde, Tâ-Hâ 20/10 âyetinde ﴿ اِنْ رَا نَارًا ﴾ kelimesinde, Necm 53/11-18 âyetlerindeki ﴿ مَا رَاى ﴾ ve ﴿ لَقَدْ رَاى ﴾ kelimelerinde, Şu'be (ا ve ر) harflerinde Yahya b. Âdem'den, Şuâyb'ten gelen rivayetle bütün (ا ve ر) harflerini imâle ile okumuştur.²⁶⁰

Ebû Bekr Şu'be'nin imâle ile okuduğu yerlerden birisi de zamirlerdir.²⁶¹ İmâlenin zamirlerle beraber geldiği yerler ve Şu'be rivayetindeki durumu aşağıda verildiği gibidir.

²⁵⁵ İbnû'l-Bâzîş, **age**, II, s.290; İbnû'l-Cezerî, **age**, II, s.34; a.mlf., **Takrîbû'n-Neşr**, s.89; ed-Dimyâtî, **age**, I, s.259.

²⁵⁶ **Ay.**

²⁵⁷ ed-Dimyâtî, **age**, I, s.258.

²⁵⁸ ed-Dânî, **et-Teyşîr**, s.48; İbnû'l-Bâzîş, **age**, I, s.274; İbnû'l-Cezerî, **en-Neşr**, II, s.36; a.mlf., **Takrîbû'n-Neşr**, s.90; ed-Dimyâtî, **age**, I, s.271.

²⁵⁹ İbnû'l-Cezerî, **en-Neşr**, II, s.36; ed-Dimyâtî, **age**, I, s.276.

²⁶⁰ İbnû'l-Bâzîş, **age**, I, s.307; İbnû'l-Cezerî, **en-Neşr**, II, s.36-37; a.mlf., **Takrîbû'n-Neşr**, s.90; ed-Dimyâtî, **age**, I, s.276-287; Muhaysin, **age**, s.160.

²⁶¹ İbnû'l-Cezerî, **en-Neşr**, II, s.37; ed-Dimyâtî, **age**, I, s.286.

Enbiyâ 21/36 âyetinin ﴿رَأَى الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ kelimesinde, Neml 27/10, Kasas 28/31 âyetlerindeki ﴿فَلَمَّا رَأَاهَا تَهْتَزُّ﴾ kelimelerinde, Neml 27/40 âyetindeki ﴿فَلَمَّا رَأَاهُ﴾ kelimesinde, Sâffât 37/55 âyetindeki ﴿فَاطَّلَعَ فَرَآهُ﴾ kelimelerini İmale ile okur. Necm 53/13, Tekvîr 81/23 âyetlerinin ﴿وَلَقَدْ رَأَاهُ﴾ kelimelerinde, Âlak 96/7 âyetinin ﴿أَنْ رَأَاهُ﴾ kelimesinde Yahyâ b. Âdem ve Uleymi'den gelen rivayetlerle, Şu'be zamirlerle gelen (ا ve ر) harflerini imâle ile okumuştur.²⁶²

Bunların dışında eğer (رَأَى) kelimesindeki elif harfinden sonra sakın harf gelmesi durumunda vasılda elifte imâle yapılmaz, sadece ra harfinde imâle yapılır, vakıfta ise elifle beraber ra harfinde de imâle yapılır.²⁶³

En'am 6/77-78 âyetlerindeki ﴿فَلَمَّا رَأَ الْقَمَرَ﴾ ve ﴿فَلَمَّا رَأَ الشَّمْسَ﴾ kelimelerinde, Nahl 16/85-86 âyetlerindeki ﴿وَرَأَ الْمُجْرِمُونَ﴾ kelimelerinde, Kehf 18/53 âyetindeki ﴿وَإِذَا رَأَ الَّذِينَ﴾ kelimelerinde, Ahzâb 33/22 âyetindeki ﴿رَأَ الْمُؤْمِنُونَ﴾ kelimelerinde Yahya b. Âdem'den gelen rivayetle Ebû Bekr Şu'be hemze (ا)'yi zikretmeksizin (ر)'yi imâle ile okur.²⁶⁴

Ebû Bekr Şu'benin imâle ile okuduğu yerlerden biri de Kur'ân-ı Kerim'de geçen Huruf-u Mukattaâ harfleridir. Huruf-u Mukattaâ harflerini imâle ile okuduğu yerler aşağıda sıralandığı gibidir:

- Meryem 19/1 âyetindeki ﴿كَهَيْجُنَ﴾ kelimesinde ي ve ه harflerini Şu'be Uleymi'den gelen rivayetle imâle ile okur.²⁶⁵
- Yâsin 36/1 âyetin başında yer alan ﴿يَسَ﴾ kelimesindeki ي harfini Uleymi'den gelen rivayetle imâle ile okur.²⁶⁶
- Yunus 10/1, Hûd 11/1, Yûsuf 12/1, Ra'd 13/1, İbrahim 14/1, Hicr 15/1 âyetlerinde geçen ﴿الرَّ﴾ kelimelerindeki (ر) harflerini imâle ile okur.²⁶⁷
- Tâha 21/1 âyetinde geçen ﴿طَهَ﴾ kelimesindeki ه ve ط harflerini imâle ile okur.²⁶⁸
- Şuarâ 26/1, Neml 27/1, Kasas 28/1 âyetlerinde geçen ﴿طَسَمَ﴾ kelimelerindeki ط harfini Uleymi'den gelen rivayetle İmale ile okur.²⁶⁹

²⁶² İbnû'l-Bâzîş, **ay**; İbnû'l-Cezerî, **age**, II, s.38.

²⁶³ Muhammed b. Nebhân Hüseyin el-Mısırî, **er-Riyâş fî Rivâyeti'l-İmam Şu'be b. Ayyâş**, Câmiû'l-Ummu'l-Kura, byy. 2009, s.14.

²⁶⁴ İbnû'l-Bâzîş, **Kitâbü'l-İknâ**, I, s.308; İbnû'l-Cezerî, **ay**; Muhaysin, **age**, s.160, 275, 403.

²⁶⁵ İbnû'l-Bâzîş, **age**, I, s.695; İbnû'l-Cezerî, **age**, II, s.55-57.

²⁶⁶ İbnû'l-Cezerî, **ay**.

²⁶⁷ İbnû'l-Cezerî, **ay**; Muhaysin, **el-İrşâdât**, s.217, 231, 244, 258, 261.

²⁶⁸ Muhaysin, **age**, s.313.

²⁶⁹ İbnû'l-Bâzîş, **age**, I, s.321; II, s.716.

➤ Mü'min 40/1, Fussilet 41/1, Şûrâ 42/1, Zuhruf 43/1, Duhân 44/1, Câsiye 45/1, Ahkâf 46/1 âyetlerinde geçen ﴿ حَم ﴾ kelimelerindeki bütün (ح) harflerini imâle ile okur.²⁷⁰

9. İzâfe (ي)'ları

İzâfe (ي)'sı tekil kişiye delalet etmesi sonucu ifade edilen fazlalık ya'sıdır. O da zamir olan (ك , ه) zamirleri gibi aynı zamanda isimlere, fiillere ve harflere de bitişirler.²⁷¹

Örnek: (نفسي), (ذكرى) gibi.

Zaide kaydıyla kelimedede bulunan (ي) (الداعي) kelimesi gibi. Ancak kelimenin yapısında bulunan (الذي) kelimesinde olan- (ي) ise bu tanıma girmez. Aynı şekilde mütekellim ifadesi ile muhataba müennes (ي)'sı ve müfret olan cem-i müzekker salime delalet eden (ي) bu tanımın dışında kalır.²⁷²

Ebû Bekr Şu'be'nin İzâfe (ي)'sını okuduğu yerlere şu örnekler verilebilir:

➤ Ebû Bekr Şu'be'nin izâfe (ي)'sını hem fetha hem de sûkun olarak okuduğu yerler:

1. Zuhruf 43/68 âyetindeki ﴿ يَا عِبَادِ لَا خَوْفَ ﴾ kelimesini Şu'be'nin ﴿ يَا عِبَادِ لَا خَوْفَ ﴾ (ve ﴿ يَا عِبَادِ لَا خَوْفَ ﴾) şeklinde iki okuyuşu vardır. İlgili kelimedede vasıl yaparsa fethalı ya ile okur, şayet durursa, sakın olarak durur.²⁷³

2. Zümer 39/17-18 âyetleri arasındaki ﴿ فَبَشِّرْ عِبَادِ ﴾ (١٧) ﴿ الَّذِينَ ﴾ kelimeleri arasındaki vasıl halinde İbn Şuayb'dan gelen rivayetle ﴿ فَبَشِّرْ عِبَادِ ﴾ (١٧) ﴿ الَّذِينَ ﴾ şeklinde gibi (ي) harfini getirerek vasıl yaparken fetha ile okur, ﴿ فَبَشِّرْ عِبَادِ ﴾ (١٧) ﴿ الَّذِينَ ﴾ vakıf yaparken de sakın olarak okur.²⁷⁴

➤ Ebû Bekr Şu'be'nin İzâfe (ي)'sını fetha olarak okuduğu yerler şu şekildedir:

1. Bakara 2/124-258 âyetlerindeki ﴿ عَهْدِي الظَّالِمِينَ ﴾ ve ﴿ يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴾ kelimelerindeki (ي) harflerini Hafs'ın aksine fetha ile okur. Bu kelimeler ﴿ عَهْدِي ﴾ ve ﴿ يَهْدِي ﴾ şeklinde olur.²⁷⁵

2. Sâff 61/6 âyetinde geçen ﴿ مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ ﴾ kelimesindeki (ي) harflerini Hafs'ın aksine ﴿ مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ ﴾ şeklinde fetha ile okur.²⁷⁶

²⁷⁰ İbnû'l-Cezerî, **ay**; ed-Dimyâtî, **age**, I, s.278.

²⁷¹ İbnû'l-Cezerî, **en-Neşr**, II, s.123; ed-Dimyâtî, **age**, I, s.333.

²⁷² İbnû'l-Cezerî, **age**, II, s.123; ed-Dimyâtî, **age**, I, s.333.

²⁷³ İbnû'l-Bâzîş, **age**, I, s.540; İbnû'l-Cezerî, **age**, II, s.134-135; Muhammed b. Nebhân, **age**, s.16.

²⁷⁴ İbnû'l-Bâzîş, **age**, I, s.541; İbnû'l-Cezerî, **age**, II, s.145.

²⁷⁵ İbnû'l-Bâzîş, **ay**.

²⁷⁶ İbnû'l-Bâzîş, **age**, I, s.543; İbnû'l-Cezerî, **age**, II, s.131.

➤ Ebû Bekr Şu'be'nin İzâfe (ى)'larını sükun ile okuduğu yerler şu şekildedir:

1. { أَجْرِي } kelimesinin en sonunda yer alan (ي) harfinin Kur'ân-ı Kerimde geçtiği yerlerde sükun olarak okur. Bu kelime { أَجْرِي } şeklinde olur.

2. Bakara 2/125, Hacc 22/26 ve Nûh 71/28. âyetlerinde geçen { بَيْتِي } kelimesinde bulunan (ى) harfini sükun ile okur ve kelime { بَيْتِي } şekline gelir.²⁷⁷

3. { مَعِيَ } Kur'ân-ı Kerim'de geçen ilgili bütün kelimelerin sonundaki (ى)'ları sükun ile { مَعِيَ } şeklinde okur. Eğer kelimenin sonunda hemze-i kat'ı gelirse vaslederken medd-i munfasıl meydana gelmiş olur.²⁷⁸

4. Mâide 5/28. âyetinde geçen { يَدِي } kelimesindeki (ى) harfini sükun olarak okur. Bu kelime { يَدِي } şeklinde olur. Aynı durumda Mâide/116. âyetinde geçen { وَأُمِّي } kelimesini de { وَأُمِّي } şeklinde sükun olarak okur. Bu kelimelerden sonra hemze-i kat'ı gelirse vaslederken medd-i munfasıl meydana gelmiş olur.²⁷⁹

5. Tâhâ 20/18, Sâd 38/23 ve Kâfirûn 109/6. âyetlerinde geçen { وَلِي } kelimesinin sonundaki (ى) harfini sükun olarak okur. Bu kelime { وَلِي } olarak okunur.²⁸⁰

6. İbrahim 14/22. âyetinde geçen { لِي } kelimesindeki (ى) harfini sükun olarak okur ve kelime { لِي } haline gelir.²⁸¹

10. Zâid Olan Ya (ى) Harfi

Zâid olan (ى) harfi Ebû Bekr Şu'be'ye göre Resm-i Mushaf'ta sadece tek yerde bulunur. O da Neml 27/36. âyetinde geçen { فَمَا آتَيْنِي اللَّهُ } kelimesidir. Hafs bu kelime üzerinde vakıf yaparsa sükun ile okur. Şu'be ilgili kelimedeki (ى) harfini vaslen de vakfen de okumaz. Buna göre kelimeyi { فَمَا آتَانِ اللَّهُ } şeklinde okuyarak geçer.²⁸²

11. İhtilâs

İhtilâs, kıraatte harekenin üçte birini hazfedip, üçte ikisini telaffuz etmektir.²⁸³

Ebû Bekr Şu'be'nin ihtilas ile okuduğu yerler şu şekilde verilebilir:

²⁷⁷ İbnû'l-Bâzîş, **ay**; Muhammed b. Nebhân, **ay**.

²⁷⁸ İbnû'l-Bâzîş, **ay**; Muhammed b. Nebhân, **er-Riyâş, s.16..**

²⁷⁹ İbnû'l-Bâzîş, **ay**; Muhammed b. Nebhân, **ay**.

²⁸⁰ İbnû'l-Bâzîş, **ay**; Muhammed b. Nebhân, **ay**.

²⁸¹ İbnû'l-Bâzîş **age**, I, s.547; Muhammed b. Nebhân, **ay**.

²⁸² ed-Dimyâtî, **age**, I, s.350-351.

²⁸³ İbnû'l-Bâzîş, **age**, I, s.485.

1. Bakara 2/271 âyetinde geçen ﴿ فَنِعْمًا ﴾ kelimesi ile Nisa 4/58 ﴿ نِعْمًا ﴾ kelimesini Şu'be (ن) harfinin kesresi ile (ع) harfini ise ihtilâs ile okumuştur.²⁸⁴

2. Kehf 18/2 âyetinde geçen ﴿ مِنْ لَدُنْهُ ﴾ kelimesindeki (ن) ve (ه) 'nın kesresi ve (د)'1, ihtilâs ile okur.²⁸⁵

3. Zümer 39/7 âyetinde geçen ﴿ يَرْضَاهُ ﴾ kelimesini hem sükûn ile ﴿ يَرْضَاهُ ﴾ hem de ﴿ يَرْضَاهُ ﴾ şeklinde ihtilâs ile okur.²⁸⁶

12. Bazı Kelimelerin Ebû Bekr Şu'be Rivayetindeki Okunuşları

Bu kısımda Ebû Bekr Şu'be'nin Hafs'tan farklı okuduğu bazı kelimeler verilecektir.

1. Kehf 18/96 âyetindeki ﴿ قَالَ أَتُوْنِي ﴾ kelimesini Şuayb'dan gelen rivayetle (ء)'ye ibdâl ederek okur. Buna göre kelime ﴿ قَالَ أَتُوْنِي ﴾ şeklinde olur.²⁸⁷

2. Kehf /86. âyetinde geçen ﴿ فِي عَيْنٍ حَمِئَةٍ ﴾ kelimesini elif ile ibdâl ederek ve hemzesiz bir şekilde okur, buna göre kelime ﴿ فِي عَيْنٍ حَامِيَةٍ ﴾ şeklinde olur.²⁸⁸

3. İnsan 76/4. âyetindeki ﴿ سَلَسِلًا ﴾ ve İnsan 76/15-16. âyetlerinde geçen ﴿ قَوَارِيرًا ﴾ kelimeleri. Şu'be ﴿ سَلَسِلًا ﴾ kelimesi üzerinde vakıf yaptığı zaman (سَلَسِلًا) elifli ve tenvinli bir şekilde ibdâl ile vasılda ise tenvinli okur. Hafs rivayetinde ise vasılda (ل) meftuh olarak ve tenvinsiz, vakıfta ise (ل) isbât ve sakin olarak okunmaktadır.²⁸⁹

İnsân 76/15-16 (قَوَارِيرًا، قَوَارِيرًا) âyetlerinde ise Şu'be rivayetinde birisi âyet sonu, diğeri ise âyet başı olduğundan âyet üzerinde vakıf yapıldığında aynı şekilde (قَوَارِيرًا) şeklinde okunur. Hafs rivayetinde vasılda tenvinsiz ve vakıfta isbât ile okunurken Ebû Bekr Şu'be rivayetinde ise elifli ve tenvinli bir şekilde, vakıfta ise elif ibdâl edilerek okunur.²⁹⁰

4. Tûr 52/38. âyetinde geçen ﴿ الْمَصْطَرُونَ ﴾ kelimesi (ص) harfini bazı Kıraat imamları (ص) okurken bazıları da (س) olarak okur. Hafs'ın Hişam (ص ile okumuştur) râvisi hariç (س) ile okur, Şu'be Â'sa rivayeti hariç İbn Şuayb'dan gelen rivayetle sadece (ص) ile okur.²⁹¹

²⁸⁴ İbnû'l-Bâzîş, **age**, I, s.487; ed-Dimyâtî, **age**, I, s.455; Muhaysin, **el-Mühezzeb**, s.100; a.mlf., **el-İrşâdât**, s.77.

²⁸⁵ İbnû'l-Bâzîş, **age**, I, s.688.

²⁸⁶ ed-Dânî, **Câmiû'l-Beyân**, II, s.117; ed-Dimyâtî, **age**, II, s.427; Muhaysin, **age**, s.289.

²⁸⁷ İbnû'l-Bâzîş, **age**, II, s.693; İbnû'l-Cezerî, **age**, II, s.240.

²⁸⁸ İbnû'l-Bâzîş, **age**, II, s.692; İbnû'l-Cezerî, **age**, II, s.239; ed-Dimyâtî, **age**, II, s.223-224.

²⁸⁹ İbnû'l-Bâzîş, **age**, II, s.799; Muhaysin, **el-Mühezzeb**, s.408; a.mlf., **el-İrşâdât**, s.530; ed-Dânî, **Câmiu'l-Beyân**, III, s.286; ed-Dimyâtî, **İthâf**, II, s.576; Muhammed Mekkî, **Nihâyetü'l-Kavli'l-Müffid**, s.205.

²⁹⁰ İbnû'l-Bâzîş, **age**, II, s.800; ed-Dimyâtî, **age**, II, s.577; Muhammed Mekkî, **age**, s.205; Muhaysin, **el-Mühezzeb**, s.408; a.mlf., **İrşâdât**, s.530.

²⁹¹ ed-Dânî, **age**, III, s.187-188; İbnû'l-Bâzîş, **age**, I, s.774; İbnû'l-Cezerî, **age**, II, s.287-288; ed-Dimyâtî, **age**, II, s.497-496.

5. ﴿مَجْرَاهَا﴾ kelimesini Hafs imâle ile okurken, Şu'be ise ﴿مَجْرَاهَا﴾ imâlesiz bir şekilde ve (م) harfinin dâmmesiyle okur.²⁹²

6. Ebû Bekr Şu'be Mâide 4/16 âyetinde geçen ﴿رِضْوَانُهُ﴾ kelimesi hariç, ﴿رِضْوَانُهُ﴾ kelimesindeki ر harfini ötre ile okur. Buna göre kelime ﴿رِضْوَانُهُ﴾ şeklinde olur.²⁹³

7. Âl-i İmran 3/37-38, En-âm 6/85, Meryem 19/2-7 ve Enbiyâ 21/89 âyetlerinde geçen ﴿زَكْرِيَّا﴾ kelimesinin sonuna üstün harekeli bir hemze ilave ederek okur. Buna göre kelime ﴿زَكْرِيَّاء﴾ şeklinde olur.²⁹⁴

8. ﴿الْغُيُوب﴾ kelimesinde bulunan (غ) harfini Şu'be esre şeklinde okur. Buna göre kelime ﴿الْغُيُوب﴾ haline gelir.²⁹⁵

9. ﴿جُرْءَا﴾ kelimesinde geçen (ز) harfini Şu'be ötreleyerek okur buna göre kelime ﴿جُرْءَا﴾ şeklinde olur.²⁹⁶

10. ﴿مَكَانَتَهُمْ﴾ ve ﴿مَكَانَتِكُمْ﴾ kelimelerinde Şu'be (ن) harfinden sonra ziyade bir (ل) getirerek okur. Buna göre kelimeler ﴿مَكَانَاتِهِمْ﴾ ve ﴿مَكَانَاتِكُمْ﴾ şeklinde olur.²⁹⁷

11. ﴿يَا بُنَيَّ﴾ kelimesini Şu'be (ى) harfini esreleyerek ﴿يَا بُنَيَّ﴾ okur.²⁹⁸

12. ﴿يُيُوتُ﴾ kelimesini Şu'be, (ب) harfini esreleyerek ﴿يُيُوتُ﴾ okur.²⁹⁹

13. ﴿مَيِّتٍ﴾ kelimesini Şu'be, (ى) harfini cezimleyerek okur. Buna göre kelime ﴿مَيِّتٍ﴾ şeklinde olur.³⁰⁰

14. ﴿خُطُوتِ﴾ kelimesindeki (ط) harfini cezimli bir şekilde okur. Buna göre kelime ﴿خُطُوتِ﴾ şeklinde olur.³⁰¹

15. ﴿تَذَكَّرُونَ﴾ kelimesinde Şu'be (ذ) harfini şeddeleyerek okur. Buna göre kelime ﴿تَذَكَّرُونَ﴾ şeklinde olur.³⁰²

16. ﴿تَلَقَّفُ﴾ kelimesinde Şu'be (ل) harfini fethalayarak (ق) harfini de şeddeleyerek okur.³⁰³

²⁹² ed-Dânî, **age**, II, s.317-318; İbnû'l-Bâzîş, **age**, II, s.664; İbnû'l-Cezerî, **age**, II, s.220; ed-Dimyâtî, **age**, II, s.125-126.

²⁹³ Muhammed Nebhân, **age**, s.19.

²⁹⁴ **Ay.**

²⁹⁵ **Ay.**

²⁹⁶ **Ay.**

²⁹⁷ **Ay.**

²⁹⁸ **Ay.**

²⁹⁹ **Ay.**

³⁰⁰ **Ay.**

³⁰¹ **Ay.**

³⁰² **Ay.**

³⁰³ **Ay.**

17. Ahzâb 33/10-66-67 âyetlerinde geçen ﴿الظُّنُونَا﴾, ﴿الرَّسُولَا﴾, ﴿السَّبِيلَا﴾ kelimeleridir. Şu'be bu kelimeleri ل ve ن harflerinden sonra vakfen ve vaslen de elif ile okur.³⁰⁴ Buna göre bu kelimeler ﴿الظُّنُونَا﴾, ﴿الرَّسُولَا﴾, ﴿السَّبِيلَا﴾ şeklinde okunmaktadır.

³⁰⁴ Muhammed Mekki, **et-Tezkire**, s.205.

İKİNCİ BÖLÜM

EBÛ BEKR ŞU'BE RİVAYETİNİN TEFSİRE ETKİSİ

Tezin ikinci bölümü tek kısımdır ve alt başlıklandırmalar yapılmıştır. Bu bölümde Ebû Bekr Şu'be'nin bazı kıraat imamlarından farklı okuduğu yerlerin (ki özellikle hocasının diğer ravisi Hafs'tan farklı okuduğu yerler vardır) tefsire etkisi gösterilecektir. Ebû Bekr Şu'be rivayetinin/kıraatinin Kur'ân tefsirine etkisi işlenirken de ayetlerin ilk önce metni ve daha sonra âyetin manası verilecektir. Sonra ilgili kıraat farklılığının tefsire ne ölçüde etki ettiği, sarf ve nahiv açısından alt başlıklarla izah edilmeye çalışılacaktır. Kur'ân'ın bütününde yer alan okunuşu aynı, manası benzer olan âyetler de yazılacak bu âyetlerden sadece birisi ele alınacaktır.

1. Hareke Değişikliğinden Kaynaklanan Okuma Farklılıklarının Tefsire Etkisi

Tefsirle ilişkisi bulunan kıraatler, kelimeleri oluşturan harflerin ihtilâfına dayanan kıraatlerdir. Bunlar ferşî kıraat farklılıkları grubuna girmektedir. Ferşî kıraat farklılıkları, ayetlerin anlamına etki eden, harflerin ve harekelerin değişimiyle veya kelimelerdeki ziyâdelik ve noksanlıkla ortaya çıkan kıraat farklılıklarıdır. İlgili bölümde ise fiilin ve ismin manasına etki eden hareke değişikliğinden kaynaklanan kıraat farklılığına iki örnek verilecektir. Örnekler yine Ebû Bekr Şu'be kıraati bağlamında ele alınacaktır.

Örnek 1:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ
وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُم مِّنَ الْغَائِطِ أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً
فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ
عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾

Mâide 5/6

Âyetin manası şu şekildedir: “Ey iman edenler! Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi ve -başlarınıza mesh edip- her iki topuğa kadar da ayaklarınızı yıkayın. Eğer cünüp iseniz, iyice yıkanarak temizlenin. Hasta olursanız veya seferde bulunursanız veya biriniz abdest bozmaktan (def-i hacetten) gelir veya kadınlara dokunur

(cinsel ilişkide bulunur) da su bulamazsanız, o zaman temiz bir toprağa yönelin. Onunla yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin (Teyemmüm edin). Allah, size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez. Fakat O, sizi tertemiz yapmak ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister ki şükredesiniz”.³⁰⁵

Bu âyetteki (وَأَرْجُلُكُمْ) kelimesini kıraat imamları iki şekilde okumuştur. İbn Amir, Nâfi, Kisâî, Ya’kûb, İmam Âsım’dan Hafs lam harfini üstünlü (وَأَرْجُلُكُمْ) şeklinde okurken; İmam Âsım’ın Â’sa’dan gelen rivayetle Ebû Bekr Şu’be ve diğer kalan kıraat imamları ise lam harfini esreli (وَأَرْجُلُكُمْ) şeklinde okur.³⁰⁶

İlgili kıraat farklılıklarının izahı şu şekildedir:

a. Kelimedeki lam harfini nasb ile (وَأَرْجُلُكُمْ) şeklinde okuyan kıraat imamları bahsi geçen kıraati emirle gelen (فَاغْسِلُوا) kelimesine atfen gelmiştir. Kelime (وَأَرْجُلُكُمْ) şeklinde okunduğunda abdest alırken ayakları yıkamanın farz olduğu ortaya çıkar. Yıkamanın olduğu yerde ayakların meshedilmesi söz konusu değildir. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) uygulamasının da yıkamayla ilgili olduğu hususunda hadisler varid olmuştur. Hz. Peygamberin وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنْ النَّارِ (Abdest alırken kuru bırakıldığı için) ateşte yanacak topuklara yazıklar olsun!”³⁰⁷ hadisi şerifi onlardan biridir. İlgili hadisten kastedilen meshten ziyade ayakların tamamen yıkanmasıdır. Cumhur ulemanın görüşü de bu yöndedir.

b. Lam harfini esreli okuyan kıraat imamları (وَأَمْسَحُوا) kelimesine atfen (وَأَرْجُلُكُمْ) şeklinde okumuşlardır. İlgili kıraatten (وَأَرْجُلُكُمْ) zahirde çıkan mana ayakların yıkanması değil, meshedilmesidir. Ancak bununla ilgili birçok te’vil yapılmıştır. Burada kastedilen ayaklarında mest olanın mesh etmesidir. Mesti olmayanın ise yıkamasıdır. Çoğu âlimin görüşü de bu yöndedir.³⁰⁸

³⁰⁵ Komisyon, **Kur’ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri**, II, s.222.

³⁰⁶ ed-Dânî, **age**, II, s.179; İbnû’l-Bâzîş, **age**, II, s.634; ed-Dimyâtî, **age**, I, s.530-531; el-Pâlûvî, **age**, s.50; Muhaysin, **age**, s.130; **el-Mühezzeb**, s.171.

³⁰⁷ Ebû’l-Hasen el-Hanefî el-Mârûfî bi’s-Sînûdî, **Şerhu Sünen-i İbn Mâce**, Daru’l-Ma’rife, Beyrut 1433/2012, Tâharet, 55; Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes, **el-Muvatta**, thk. Dr. Takyeddin en-Nebevî, Daru’l-Kalem, Dimeşk 1432/2011, Kitâbü’s-Salat, Tâharet, Bab. 5.

³⁰⁸ İlgili görüşler için bkz. Muhammed b. Cerîr et-Taberî, **Câmiû’l-Beyân an Te’vil Âyi’l-Kur’ân**, Dârü’l-Hicr, Kahire 2001/1422, X, s.52-63; Ebi Muhammed Hüseyin b. Mes’ud el-Begavî, **Meâlimû’t-Tenzil (Tefsirû’l-Begavî)**, thk. Süleyman Muslih, Daru’l-Tayyibe, III, s.22-23; Carullah Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, **el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidî’t-Tenzil ve Uyûnû’l-Eğâvîl fî Vücûhi’t-Te’vil**, Beyrut ts, s.280-281; Kadı Ebi Muhammed Abdülhakk b. Ğâlib b. Atıyye, **el-Muharrerû’l- Vecîz fî Tefsirû’l-Kitâbü’l-Âzîz**, Darü’l-Kütübî’l-İlmiyye, thk. Abdüsselam Muhammed, Beyrut 2001, II, s.162-163; Ebî Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kurtubî, **el-Câmiu li Ahkâmi’l-Kur’ân**, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut 2006/1427, IV, s.107-110; Kâdî Nâsiruddîn Ömer el- Beydâvî, **Envâru’t-Tenzil ve Esrâru’t-Te’vil**, Dâru İhyâu’t- Tûrasi’l-Arabiyye, Beyrut ts. Muhammed b. Yusuf b. Ali el-Endelüsî Ebû Hayyân, **el-Bahru’l-Muhîr**, Dâru İhyâu’t- Tûrasi’l-Arabiyye, Beyrut 2002, III, s.610-611; Ebu’l-Fida İsmail İbn Kesir, **Tefsirû’l-**

Örnek 2:

﴿ إِنَّمَا النَّسِيءُ زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ يُضَلُّ بِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا يُجْلُونَهُ عَامًا وَيُحَرِّمُونَهُ عَامًا لِّيُؤَاطُوا عِدَّةَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ فَيَجْلُوا مَا حَرَّمَ اللَّهُ زَيْنَ لَهُمْ سَوْءَ أَعْمَالِهِمْ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴾

Tevbe 9/37

“Haram ayları ertelemek, ancak inkârda daha da ileri gitmektir ki bununla inkâr edenler saptırılır. Allah'ın haram kıldığı ayların sayısına uygun getirip böylece Allah'ın haram kıldığını helâl kılmak için haram ayı bir yıl helâl, bir yıl haram sayıyorlar. Onların bu çirkin işleri, kendilerine süslenip güzel gösterildi. Allah, inkârcı toplumu doğru yola iletmez.”³⁰⁹

يُضَلُّ lafzını Kisâî, Halef ve Hafs metinde ilk geçtiği gibi okurken; Ya'kûb يُضِلُّ; Ebû Bekr Şu'be, Nâfî, İbn Kesir, Ebû Amr, İbn Âmir ise يَضِلُّ şeklinde okumuşlardır.³¹⁰

İlgili ayet savaşın haram olduğu Muharrem, Zilkade, Zilhicce ve Recep ayları içerisinde, müşriklerin bozgunculuk, fitnecilik yaparak yasağı çiğnemelerine hatta yaptıklarını kendilerine meşru kılmak için ayların yerini dahi değiştirmeleri üzerine nazil olmuştur. Hz. Peygamber veda haccında ayların tam olarak yerli yerinde olduğunu Müslümanlara ilan etti. İşte bu âyet müşriklerin bozmak istedikleri bu âdeti hatırlatarak müşriklerin hile yaptıklarına işaret etmiştir.

Bu âyeti kerimedeki kıraat farklılıklarından çıkan anlamlar şöyledir:

a) Hafs, Halef ve Kisâî'nin okuduğu يُضِلُّ kıraatine göre mana “kâfirler liderleri tarafından yoldan çıkarılır (saptırılır).”

b) Ebû Bekr Şu'be Nâfî, İbn Kesir, Ebû Amr, İbn Âmir'in okudukları يَضِلُّ kıraatlerine göre mana “kâfirler onunla yoldan çıkarılır (saptırılır).”

c) Ya'kûb يُضِلُّ kıraatine göre ise “Allah onunla kâfirleri yoldan çıkarır (saptırır).” anlamındadır.³¹¹

Kur'âni'l-Azim, Mektebetü'l-Türasi'l-Arabiyye Kahire 2000/1321, V, s.105-108; Muhammed Hamdi Yazır Elmalılı, **Hak Dini Kur'an Dili**, Huzur Yayınları, sad. Sıtkı Gülle, İstanbul 2003, III, s.301-302.

³⁰⁹ Komisyon, **age**, II, s.764.

³¹⁰ ed-Dânî, **Câmiu'l-Beyân**, s.118; İbnûl-Bazîş, **Kitâbü'l-İknâ**, II, s.657; İbnû'l-Cezerî, **age**, II, s.213; ed-Dimyâtî, **İthâf**, II, s.91.

³¹¹ et-Taberî, **age**, XIV, 244; el-Begavî, **age**, IV, s.44; ez-Zemahşerî, **age**, s.433; İbn Atıyye, **age**, III, s.32; er-Râzî, **age**, XVI, s.59; el-Kurtubî, **age**, X, s.505; el-Beydâvî, **age**, II, s.80; Ebû Hayyân, **age**, V, s.48-49; İbn Kesir, **age**, VII, s.202-203.

2. Müfred (Tekil) ve Cem'i (Çoğul) Siğasıyla Gelen Kelimelerin Tefsire Etkisi

Kur'ân kıraatleri arasında var olan ihtilafların birisi kelimenin müfred (tekil) veya cem'i (çoğul) okunmasıyla ilgilidir. Müfred veya cem ihtilafı âyetlerin anlamını etkiler. Ebû Bekr Şu'be birçok müfred veya cem olan kelimeleri diğer bazı kıraat imamlarından farklı okumuştur. İlgili örneklerden bazıları şöyledir:

Örnek 1:

﴿يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَغْتَ رَسُولَهُ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ﴾

Mâide 5/67

Âyetin manası şu şekildedir: “Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan, O'nun risaletini yerine getirmemiş olursun. Allah, seni insanlardan korur. Şüphesiz Allah, kâfirler topluluğunu hidayete erdirmeyecektir”.³¹²

Bu âyeti kerimedeki (رَسُولَهُ) kelimesini İbn Amr, Ya'kûb ve Ebû Bekr Şu'be elif ile ve ta harfini de esre şeklinde çoğul kalıbında (رَسُولَاتِهِ) şeklinde okurken; İbn Kesir ve Hafs ise elifsiz ve ta harfini de üstün olarak (رَسُولَتُهُ) şeklinde okurlar.³¹³

Her iki kıraatte mana bakımından birbirine yakındır, fakat manaya baktığımız zaman “risâletlerini” şeklinde çoğul olarak gelmesi manaya daha güzel ve daha net bir açıklama getirmiştir. Her iki kıraat de manayı değiştirmekten ziyade çoğul olarak gelmesi manaya daha uygundur.³¹⁴

Örnek 2:

﴿قُلْ يَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ﴾

En'âm 6/135

Ayetin meali şu şekildedir: “De ki: “Ey kavmim! Elinizden geleni yapın. Ben de (görevimi) yapacağım. Ama dünya yurdunun sonucunun kimin olacağını yakında öğreneceksiniz. Şüphesiz, zalimler kurtuluşa eremezler.”³¹⁵

³¹² Komisyon, *age*, II, s.311.

³¹³ İbnûl-Bâzîş, *age*, II, s.635; İbnû'l-Cezerî, *age*, II, s.195; ed-Dimyâtî, *age*, II, s.540; Muhaysin, *age*, s.140.

³¹⁴ et-Taberî, *Câmiû'l-Beyân*, X, 468-469; el-Begavî, *age*, III, s.79; ez-Zemahşerî, *age*, s.300-301; Fahrüddîn Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğâyb (et-Tefsîrû'l-Kebîr)*, Dârû'l-Fîkr, Beyrut 1981, XII, s.51-53; el-Kurtubî, *age*, IV, s.258; Ebû Hayyân, *age*, III, s.725; İbn Kesîr, *age*, V, s.285-288; Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't-Tefasir*, el-Mektebetü'l-Haderiyye, Lübnan 2015, I, s.301.

³¹⁵ Komisyon, *age*, II, s.473.

Ayeti kerimedeki (مَكَانَتِكُمْ) kelimesini Ebû Bekr Şu'be (مَكَانَاتِكُمْ) şeklinde elif ile okurken diğer kıraat imamları elifsiz olarak (مَكَانَتِكُمْ) şeklinde okumuşlardır.³¹⁶

İlgili farklılıkları şu şekilde ele alabiliriz:

a. Kelime (مَكَانَتِكُمْ) şeklinde okunduğunda yani “Ne kadar gücünüz varsa o gücünüzle yapacağınız şeyi yapın.” anlamına gelmektedir.

b. Yine kelime (مَكَانَاتِكُمْ) şeklinde okunduğunda ise “gidilen yol, takip edilen yöntem üzerine sabırla beklemek” anlamındadır. Yüce Allah burada muhataplarını tehdit edercesine adeta sonucu bekleyin, diye hitap ediyor.³¹⁷

Örnek 3:

(فَلَمَّا آتَاهُمَا صَالِحًا جَعَلَ لَهُ شُرَكَاءَ فِيمَا آتَاهُمَا فَتَعَالَى اللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ)

A'râf 7/190

Âyetin meali şu şekildedir: “Fakat Allah onlara iyi ve sağlıklı bir çocuk verince de, Allah'ın kendilerine verdiği çocuk konusunda O'na ortaklar koşarlar. Allah, onların ortak koştukları şeylerden yücedir”.³¹⁸

شُرَكَاء kelimesini Ebû Bekr Şu'be, Nâfi ve Medine kıraat âlimleri شُرَكَاء şeklinde okurken, diğer kıraat imamları ise شُرَكَاء şeklinde okumuşlardır.³¹⁹

a) شُرَكَاء kıraatinde mana “Allah'ın kendilerine verdiği çocuk konusunda O'na ortaklar koşarlar” gelmektedir.

b) شُرَكَاء tekil sığasıyla okunan kıraate göre ise mana “Allah'ın kendilerine verdiği çocuk konusunda O'na ortak koşar” şeklindedir.³²⁰

Müfessir Zemahşeri'ye göre: “ شُرَكَاء çoğul olarak gelen lafza göre şirk koşmada bunların izini takip edenlere denilirken; شُرَكَاء kıraatına göre ise şirk işleyip şirk peşinden koşan kişi demektir.”³²¹

³¹⁶ İbnûl-Bazîş, *age*, II, s.643; İbnû'l-Cezerî, *age*, II, s.201; ed-Dimyâtî, *age*, II, s.31; Muhaysin, *age*, s.166. Bahse konu olan kelime aynı zamanda Hûd 11/93; Yâsîn 36/67; Zümer 39/39. âyetlerinde de geçmektedir.

³¹⁷ el-Begavî, *Meâlimû't-Tenzil*, II, s.191; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, s.347; İbn Atıyye, *el-Muharrerû'l-Vecîz*, II, s.348; Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gâyb*, XIII, s.213; el-Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, VI, s.109; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, VI, s.292-293.

³¹⁸ Komisyon, *age*, II, s.643.

³¹⁹ ed-Dânî, *age*, s.115; İbnû'l-Cezerî, *age*, II, s.209.

³²⁰ et-Taberî, *age*, XX, s.628-630; el-Begavî, *age*, III, s.313; İbn Atıyye, *age*, II, s.487; Fahreddîn er-Râzî, *age*, XV, s.90-93; el-Kurtubî, *age*, IX, s.410-411; el-Beydâvî, *age*, III, s.45; Abdullah b. Ahmed en-Nesefî, *Medâriku't-Tenzil ve Hakâikû't-Te'vil*, Dârû'l-Kelamu't-Tâyyibe, Beyrut 1998/1419, I, s.624; Ebû Hayyân, *age*, VI, s.558.

³²¹ Zemahşerî, *age*, s.400.

Örnek 4:

﴿ وَيَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ فَفَزِعَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ وَكُلُّ أَتَوَةٍ دَاخِرِينَ ﴾

Neml 27/87

Ayetin manası şu şekildedir: “Sûr’a üfürüleceği ve Allah’ın dilediği kimselerden başka göklerdeki herkesin, yerdeki herkesin korkuya kapılacağı günü hatırla. Hepsi de boyunlarını bükerek O’na gelirler.”³²²

Ayeti kerimedeki (أَتَوَةٍ) kelimesini Hamze, Hâlef ve Hafs hemzesiz yukarıdaki metinde geçtiği gibi okumuştur. Ebû Bekr Şu’be ve diğer kıraat imamları ise hemze ve (ت) harfini med ile (أَتَوَةٍ) şeklinde okumuşlardır.³²³

Birinci kıraatte kelime tekil ikincide ise çoğul gelmiştir. (أَتَوَةٍ) kıraatine göre “Boyunları bükük olacak şekilde hepsi huzuruna geleceklerdir.” anlamında olurken Bu kelime (أَتَوَةٍ) kıraate göre ise “boyunları bükükler olacak şekilde hepsi huzuruna geleceklerdir.” şeklindedir.³²⁴

Örnek 5:

﴿ وَقَالُوا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ آيَاتٌ مِنْ رَبِّهِ قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِنْدَ اللَّهِ وَإِنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴾

Ânkebût 29/50

Âyetin manası şu şekildedir: “Dediler ki: Ona Rabbinden mucizeler (âyet) indirilseydi ya! De ki: Mucizeler ancak Allah katındadır ve ben ancak apaçık bir uyarıcıyım.”³²⁵

Ayetteki (الْآيَاتُ) kelimesini İbn Kesir, Hamze, Kisaî, Halef ve Ebû Bekr Şu’be kelimesini müfret halde (آية) “âyet” olarak; diğer kıraat imamları ise ilk geçtiği gibi çoğul halde “âyetler” şeklinde okumuşlardır.³²⁶

³²² Komisyon, *age*, IV, s.208.

³²³ İbnûl-Bazîş, *age*, II, s.721; İbnû'l-Cezerî, *age*, II, 259; ed-Dimyâtî, *age*, II, s.335; Muhaysin, *age*, s.375.

³²⁴ el-Begavî, *age*, VI, s.183; ez-Zemahşerî *age*, s.792; İbn Atıyye, *age*, IV, s.272; Fahrreddîn er-Râzî, *age*, XXI, s.219; el-Kurtubî, *age*, XIII, s.248; Ebû Hayyân, *age*, VII, s.128; İbn Kesîr, *age*, X, s.437-438.

³²⁵ Karaman, Hayrettin -Mustafa Çağrıçı-İbrahim Kâfî Dönmez-Sadrettin Gümüş, *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Ankara DİB Yay. 2007, IV, s.273.

³²⁶ İbnûl-Bazîş, *age*, II, s.727; İbnû'l-Cezerî, *age*, II, s.262; ed-Dimyâtî, *age*, II, s.351.

Birçok âlim (الآيَات) lafzını cem sığasıyla okunmasını tercih etmişlerdir. Okunan âyetlerin bir benzerini getiremeyeceklerine dair adeta müşriklere meydan okunmakta ve onları aciz bırakmaktadır.³²⁷

Örnek 6:

﴿ أَلَمْ تَرَوْا أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُم مَّا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَأَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعَمَهُ ظَاهِرَةً وَبَاطِنَةً وَمِنَ النَّاسِ مَن يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَابٍ مُّنِيرٍ ﴾

Lokmân 31/20

Bu âyetin manası şu şekildedir: “Göklerde, yerde ne varsa hepsini Allah’ın sizin hizmetinize verdiğini ve açıkça yahut gizlice üzerinizdeki nimetlerini tamamladığını görmediniz mi? Yine de insanlar arasında, hiçbir bilgisi, yol göstericisi ve aydınlatıcı bir kitabı olmadan Allah hakkında tartışıp duranlar vardır.”³²⁸

Bu âyeti kerimede geçen (نِعْمَهُ) kelimesini, Nâfi, Ebû Amr, Ebû Bekr Şu’be ve Ebû Ca’fer (نِعْمَتٌ) şeklinde tekil okurken; İbn Kesir, İbn Âmir, Hafs, Hamze, Kisâi, Ya’kûb, Halef ise çoğul sığasıyla (نِعْمَةً), şeklinde okumuşlardır.³²⁹

(نِعْمَةً) kelimesinin tefsire etkisi iki şekilde ele alınabilir:

a) Tekil olarak (نِعْمَتٌ) şeklinde okuyan kıraat imamlarına göre mana: “Size görünen ve görünmeyen nimetini verdi.” anlamındadır.

b) Çoğul sığasıyla (نِعْمَةً) şeklinde okuyan kıraat imamlarına göre ise mana: “Size görünen ve görünmeyen nimetlerini verdi.” anlamındadır.³³⁰

Örnek 7:

﴿ وَمَرْيَمَ ابْنَتَ عِمْرَانَ الَّتِي أَحْصَيْنَا فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهِ مِنْ رُّوحِنَا وَصَدَّقْتَ بِكَلِمَاتِ رَبِّهَا وَكُتِبَ عَلَيْهَا مِنَ الْقَاتِلِينَ ﴾

Tahrîm 66/12

³²⁷ el-Begavî, **age**, VI, s.250; ez-Zamahşerî **age**, s.821; İbn Atıyye, **age**, IV, s.322; Fahreddîn er-Râzî, **age**, XXV, s.78; el-Kurtubî, **age**, XIII, s.362; Ebû Hayyân, **age**, VII, s.201; İbn Kesir, **age**, X, s.522-523.

³²⁸ Komisyon, **age**, IV, s.341.

³²⁹ İbnûl-Bazî, **age**, II, s.732; İbnû'l-Cezerî, **age**, II, 265; ed-Dimyâtî, **age**, II, s.363; Muhaysin, **age**, s.394.

³³⁰ el-Begavî, **age**, VI, s.290; ez-Zamahşerî **age**, s.838; İbn Atıyye, **age**, IV, s.322; Fahreddîn er-Râzî, **age**, XXV, s.152; el-Kurtubî, **age**, IVX, s.82; Ebû Hayyân, **age**, VII, s.249.

Âyetin manası şu şekildedir: “Allah, bir de iffetini sapasağlam koruyan ve bizim de kendisine ruhumuzdan üflediğimiz, Rabbinin kelimelerini ve kitaplarını doğrulayan İmran kızı Meryem’i de (inananlara) örnek gösterdi. O itaat edenlerdendi.”³³¹

Bu âyette geçen (وَكُتِبَ) kelimesini Hafs ve Basra kıraat imamı (وَكُتِبَ) olarak cem’i sığasıyla okurken; Ebû Bekr Şu’be ise (وَكُتِبَ) şeklinde müfred okumuştur.³³²

a) Cem (çoğul) sığasıyla okunan وَكُتِبَ kıraatine göre mana yukarıda metinde ilk geçtiği gibidir.³³³ İmam Kurtubi burada وَكُتِبَ lafzıyla “bütün kitaplar” anlamında değerlendirilmesini gerektiğini söylemektedir.³³⁴

b) Müfred (tekil) sığasıyla okunan وَكِتَابِهِ kıraatine ise göre mana: “Rabbinin kelimelerini ve kitabını doğrulayan İmran kızı Meryem’i de (inananlara) örnek gösterdi.” “Kitabını” lafzını belli bir kitaba hasrederek kitabın cinsini de kast edilen manaya çevirmiştir, kimi müfessirlere göre de bahsedilen “kitap”, Tevrat ve İncil’dir.

3. Ğaib, Mütakellim ve Muhatab Sığasıyla Gelen Müzari Kelimelerin Tefsire Etkisi

Kur’ân-ı Kerim’de bir ayetteki muzarî fiilin ğaib, mütakellim ve muhatab sığaları tarzında farklı durumlarla gelmeleri manayı değiştirmektedir. Ebû Bekr Şu’be’nin aynı kelime üzerinde diğer kıraat imamlarından farklı okuduğu pek çok yer vardır. Tezin hacmi de düşünüldüğünden o farklılıklardan bazılarına yer verilecektir.

Örnek 1:

﴿أَمْ تَقُولُونَ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطَ كَانُوا هُودًا أَوْ نَصَارَىٰ قُلْ أَعْلِمُ أَنَّ اللَّهَ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ شَهَادَةً عِنْدَهُ مِنَ اللَّهِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ﴾

Bakara 2/140

Âyetin meali şu şekildedir: “Yoksa siz, İbrahim de, İsmail de, İshak da, Yakub ile Yakupoğulları da Yahudi, ya da Hristiyan idiler.” mi diyorsunuz? De ki: Sizler mi daha iyi

³³¹ Komisyon, *age*, V, s.411.

³³² ed-Dânî, *age*, s.212; İbnûl-Bazî, *age*, II, s.788; İbnûl-Cezerî, *age*, II, 296; Muhaysin, *age*, s.716.

³³³ et-Taberî, *Câmiû'l-Beyân*, XXIII, s.117; el-Begavî, *Meâlimû't-Tenzil*, III, s.171; Fahreddîn Râzî, *age*, XXX, s.51; el-Kurtubî, *age*, XXI, s.107; el-Beydâvî, *age*, V, s.226; Ebû Hayyân, *age*, III, s.416.

³³⁴ el-Kurtubî, *age*, XXI, s.107.

bilirsiniz, yoksa Allah mı? Allah tarafından kendisine ulaşan bir gerçeği gizleyen kimseden daha zalim kimdir? Allah, yaptıklarınızdan habersiz değildir.”³³⁵

Bu âyeti kerimedeki (أَمْ تَقُولُونَ) kelimesini İbn Amir, Hafs, Halef, Hamza ve Kisâî muhatap şeklinde okurken; Ebû Bekr Şu'be ve diğer kıraat imamı ise (أَمْ يَقُولُونَ) ğaib şeklinde okumuşlardır.³³⁶

(أَمْ تَقُولُونَ) lafzındaki kıraat farklılığının manaya etkisi iki kategoride ele alınabilir:

a) (أَمْ تَقُولُونَ) muhatap sığasına göre okunan kıraate göre mana: “Yoksa siz, İbrahim de, İsmail de, İshak da, Yakub ile Yakupoğulları da Yahudi, ya da Hristiyan idiler.” mi **diyorsunuz?**” anlamına gelmektedir.

b) (أَمْ يَقُولُونَ) ğaib sığası kıraatine göre ise mana: “Yoksa onlar, İbrahim de, İsmail de, İshak da, Yakub ile Yakupoğulları da Yahudi, ya da Hristiyan idiler mi **diyorlar?**” anlamındadır.³³⁷

Ayetteki kıraat farklılıklarının muhatap ve ğaib sığalarının değişmesiyle gerçekleştiği görülmektedir.

Örnek 2:

﴿هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسُ ضِيَاءً وَالْقَمَرَ نُورًا وَقَدَرَهُ مَنَازِلَ لِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ مَا خَلَقَ اللَّهُ ذَلِكَ إِلَّا بِالْحَقِّ يُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ﴾

Yûnus 10/5

“O, güneşi bir ışık (kaynağı), ayı da (geceleyin) bir aydınlık (kaynağı) kılan, yılların sayısını ve hesabı bilmeniz için ona menziller takdir edendir. Allah, bunları (boş yere değil) ancak gerçek ile (hikmeti gereğince) yaratmıştır. O, âyetlerini, bilen bir topluma ayrı ayrı açıklamaktadır.”³³⁸

³³⁵ Komisyon, **age**, II, s.140.

³³⁶ ed-Dânî, **age**, s.77; İbnûl-Bazî, **age**, II, s.604; İbnû'l-Cezerî, **age**, II, 171; Muhaysin, **age**, s.75. Bahse konu olan kelime aynı şekilde İsrâ 17/42 âyetinde de geçmekte; fakat herhangi bir mana değişikliği oluşturmamaktadır.

³³⁷ el-Begavî **Meâlimû't-Tenzil**, I, s.157-158; ez-Zemahşerî **el-Keşşâf**, s.100; İbn Atıyye, **el-Muharrerû'l-Vecîz**, IV, s.217; Fahrreddin er-Râzî, **Mefâtihu'l-Gâyib**, IV, s.92; Ebû Hayyân, **el-Bahru'l-Muhît**, I, s.592; İbn Kesir, **Tefsirû'l-Kur'âni'l-Azim**, II, s.106.

³³⁸ Komisyon, **age**, III, s.82.

Âyeti kerimedeki يُفَصِّلُ kelimesini İbn Kesir ve Hafs ilk geçtiği gibi ğaib, meçhul sığasıyla okurken, Ebû Bekr Şu'be ve diğer kıraat imamları ise نُفَصِّلُ mütekellim sığasıyla okumuşlardır.³³⁹

a) يُفَصِّلُ kıraatına göre mana "O, âyetlerini, bilen bir topluma ayrı ayrı açıklamaktadır" anlamına gelmektedir.

b) نُفَصِّلُ şeklinde okunan kıraate göre ise, "Âyetleri bilen bir topluma ayrı ayrı açıklarız" anlamındadır."³⁴⁰

Örnek 3:

﴿ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَالَتْ أَوْدِيَةٌ بِقَدَرِهَا فَاحْتَمَلَ السَّيْلُ زَبَدًا رَابِيًا وَمِمَّا يُوقِدُونَ فِي النَّارِ ابْتِغَاءَ حُلْيَةٍ أَوْ مَتَاعٍ زَبَدٌ مِثْلَهُ كَذَلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْحَقَّ وَالْبَاطِلَ فَأَمَّا الزَّبَدُ فَيَذْهَبُ جُفَاءً وَأَمَّا مَا يَنْفَعُ النَّاسَ فَيَمْكُثُ فِي الْأَرْضِ كَذَلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ ﴾

Ra'd 13/17³⁴¹

Âyetin meali şu şekildedir: "O, gökten su indirdi de dereler kendi ölçülerince dolup aktı ve sel üste çıkan köpüğü aldı götürdü. Süs eşyası veya yararlanılacak bir şey elde etmek için ateşte erittikleri şeylerden de böyle köpük olur. İşte Allah, hak ile batıla böyle misal getirir. Köpüğe gelince sönüp gider. İnsanlara yararlı olan ise yerde kalır. İşte Allah, böyle misaller verir."³⁴²

وَمِمَّا يُوقِدُونَ lafzını Hamza, Kisâî, Halef ve Hafs ilk geçtiği şekliyle ğaib sığasıyla okurken, Ebû Bekr Şu'be ve diğer kıraat imamları ise muhatab sığasıyla okumuşlardır.³⁴³

İki kıraat farklılığını manaya etkisi şöyledir:

a) وَمِمَّا يُوقِدُونَ ğaib sığasıyla okunan kıraat يَنْفَعُ النَّاسَ kelimesine atfen gelmiştir. Mana ise "Süs eşyası veya yararlanılacak bir şey elde etmek için ateşte erittikleri şeylerden de böyle köpük olur." anlamındadır.

³³⁹ ed-Dânî, **age**, s.121; İbnûl-Bazîş, **age**, II, s.660; İbnû'l-Cezerî, **age**, II, s.205.

³⁴⁰ et-Taberî, **age**, XV, 24; el-Begavî, **age**, IV, s.121; İbn Atıyye, **age**, II, s.542; el-Kurtubî, **age**, X, s.456; el-Beydâvî, **age**, III, s.105; Ebû Hayyân, **age**, III, s.105; İbn Kesir, **age**, VII, s.335.

³⁴¹ Bahse konu olan kelime aynı zamanda Tâ-hâ 20/69.

³⁴² Komisyon, **age**, III, s.281.

³⁴³ ed-Dânî, **age**, s.133; İbnû'l-Cezerî, **age**, II, s.227; ed-Dimyâtî, **age**, II, s.160.

b) وَمِمَّا تُوقِدُونَ şeklinde muhatap sığasıyla okunan kıraate göre ise, anlam “Süs eşyası veya yararlanılacak bir şey elde etmek için ateşte erittiğiniz şeylerden de böyle köpük olur.” Kıraat farklılığının muhatab ve ğaib olarak gelmesi, insanlara işarettir, çünkü zamir insan kelimesi içindir. İnsanların çok kullandığı eşyaların ateşte eritilmesi manasında da kullanan müfessirler vardır.³⁴⁴

Örnek 4:

﴿ وَ عَلَّمْنَاهُ صَنْعَةَ لَبُوسٍ لَكُمْ لِنُخْصِنَكُمْ مِنْ بَأْسِكُمْ فَهَلْ أَنْتُمْ شَاكِرُونَ ﴾

Enbiyâ 21/80

Âyetin meali şu şekildedir: “Bir de Davud'a, sizin için, zırh yapma sanatını öğrettik ki, savaşlarınızda sizi korusun. Şimdi siz şükrediyor musunuz?”³⁴⁵

Bu âyeti kerimede **لِنُخْصِنَكُمْ** kelimesini, Hafs, Ebû Ca'fer, İbn Âmir, ilk geçtiği şekliyle okurken, Ebû Bekr Şu'be ise **لِنُخْصِنَكُمْ** şeklinde mütekellim sığasıyla okumuştur.³⁴⁶

Ayetteki kıraat farklılıklarından çıkan anlama göre;

a) Hafs, Ebû Ca'fer ve İbn Âmir'in **لِنُخْصِنَكُمْ** şeklindeki okuyuşlarına göre mana “Sizin için, zırh yapma sanatını öğrettik ki savaşlarınızda sizi korusun.” anlamındadır. Bazı Burada fiilin öznesi giyecekler veya Dâvud (as) olabilir. Zemahşerî burada fiilin öznesinin Allah (c.c.) olduğunu söyler.³⁴⁷

b) **لِنُخْصِنَكُمْ** şeklinde mütekellim sığasına göre gelen kıraatte ise anlam “Sizin için, zırh yapma sanatını öğrettik ki, savaşlarınızda sizi koruyalım” manasına gelir.³⁴⁸

4. Mazi Kelimelerdeki Kıraat Farklılıklarının Tefsire Etkisi

Kur'ân-ı Kerim'de bir mazi kelimenin farklı okunması yine farklı anlamların çıkmasına neden olmaktadır. Ebû Bekr Şu'be'nin diğer bazı kıraat imamlarından ilgili konuda farklı okuduyuşlarının tefsire ne denli ettiği aşağıda verilen örneklerle gösterilecektir.

³⁴⁴ et-Taberî, **age**, XIII, s.497; el-Begavî, **age**, IV, s.308; İbn Atrıyye, **age**, III, s.308; el-Beydâvî, **age**, III, s.185; Ebû Hayyân, **age**, IV, s.460; İbn Kesir, **age**, VIII, s.130-131.

³⁴⁵ Komisyon, **age**, III, s.642.

³⁴⁶ ed-Dânî, **age**, s.155; İbnû'l-Cezerî, **age**, II, s.246; ed-Dimyâtî, **age**, II, s.266.

³⁴⁷ Zemahşerî, **age**, s. 684.

³⁴⁸ et-Taberî, **age**, XVI, s.330; el-Begavî, **age**, V, s.353; ez-Zemahşerî, **age**, s.684; İbn Atrıyye, **age**, IV, s.93; Fahreddin er-Râzî, **age**, XXII, s.200; el-Kurtubî, **age**, XIV, s.253-254; el-Beydâvî, **age**, IV, s.57; Ebû Hayyân, **age**, VI, s.405-586; Sâbûnî, **age**, II, s.809.

Örnek 1:

﴿وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ﴾

Nûr 24/55

Âyetin meali şu şekildedir: “Allah, içinizden, iman edip de salih ameller işleyenlere, kendilerinden önce geçenleri egemen kıldığı gibi onları da yeryüzünde mutlaka egemen kılacağına, onlar için hoşnut ve razı olduğu dinlerini iyice yerleştireceğine, yaşadıkları korkularının ardından kendilerini mutlaka emniyete kavuşturacağına dair vaadde bulunmuştur. Onlar bana kulluk eder ve bana hiçbir şeyi ortak koşmazlar. Artık bundan sonra kimler inkâr ederse, işte onlar fasıkların ta kendileridir”.³⁴⁹

Bu âyeti kerimeyi Ebû Bekr Şu’be كَمَا اسْتَخْلَفَ şeklinde okurken, diğer kıraat imamları ise ilk geçtiği gibi كَمَا اسْتَخْلَفَ şekliyle okumuşlar.³⁵⁰

Bu âyetteki kıraat farklılıklarını iki şekilde ele alabiliriz:

a) كَمَا اسْتَخْلَفَ şeklinde okunan kıraate göre mana: “Allah, içinizden, iman edip de salih ameller işleyenlere, kendilerinden önce geçenleri egemen (Halife) kıldığı gibi Allah onlara halifeliği vaat etti” anlamına gelmektedir.

b) كَمَا اسْتَخْلَفَ kıraatine göre ise, “Allah, içinizden, iman edip de salih ameller işleyenlere, kendilerinden önce geçenleri egemen (Halife) kıldıkları gibi” anlamındadır.³⁵¹

Örnek 2:

﴿حَتَّىٰ إِذَا جَاءَنَا قَالَ يَا لَيْتَ بَيْنِي وَبَيْنَكَ بُعْدَ الْمَشْرِقَيْنِ فَبِئْسَ الْقَرِينُ﴾

Zuhruf 43/38

Âyetin meali şu şekildedir: “Sonunda bize geldiğinde, arkadaşına, “Keşke benimle senin aranda doğu ile batı arası kadar uzaklık olsaydı! Ne kötü arkadaşmışsın!” der.”³⁵²

³⁴⁹ Komisyon, *age*, IV, s.90.

³⁵⁰ ed-Dânî, *age*, s.163; İbnû'l-Cezerî, *age*, II, s.254.

³⁵¹ et-Taberî, *age*, XVII, s.346; el-Begavî, *age*, VI, s.58; ez-Zemahşerî, *age*, s.1197; İbn Atıyye, *age*, IV, s.192; Fahreddin er-Râzî, *age*, XXIV, s.25; el-Kurtubî, *age*, XV, s.323; el-Beydâvî, *age*, IV, s.112; en-Nesefî, *age*, III, s.633; İbni Kesir, *age*, X, s.266.

³⁵² Komisyon, *age*, IV, s.775.

جَاءَنَا kıraatını Ebû Bekr Şu'be, Nâfi, İbn Kesîr, İbn Âmir ve Ebû Ca'fer tesniyeli olarak جَاءَنَا şeklinde okurken; Hafs ve diğer kıraat imamı tekil جَاءَنَا olarak okumuşlardır.³⁵³

Verilen kıraat farklılıklarında şöyle bir durum vardır:

a) جَاءَنَا tekil olarak okunan kıraate göre mana: “Sonunda bize gelen kişi” anlamı taşımaktadır.

b) جَاءَنَا tesniye olarak okunan kıraate göre ise âyette bahsedilen kişi ve onun yoldan çıkarıcı kötü yoldaşı şeytanın gelmesi anlamı vardır.³⁵⁴

Örnek 3:

(وَإِذَا الْجَحِيمُ سُعِّرَتْ)

Tekvîr 81/12

Âyetin meali şu şekildedir: “Cehennem alevlendirildiği zaman”³⁵⁵

سُعِّرَتْ kıraatını Nâfi, Hafs ve Ebû Ca'fer şeddeli okurken; Ebû Bekr Şu'be ise سُعِّرَتْ olarak şeddesiz okumuştur.³⁵⁶

Kıraat farklılıkları açısından bakıldığında kelime eğer سُعِّرَتْ olarak okunursa metinde ilk geçtiği gibidir. سُعِّرَتْ lafzında ise bir mübalağa anlamı vardır ve “Cehennem gittikçe cehennem ehline karşı kızıştırıldığı zaman” anlamı taşır.³⁵⁷

Bazı müfessirler ise şeddeli kıraatte “bu azabın tekrar tekrar yapılması, yani Allah'ın azabının insanoğlunun yapmış olduğu günahlara karşı azabın olabildiğince kızıştırılması” anlamı taşıdığını söylemektedirler.³⁵⁸

5. Mastar Sığasıyla Gelen Kelimelerin Tefsire Etkisi

Sarf-Nahiv açısından önemli konu teşkil eden başlıklardan birisi kelimelerin mastar sığasıyla kullanımıdır. Ebû Bekr Şu'be on iki yerde ilgili şekilde gelen kelimeleri bazı kıraat

³⁵³ ed-Dânî, *age*, s.196; İbnû'l-Cezerî, *age*, II, s.281.

³⁵⁴ et-Taberî, *Câmiû'l-Beyân an Te'vil Âyi'l-Kur'ân*, XX, s.597; el-Begavî, *Meâlimû't-Tenzil*, VII, s.214; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, s.991; İbn Atıyye, *el-Muharrerû'l-Vecîz*, V, s.55; Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğâyb*, XXVII, s.214; el-Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, XIX, s.48; el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vîl*, V, s.91; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, VIII, s.25; İbn Kesir, *Tefsirû'l-Kur'âni'l-Azim* XII, s.312-313.

³⁵⁵ Komisyon, *age*, V, s.561.

³⁵⁶ ed-Dânî, *age*, s.220; İbnû'l-Cezerî, *age*, II, s.304.

³⁵⁷ et-Taberî, *Tefsirû'l-Kur'âni'l-Azim*, XXIV, s.150; el-Begavî, *age*, VIII, s.349; ez-Zemahşerî, *age*, s.1183; İbn Atıyye, *age*, V, s.443; Fahreddîn er-Râzî, *age*, XXXI, s.31; el-Kurtubî, *age*, XXII, s.106; en-Nesefî, *age*, III, s.606; Ebû Hayyân, *age*, VIII, s.605; İbn Kesir, *age*, XIV, s.266.

³⁵⁸ Taberî, *age*, XXIV, s.150.

imamlarından farklı okumuştur. Bu başlıkta onun diğerlerinden farklı okuduğu master kelimelerinden örnekler verilecek ve Kur’ân tefsirine nasıl etki ettiği gösterilecektir.

Örnek 1:

﴿ وَقَالَ ارْكَبُوا فِيهَا بِسْمِ اللَّهِ مَجْرِيهَا وَمُزْلِقُهَا إِنَّ رَبِّيَ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴾

Hûd 11/41

Âyetin meali şu şekildedir: “(Nûh), ‘Binin ona. Onun yüzüp gitmesi de durması da Allah’ın adıyladır. Şüphesiz Rabbim çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.’ dedi.”³⁵⁹

Bu âyette geçen مَجْرِيهَا kelimesini Hamza, Kisâf ve Halef مَجْرِيهَا şeklinde okurken; Ebû Bekr Şu’be ve diğer kıraat imamları ise مُجْرِيهَا şeklinde okumuşlardır.³⁶⁰

a) مَجْرِيهَا şeklinde okunan kıraâte göre mana “Binin ona. Onun yüzüp gitmesi de durması da Allah’ın adıyladır.” anlamına gelmektedir.

b) مُجْرِيهَا kıraatine göre ise mana “Binin ona. Onun yüzüp götürülmesi de durdurulması da Allah’ın adıyladır.” anlamındadır.³⁶¹

Örnek 2:

﴿ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ مَغْرِبَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَغْرُبُ فِي عَيْنٍ حَمِئَةٍ وَوَجَدَ عِنْدَهَا قَوْمًا قُلْنَا يَا ذَا الْقُرْنَيْنِ إِنَّمَا أَنْتَ تُعَذِّبُ وَإِنَّمَا أَنْتَ تُتَخَذُ فِيهِمْ حُسْنًا ﴾

Kehf 18/86

Âyetin meali şu şekildedir: “Güneşin battığı yere varınca, onu siyah balçıklı bir su gözesinde batar (gibi) buldu. Orada (kâfir) bir kavim gördü. "Ey Zülkarneyn! Ya (onları) cezalandırırsın ya da haklarında iyilik yolunu tutarsın" dedik.”³⁶²

حَمِئَةٍ kelimesini Nâfi, İbn Kesir, Ebû Âmr, Hafs ve Ya’kûb حَمِئَةٍ şeklinde okurken; Ebû Bekr Şu’be, İbn Âmir, Hamza, Kisâf, Halef حَامِئَةٍ şeklinde okumuşlardır.³⁶³

İlgili kelimedeki kıraat farklılığından çıkan anlamlar şu şekilde açıklanabilir:

³⁵⁹ Komisyon, *age*, III, s.170

³⁶⁰ ed-Dânî, *age*, s.124; İbnû'l-Cezerî, *age*, II, s.220.

³⁶¹ et-Taberî, *age*, XII, s.413-415; el-Begavî, *age*, IV, s.178; ez-Zemahşerî, *age*, s.484; İbn Atıyye, *age*, III, s.173; el-Kurtubî, *age*, XI, s.120-121; el-Beydâvî, *age*, III, s.135; en-Nesefî, *age*, II, s.59; Ebû Hayyân, *age*, V, s.293; İbn Kesir, *age*, VII, s.438.

³⁶² Komisyon, *age*, III, s.575.

³⁶³ ed-Dânî, *age*, s.145; İbnû'l-Cezerî, *age*, II, s.239.

a) حَمِيَّة kıraatine göre mana “Onu siyah balçıklı bir su gözesinde batar (gibi) buldu” anlamındadır.

b) حَامِيَّة kıraatine göre ise “Onu siyah ve sıcak bir su gözesinde batar (gibi) buldu.” Manasına gelmektedir.³⁶⁴

Elmalılı حَمِيَّة kelimesini “balçıklı”; حَامِيَّة kelimesini ise “kızgın bir su” anlamında tefsir etmiştir. “Güneşi balçıklı veya kızgın bir pınar içinde batıyor buldu” demek olur. Bu şekilde bu su pınarından maksat, okyanus ve özellikle denizin ufuktaki batış noktasıdır. Batıya varıncaya kadar geçtiği memleketlerde birtakım saltanatların batışını görerek giden Zülkarneyn, uzak batıda geçtiği yolda önüne çıkan okyanus kenarında güneşin batışını seyrederek ufka baktığı zaman Allah’ın mülkünün genişliği ve yüceliği içinde o koca okyanusu etrafı gök ile çevrilmiş bir kuyu havzası gibi sınırlı bir su kaynağı manzarasını alıyor. Fakat içilebilecek parlak ve duru bir kaynak gibi değil, kara balçıkla bulanmış, dibi görünmez karanlık bir kuyu gibi görünüyor ve güneş bunun ufkunda batarken zayıflamaya başlayan parıltısı, allı morlu yansımalarıyla puslar içinde çalkalanarak karanlık bir batağa batıyor. Battığı nokta balçıklı bir göz gibi bulanıp kararırken aynı zamanda renk ve buharıyla kaynayan kızgın bir köz halinde bulunuyor. Demek Zülkarneyn’inin vicdanında güneş batışının bıraktığı intiba bu olmuştur ki, bu müşahedenin en ibret verici manası, en son bir sınırdaki duracağı kesin olan dünya ululuğunun sınırlı olduğunu görmek ve fani olduğunu anlamaktır.³⁶⁵

Örnek 3:

﴿وَأَمَّا مَنْ أَمَنَّ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُ جَزَاءُ الْحُسْنَىٰ وَسَنَقُولُ لَهُ مِنْ أَمْرِنَا يُسْرًا﴾

Kehf 18/88

³⁶⁴ et-Taberî, **age**, XV, s.375; el-Begavî, **age**, V, s.199; ez-Zemahşerî, **age**, s.628; İbn Atıyye, **age**, III, s.539; Fahreddin er-Râzî, **age**, XXI, s.161; el-Kurtubî, **age**, XIII, s.369-370; en-Nesefî, **age**, II, s.317; İbn Kesir, **age**, IX, s.185-186; Elmalılı, **age**, V, s.594.

³⁶⁵ Elmalılı, **age**, V, s.594.

Âyetin meali şu şekildedir: "Her kim de iman eder ve salih amel işlerse, ona mükâfat olarak daha güzeli var. (Üstelik) ona emrimizden kolay olanı söyleyeceğiz."³⁶⁶

Bu âyette geçen جَزَاءُ الْحُسْنَى kıraatını Hafs, Hamza, Kisâî, Halef, Ya'kûb جَزَاءُ الْحُسْنَى şeklinde okurken, Ebû Bekr Şu'be, Nâfi, İbn Kesir, Ebû Âmr, İbn Âmir, جَزَاءُ الْحُسْنَى şeklinde okumuşlardır.³⁶⁷

جَزَاءُ الْحُسْنَى kıraatine göre mana "Ona mükâfat olarak daha güzeli var" anlamındayken; جَزَاءُ الْحُسْنَى kıraatine göre ise mana, "Onun için en güzel mükâfat vardır" anlamındadır.³⁶⁸

Örnek 4:

﴿ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ بَيْنَ السَّدَّيْنِ وَجَدَ مِنْ دُونِهِمَا قَوْمًا لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ قَوْلًا ﴾

Kehf 18/93

Âyetin meali şu şekildedir: "İki dağ arasına ulaşıncı, bunların önünde, neredeyse hiçbir sözü anlamayan bir halk buldu."³⁶⁹

Âyette geçen بَيْنَ السَّدَّيْنِ lafzını Hafs, İbn Kesir Hamza, Kisâî ve Halef بَيْنَ السَّدَّيْنِ şeklinde okurken; Ebû Bekr Şu'be, Nâfi, Ca'fer, Ya'kûb ve İbn Âmir بَيْنَ السَّدَّيْنِ şeklinde okumuşlardır.³⁷⁰

بَيْنَ السَّدَّيْنِ ve بَيْنَ السَّدَّيْنِ kıraat farklılıklarına baktığımız zaman iki kıraatin de aynı anlamı taşıdığı ve "iki dağ" manasında kullanıldığı görülmektedir. Bazı müfessirlere göre السَّدَّيْنِ ismi i mef'ul manasında olup Yüce Allah'ın yaratmış olduğu şeyler için kullanılan bir kelimeyken; السَّدَّيْنِ kıraatı ise mastar sığasında olup insanların kendi eliyle yapmış olduğu şeyler manasında kullanılmaktadır.³⁷¹

Örnek 5:

﴿ فَلَا تَهِنُوا وَتَدْعُوا إِلَى السَّلَامِ وَأَنْتُمْ الْأَعْلَوْنَ وَاللَّهُ مَعَكُمْ وَلَنْ يَتَرَكَكُمْ أَعْمَالَكُمْ ﴾

Muhammed 47/35

³⁶⁶ Komisyon, *age*, III, s.576.

³⁶⁷ ed-Dânî, *age*, s.145; İbnû'l-Cezerî, *age*, II, s.239-240.

³⁶⁸ et-Taberî, *age*, XV, s.379-380; el-Begavî, *age*, V, s.200; ez-Zemahşerî, *age*, s.629; İbn Atrıyye, *age*, III, s.540; Fahreddîn er-Râzî, *age*, XXI, s.169; el-Kurtubî, *age*, XIII, s.374; el-Beydâvî, *age*, III, s.292 Ebû Hayyân, *age*, VI, s.200; İbn Kesir, *age*, IX, s.188.

³⁶⁹ Komisyon, *age*, III, s.576.

³⁷⁰ ed-Dânî, *age*, s.145; İbnû'l-Cezerî, *age*, II, s.240.

³⁷¹ et-Taberî, *age*, XV, s.379-380; ez-Zemahşerî, *age*, s.629; İbn Atrıyye, *age*, III, s.541; Fahreddîn er-Râzî, *age*, XXI, s.170-171; el-Kurtubî, *age*, XIII, s.377; el-Beydâvî, *age*, III, s.292; en-Nesefî, *age*, II, s.319; Ebû Hayyân, *age*, VI, s.202; İbn Kesir, *age*, IX, s.190.

Âyetin meali şu şekildedir: “Sakin za’f göstermeyin. Üstün olduğunuz hâlde barışa çağırmayın. Allah sizinle beraberdir. Sizin amellerinizi asla eksiltmeyecektir.”³⁷²

السَّلَامُ lafzını Ebû Bekr Şu’be, Hamze ve Halef السَّلَامُ şeklinde okurken; diğer kıraat imamları ise metinde ilk geçtiği gibi okumuşlardır.³⁷³

Bazı müfessirlerin görüşüne göre iki kelime de aynı anlamı taşır, bazılarına göre ise farklıdır. Farklılık oluşturur diyenlere göre kelime السَّلَامُ şeklinde okunursa “Sakin za’f göstermeyin. Üstün olduğunuz hâlde İslam’a çağırmayın.” anlamına gelirken; السَّلَامُ şeklinde okunursa “Sakin za’f göstermeyin. Üstün olduğunuz hâlde barışa çağırmayın.” manasına gelmektedir.³⁷⁴

6. Ma’lûm (Etken) ve Meçhûl (Edilgen) Sığasıyla Gelen Kelimelerin Tefsire Etkisi

Sarf ve Nahivin bir başka önemli konularından biri de fiillerdeki etkenlik ve edilgenlik durumudur. Her dilde olduğu gibi Arap dilinde de öznenin belli olmasında veya belli olmamasında malumluk veya meçhûllük birtakım işlemlerle ortaya çıkar. Her dilde etken ve edilgen yapma işlemi farklılaşabilir. Arap dilinde de kelimelerdeki harflerin harekesinin değişimi ile istenen işlem gerçekleştirilebilir.

Kur’ân-ı Kerim’de kelimeler bazen meçhul, bazen de ma’lum olarak gelir. Kimi kıraat imamları kıraat farklılığı sebebiyle bazı fiilleri ma’lum okurken, kimi kıraat imamları ise meçhûl okumuşlardır. Bu sebeple ma’lum ve meçhûl olarak okunan kıraatlerin manaya tesiri oldukça önemlidir. Ebû Bekr Şu’be’nin fiilleri ma’lum ve meçhul olarak okumasıyla anlamın nasıl değiştiği aşağıdaki örneklerle gösterilecektir.

Örnek 1:

﴿وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَٰئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ نَبْرًا﴾

Nisâ 4/124³⁷⁵

Âyetin meali şu şekildedir: “Mü ‘min olarak, erkek veya kadın, her kim salih ameller işlerse, işte onlar cennete girerler ve zerre kadar haksızlığa uğratılmazlar.”³⁷⁶

³⁷² Komisyon, *age*, V, s.59.

³⁷³ ed-Dânî, *age*, s.201; İbnû’l-Cezerî, *age*, II, s.285.

³⁷⁴ Fahreddîn er-Râzî, *age*, XXVIII, s.72; el-Kurtubî, *age*, XIX, s.288-289.

³⁷⁵ Ayette geçen ilgili kelime aynı zamanda Fâtır 35/2, Meryem 19/60, Mü’min 19/40. âyetlerinde de geçer, fakat mana olarak da aynıdır.

³⁷⁶ Komisyon, *age*, II, s.144.

Bu âyette geçen يَدْخُلُونَ kelimesini, Ebû Bekr Şu'be, İbn Kesir, Ebû Âmr, Ebû Ca'fer يَدْخُلُونَ şeklinde okurken; Hafs ve diğer kıraat imamları ise يَدْخُلُونَ şeklinde okumuşlardır.³⁷⁷

يَدْخُلُونَ kelimesinin farklı okunmasında şöyle anlam farklılıkları ortaya çıkmaktadır:

a) يَدْخُلُونَ şeklindeki kıraate göre anlam “Mü ‘min olarak, erkek veya kadın, her kim salih ameller işlerse, işte onlar cennete girerler ve zerre kadar haksızlığa uğratılmazlar” şeklinde olurken;

b) يَدْخُلُونَ şeklindeki kıraate göre ise durum meçhul sığasına çekilmiş ve mana “Mü ‘min olarak, erkek veya kadın, her kim salih ameller işlerse, işte onlar cennete girdirilirler” olmuştur.³⁷⁸

Örnek 2:

﴿ قَالُوا مَا أَخْلَفْنَا مَوْعِدَكَ بِمَلِكِنَا وَلَكِنَّا حُمِلْنَا أَوْزَاراً مِنْ زِينَةِ الْقَوْمِ فَقَذَفْنَاهَا فَكَذَلِكَ أَلْقَى السَّامِرِيُّ ﴾

Ta-ha 20/87

Âyetin meali şu şekildedir: “Şöyle dediler: ‘Sana verdiğimiz sözden kendi isteğimizle caymış değiliz. Fakat biz Mısır halkının mücevheratından yüklü miktarlarda yüklenmiştik. İşte onları ateşe attık. Sâmirî de aynı şekilde attı.”³⁷⁹

Bu âyette geçen حُمِلْنَا kelimesini Ebû Bekr Şu'be, Ebû Âmr, Hamza, Kisâî ve Halef حُمِلْنَا şeklinde okurken; diğer kıraat imamları ise حُمِلْنَا şeklinde okumuşlardır.³⁸⁰ Kelime حُمِلْنَا şeklinde okunursa mana “biz yüklendik” anlamında gelir. Şayet حُمِلْنَا okunursa “yüklenme bize emredildi”³⁸¹ anlamı taşır. Ebû Ubeyde (ö. 209/824)’ye göre birinci kıraat daha tercih edilmektedir; çünkü yüklenme işinde zorlama olmamıştır.³⁸²

Örnek 3:

﴿ اذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظَلَمُوا وَإِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ ﴾

Hac 22/39

³⁷⁷ ed-Dânî, *Teysîr*, s.188; *Camiû'l-Beyân*, III, s.113-114; İbnû'l-Cezerî, *age*, II, s.275.

³⁷⁸ et-Taberî, *Câmiû'l-Beyân*, VII, s.526; el-Begavî, *Meâlimû't-Tenzil*, II, s.291; İbn Atıyye, *el-Muharrerû'l-Vecîz*, II, s.117; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğâyb*, XI, s.55-56; el-Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, VII, s.155; el-Âlûsî, *age*, V, s.153.

³⁷⁹ Komisyon, *age*, IV, s.136.

³⁸⁰ ed-Dânî, *age*, s.153; İbnû'l-Cezerî, *age*, II, s.245; ed-Dimyâtî, *age*, II, s.255.

³⁸¹ el-Kurtubî, *age*, XIV, s.120; el-Âlûsî, *age*, XVI, s.246.

³⁸² Kurtubî, *age*, XIV, s.120.

Âyetin meali şu şekildedir: “Kendilerine savaş açılan Müslümanlara, zulme uğramaları sebebiyle cihad için izin verildi. Şüphe yok ki Allah'ın onlara yardım etmeğe gücü yeter.”³⁸³

Bu âyette geçen يُقَاتِلُونَ kelimesini Medine kıraat imamları, Hafs ve İbn Âmir يُقَاتِلُونَ şeklinde okurken; Ebû Bekr Şu'be ve diğer kıraat imamları يُقَاتِلُونَ şeklinde okumuşlardır.³⁸⁴

يُقَاتِلُونَ “Kendilerine savaş açılan Müslümanlara” lafzını, يُقَاتِلُونَ şeklinde “kendi düşmanlarıyla savaşanlara” manasında “ta” harfî esreli olarak okunmuştur. Mana olarak da müşriklerin savaştıkları kimselerin aslında Müslümanların olduğudur.³⁸⁵

7. İsmi Fâil ve İsmi Mef'ûl Sığasıyla Gelen Kelimelerin Tefsire Etkisi

Kıraat imamlarının ihtilaf ettikleri konulardan biri de kelimeleri ismi fail ve ismi mef'ul kalıplarında farklı okumalarıdır. Bazı kıraat imamlarına göre ismi fail kalıbında gelen kelime bazı kıraat imamlarına göre ismi mef'ul kalıbında okunmuştur. Konu ile ilgili Ebû Bekr Şu'be'nin diğer bazı kıraat imamlarından farklı okuduğu iki örneğe yer verilecektir.

Örnek 1:

﴿ قَالَ هَلْ أَمْنُكُمْ عَلَيْهِ إِلَّا كَمَا أَمْنُكُمْ عَلَىٰ أَخِيهِ مِنْ قَبْلُ ۖ قَالَ لَهُ خَيْرٌ حَافِظًا ۖ وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴾

Yûsuf 12/64

Âyetin meali şu şekildedir: “Yakub onlara, ‘Onun hakkında size ancak, daha önce kardeşi hakkında güvendiğim kadar güvenebilirim! Allah en iyi koruyandır ve O, merhametlilerin en merhametlisidir.’ dedi.”³⁸⁶

Bu âyette geçen حَافِظًا kelimesini Hafs, Hamze, Kisâî ve Halef حَافِظًا şekliyle okurken; Ebû Bekr Şu'be ve diğer kıraat imamları ise elifsiz bir şekilde جَفِظًا diye okumuşlardır.³⁸⁷

İlgili âyetteki حَافِظًا kelimesine göre mana “Allah en iyi koruyandır” olurken; جَفِظًا şeklindeki okunan kıraate göre ise anlam “Allah koruması en hayırlı olandır” şeklindedir. Neticede koruyanın, muhafaza edenin en iyisinin Allah olduğu şüphesizdir.³⁸⁸

³⁸³ Komisyon, *age*, III, s.735.

³⁸⁴ ed-Dânî, *age*, s.157; İbnû'l-Cezerî, *age*, II, s.249.

³⁸⁵ el-Kurtubî, *age*, XIV, s.407; el-Beydâvî, *age*, IV, s.73; Ebû Hayyân, *age*, VI, s.453.

³⁸⁶ Komisyon, *age*, V, s.581.

³⁸⁷ ed-Dânî, *age*, s.129; İbnû'l-Cezerî, *age*, II, s.225.

³⁸⁸ er-Râzî, *age*, XVIII, s.173; el-Kurtubî, *age*, XI, s.396; en-Nesefî, *age*, II, s.122; Ebû Hayyân, *age*, V, s.417-418; İbn Kesir, *age*, III, 55.

Örnek 2:

﴿يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَاللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ﴾

Saf 61/8

Âyetin meali şu şekildedir: “Onlar ağızlarıyla Allah'ın nurunu söndürmek istiyorlar. Hâlbuki kâfirler istemeseler de Allah nurunu tamamlayacaktır.”³⁸⁹

Bu âyette geçen مُتِمُّ نُورِهِ kelimesini, İbn Kesir, Hafs, Hamze, Kisâî ve Halef metindeki ilk şekliyle okurken; Ebû Bekr Şu'be ve diğer kıraat imamları ise مُتِمُّ نُورِهِ olarak okumuşlardır.³⁹⁰

مُتِمُّ نُورِهِ şeklindeki kıraatin manası “Allah nurunu tamamlayacaktır” anlamındayken; مُتِمُّ نُورِهِ kıraatına göre ise gelecek manasında ismi fail kullanılarak “Nurunu tamamlayacak olan Allah” anlamı çıkmaktadır. Bazı müfessirlere göre nurdan kastın Hakk'ı tamamlamak olduğudur.³⁹¹

8. İstifhâm Hemzesi ile Gelen Kelimelerin Tefsire Etkisi

Kelimelerde olan ziyadelikler veya noksanlıklar ilgili kıraat konusu ilgili başlıkta işlenecektir. Burada bir kelimede gelen hemzenin ziyadesi ile veya kelimenin hemze ile okunmasının Ebû Bekr Şu'be'nin kıraatindeki durumuna ve manaya tesiri işlenecektir.

Örnek 1:

﴿إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِنْ دُونِ النِّسَاءِ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ﴾

A'râf 7/81

Âyetin meali şu şekildedir: “Hakikaten siz kadınları bırakıp, şehvetle erkeklere yaklaşıyorsunuz. Hayır, siz haddi aşan bir toplumsunuz.”³⁹²

إِنَّكُمْ ter kibini Nâfi ve Hafs metinde ilk geçtiği şekliyle okurken; Ebû Bekr Şu'be, İbn Kesir, Ebû Amr, İbn Âmir, Hamze, Kisâî, Ca'fer, Ya'kûb ve Halef ise istifham hemzesi ile اِنَّكُمْ okumuşlardır.³⁹³

³⁸⁹ Komisyon, *age*, V, s.331.

³⁹⁰ ed-Dânî, *age*, s.210; a.mlf., *Câmiû'l-Beyân*, *age*, II, s.221; İbnû'l-Cezerî, *age*, II, s.295; Muhaysin, *age*, s.507;.

³⁹¹ et-Taberî, *age*, XXII, s.615; er-Râzî, *age*, XXIX, s.315-316; el-Kurtubî, *age*, XX, s.443-444; en-Nesefî, *age*, III, s.476; Ebû Hayyân, *age*, VIII, s.365.

³⁹² Komisyon, *age*, II, s.551.

³⁹³ ed-Dânî, *Teyisîr*, s.111; İbnû'l-Cezerî, *age*, II, s.206.

اِنَّكُمْ kıraatına göre mana şu şekildedir: “Siz kadınları bırakıp, şehvetle erkeklere yaklaşıyorsunuz” olurken; اَلْاَنَّكُمْ kıraatine göre ise durumlarını tehdit manasında “Demek siz kadınları bırakıp, şehvetle erkeklere mi yaklaşıyorsunuz?”. Aslında bu işin iğrenç olduğunu göstermek içindir.³⁹⁴

Örnek 2:

﴿وَجَاءَ السَّحَرَةُ فِرْعَوْنَ قَالُوا إِنَّ لَنَا لَأَجْرًا إِن كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ﴾

A'râf 7/113

Âyetin meali şu şekildedir: “Sihirbazlar Firavun'a geldiler. ‘Galip gelenler biz olursak mutlaka bize bir mükâfat olmalıdır?’ dediler.”³⁹⁵

Nâfi, İbn Kesir ve Hafs bu âyetindeki اِنَّ لَنَا kelimesini ilk geçtiği okurken; Ebû Bekr Şu'be ve diğer kıraat imamları ise istifham hemzesi ile اَلْاَنَّ لَنَا şeklinde okumuşlardır.³⁹⁶

Bu âyetteki اِنَّ لَنَا kelimesinin farklı okunması tefsir açısından şu şekilde ele alınabilir:

a) اِنَّ لَنَا kıraatine göre “Mutlaka bize bir mükâfat vardır” anlamındadır. Burada sihirbazların Firavundan bir beklentilerinin olduğu ortaya çıkmaktadır.

b) اَلْاَنَّ لَنَا istifham edatıyla okunan kıraate göre ise ayette: “Galip gelenler biz olursak mutlaka bize bir mükâfat vardır, değil mi?”, gibi soru anlamı vardır.³⁹⁷

Bu sözleri söyleyen sihirbazların bu beklentileri karşısında Firavunun bu beklentiye sanki kesin olumlu bakılacağı bu beklentilerin olumsuzluğunu ortadan kaldırarak kendilerine (hediye verilmesi hususunda) bu beklenti durumunu bizzat firavundan duymak maksadıyla soru edatıyla okunmuştur. Yani bir nevi büyük bir mükâfatın taraflarına verileceği kesin anlamda bu kıraat böyle okunmuştur. Çünkü Firavun cevaben “galip geldiğiniz zaman sizi ödüllendireceğim” demişti.³⁹⁸

³⁹⁴ ez-Zemahşerî, *age*, s.372; İbn Atrıyye, *age*, II, s.425; er-Râzî, *age*, XIV, s.176; el-Kurtubî, *age*, IX, 278.

³⁹⁵ Komisyon, *age*, II, s.551.

³⁹⁶ ed-Dânî, *age*, s.112; İbnû'l-Cezerî, *age*, II, s.206.

³⁹⁷ et-Taberî, *Câmiû'l-Beyân*, X, s.352-354; el-Begavî, *Meâlimû't-Tenzil*, III, s.265; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, s.378; İbn Atrıyye, *el-Muharrerû'l-Vecîz*, II, s.438; Fahreddîn er-Râzî, XIV, s.209; el-Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, IX, s.296; el-Beydâvî, el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzil*, III, s.27; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhîd*, IV, s.456-457; el-Âlûsî, *age*, IX, s.24.

³⁹⁸ Â'raf 7/114.

Örnek 3:

{ اِنْ كَانَ ذَا مَالٍ وَبَنِينَ }

Kalem 68/14

Âyetin önceki âyetlerle bağlantısı düşünülerek meali şu şekildedir: “Yemin edip duran, aşağılık, daima kusur arayıp kınayan, durmadan söz taşıyan, iyiliği hep engelleyen, saldırgan, günaha dadanmış, kaba saba; bütün bunların ötesinde bir de soysuz olan kimseye mal ve oğulları vardır diye, sakın boyun eğme.”³⁹⁹

Bu âyeti kerimede geçen اِنْ كَانَ kıraatını Nâfî, İbn kesir, Hafs, Ebû Amr, Kisaî ve Hâlef, tek hemze ile metinde ilk geçtiği gibi okurken; Ebû Bekr Şu’be ve diğer kıraat imamı ise istifham hemzesi ile اِنْ كَانَ şeklinde okumuşlardır.⁴⁰⁰

- a) اِنْ كَانَ kıraatine göre: “Mal ve oğulları vardır diye, sakın boyun eğme” manası çıkmaktadır.
b) اِنْ كَانَ kıraatına göre ise “Mal ve oğulları vardır diye mi itaat edeceksin?”, anlamı çıkmaktadır.⁴⁰¹

Burada ikinci kıraatte cümle istifham edatıyla soru şekline sokulmuş buna ek olarak sanki burada malları ve evlatları olsa bile boyun eğme, itaat etme gibi bir emir anlamı da verilmiştir.

Örnek 4:

{ اِنَّا لَمُغْرَمُونَ }

Vâkıa 56/66

Âyetin meali şu şekildedir: “Muhakkak biz çok ziyandayız!”⁴⁰²

اِنَّا kıraatını Ebû Bekr Şu’be istifham hemzesi ile اِنَّا şeklinde, diğer kıraat imamı ise Mushaf’taki şekli ile okumuşlardır.⁴⁰³

- a) اِنَّا şeklinde gelen kıraate göre mana şu şekilde olur: “gerçekten biz zarara, ziyana uğratıldık.”

³⁹⁹ Komisyon, *age*, II, s.551.

⁴⁰⁰ ed-Dânî, *age*, s.213; İbnû’l-Cezerî, *age*, II, s.297.

⁴⁰¹ et-Taberî, *age*, XXIII, s.169; el-Begavî, *age*, VIII, s.193; ez-Zemahşerî, *age*, s.1130; İbn Atıyye, *age*, V, s.348; Fahreddîn er-Râzî, *age*, XXX, s.85; el-Kurtubî, *age*, XXI, s.156; el-Beydâvî, *age*, V, s.234; Ebû Hayyân, *age*, VIII, s.434; el-Âlûsî, *age*, XXIX, s.28.

⁴⁰² Komisyon, *age*, V, s.225.

⁴⁰³ ed-Dânî, *age*, s.207; İbnû’l-Cezerî, *age*, II, s.291.

b) İstifham/Soru hemzesi ile أَأَنَا kıraatine göre ise: “Gerçekten biz zarara, ziyana uğratıldık mı?” şeklindedir.⁴⁰⁴

İbn Abbas’tan gelen rivayete göre manadaki “zarar” kelimesinin azap anlamı da vardır.⁴⁰⁵

9. Emir Sığasıyla Gelen Kelimelerin Tefsire Etkisi

Ebû Bekr Şu’be rivayetinin tefsire etkisi konusunda fiillerin emir sığalarıyla gelmesi önemli bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Kıraat farklılığında bazen emir ile sadece hareke değişikliğine gidilirken, bazende var olan fiili ğaib sığadan muhataba sığasına çevirerek okunması söz konusudur. Ayetlerin anlamlarında kısmî bir değişiklik görülmektedir. Bu şekilde gelen kelimelerin sayısı dört olarak tespit edilmiştir. Ebû Bekr Şu’be bu kelimelerden (وَأَتَّخِذُوا) , (فَأَذِّنُوا) ve (ادْخُلُوا) kelimelerini sadece hareke değişikliği yaparak okurken, (أَوَلَمْ يَرَوْا) kelimesini ise muhatab sığasıyla okumuştur. Şimdi bu kelimeleri tefsire etki etmesi açısından şu şekilde değerlendirebiliriz.

Örnek 1:

﴿وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنًا وَاتَّخِذُوا مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلِّينَ وَعِصِيْنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَن طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْقَائِمِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ﴾

(Bakara 2/125)

Âyetin manası şu şekildedir: “Hani, biz Kâbe’yi insanlara toplantı ve güven yeri kılmıştık. Siz de Makâm-ı İbrahim’den kendinize bir namaz yeri edinin. İbrahim ve İsmail’e şöyle emretmiştik: “Tavaf edenler, kendini ibadete verenler, rükû ve secde edenler için evimi (Kâbe’yi) tertemiz tutun diye talimat verdik.”⁴⁰⁶

Makâm-ı İbrâhîm Hz. İbrâhîm’in insanları hacca davet ederken üzerine çıktığı taşın bulunduğu yerdir. Günümüzde de bu isimle anılmaktadır. Aynı zamanda Tavaf namazı burada kılınır.⁴⁰⁷

⁴⁰⁴ et-Taberî, **age**, XXII, s.351-352; ez-Zemahşerî, **age**, s.1079; İbn Atrıyye, **age**, V, s.249; Fahreddin er-Râzî, **age**, XXIX, s.182; el-Kurtubî, **age**, XX, s.212; Ebû Hayyân, **age**, VIII, s.300; el-Âlûsî, **age**, XXVII, s.149-150;

⁴⁰⁵ el-Kurtubî, **age**, XX, s. 212.

⁴⁰⁶ Komisyon I, s.204.

⁴⁰⁷ Elmalılı, **age**, II, s.36

Âyetteki وَأَتَّخِذُوا kelimesini İbn Kesîr, Ebû Amr, Âsım'ın her iki râvisi (Ebû Bekr Şûbe ve Hafs), Hamze, Kisâî, Ebû Ca'fer, Ya'kûb ve Halefû'l-Âşir ilk geçtiği gibi emir kipiyle okurken; Nâfi ve İbn Amir (وَاتَّخَذُوا) olarak geçmiş zaman kipinde okumuşlardır.⁴⁰⁸

Bu âyeti kerimedeki bahse konu olan kelime anlam yönüyle şu şekilde değerlendirilebilir:

a. (وَاتَّخَذُوا) şekilde okunan kıraate göre “edinin” buyruğu, İbrahim (as)’a tabi olanlara hitaben orayı namazgâh olarak edinmenin emredildiğini dile getiriliyor. Mana şu şekildedir: “Biz o evi bir dönüş yeri ve herşeyden emin kılmıştık. Onlar da İbrahim’in makamından bir namazgâh olarak edinsinler.”⁴⁰⁹

b. (وَاتَّخَذُوا) şeklinde okunan kıraate göre ise anlam “Onlar Hz. İbrahim’in ailesi İbrahim’in makamını namazgâh olarak edindiler.” şeklindedir.⁴¹⁰

İbrahim’in makamından maksadın, insanların Hacc yapma esnasında kudüm tavafindan sonra yakınında iki rekât namaz kıldıkları taştır. Sahihi Müslim’de yer alan hadise göre Hz. Peygamber beytullahı ilk gördüğü zaman Hacer-i Esvedî istilamdan sonra remel yaptı, tavaftan sonra da Makam-ı İbrahim’in yanına yaklaşarak “Siz de İbrahim’in makamından bir namazgâh edin” âyetini okudu. Hemen arkasından İhlas ve Kâfirun sûrelerinin okudu, iki rekât namaz kıldı.⁴¹¹

Örnek 2:

﴿ فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِنْ تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُءُوسُ أَمْوَالِكُمْ لَا تَظْلُمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ ﴾

Bakara 2/279

“Bunu yapmazsanız Allah ve resulü tarafından size bir savaş açıldığını bilin. Eğer tövbe ederseniz, haksızlık etmemek ve haksızlığa uğramamak üzere anaparanız sizindir.”⁴¹²

İlgili âyeti kerimedeki (فَأْذَنُوا) kelimesini Ebû Bekr Şu’be ve Hamza hemze-i kat-ı ve ذ ‘ın kesresi ile (فَآذَنُوا) şeklinde okurken; Hafs ve diğer kıraat imamları ise metinde geçtiği gibi okur.⁴¹³

Bahsedilen kelimedeki okunuş farklılıklarına göre anlamlar şöyle olmaktadır:

⁴⁰⁸ ed-Dânî, **age**, II, s.61; İbnû'l-Cezerî, **Takrîbûn-Neşr**, s.127; ed-Dimyâtî, **age**, I, s.417.

⁴⁰⁹ Muhammed İbrahim Hafnevi el-Kurtubî, **el-Câmiû‘ li-Ahkâmi'l-Kur’ân**, Daru'l-Hadis, Kahire 2010, I, s.323; es-Sâbûnî, **age**, I, s.79.

⁴¹⁰ el-Kurtubî, **age**, II, s.324.

⁴¹¹ el-Kurtubî, **age**, II, s.324.

⁴¹² Komisyon, **age**, I, s.429.

⁴¹³ ed-Dânî, **age**, s.84; **Camiû'l-Beyân**, II, s.102; İbnû'l-Cezerî, **age**, II, s.181; ed-Dimyâtî, **age**, I, s.458.

a. (فَأَذِّنُوا) kıraatlerine göre mana: “Eğer böyle yapmazsanız, Allah ve Rasûlü onlara karşı savaşa girdiğinizi bildirin” şeklindedir.

b. (فَأَذِّنُوا) kıraatine: mana şöyledir: “Eğer böyle yapmazsanız, Allah’a ve Rasûlü ’ne karşı savaşa girdiğinizi bilin”.⁴¹⁴

Örnek 3:

﴿ أَوَلَمْ يَرَوْا كَيْفَ يُبْدِئُ اللَّهُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ ﴾

Ankebût 29/19

Âyetin meali şu şekildedir: “Onlar, Allah'ın başlangıçta yaratmayı nasıl yaptığını, sonra onu nasıl tekrarladığını görmüyorlar mı? Şüphesiz bu, Allah'a göre kolaydır.”⁴¹⁵

Bu âyeti kerimedeki أَوَلَمْ يَرَوْا terkiibini Ebû Bekr Şu’be Hamze, Kisâî ve Halef, hitap sığası ve emir ile أَوَلَمْ تَرَوْا şeklinde okurken; diğer kıraat imamı ise metinde geçtiği gibi أَوَلَمْ يَرَوْا şeklinde okumuşlardır.⁴¹⁶

أَوَلَمْ تَرَوْA şeklindeki emri ğaib sığasıyla gelen kıraate göre mana yukarıdaki gibidir. أَوَلَمْ تَرَوْA şeklinde emri muhatab sığasıyla gelen kıraate göre ise anlam “Sizler, Allah'ın başlangıçta yaratmayı nasıl yaptığını, sonra onu nasıl tekrarladığını görmüyor musunuz?”⁴¹⁷

Örnek 4:

﴿ النَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَعَشِيًّا وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ أَدْخِلُوا آلَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ الْعَذَابِ ﴾

Mü’min 40/46

Âyetin meali şu şekildedir: “(Öyle bir) ateş ki, onlar sabah akşam ona sunulurlar. Kıyametin kopacağı günde de, "Firavun ailesini azabın en şiddetlisine sokun." denilecektir.”⁴¹⁸

Bu âyeti kerimedeki أَدْخِلُوا kelimesini Ebû Bekr Şu’be, İbn Kesir, Ebû Âmr, İbn Âmir vasıl hemzesiyle bu âyete başlarken de أَدْخِلُوا şeklinde okurken; Nâfî, Hafs, Ebû Ca’fer, Hamze,

⁴¹⁴ et-Taberî, **age**, V, s.52-53; ez-Zemahşerî, **age**, s.154; İbn Atıyye, **age**, I, s.375; er-Râzî, **age**, VII, s.105; el-Kurtubî, **age**, IV, s.404-405; Ebû Hayyân, **age**, II, s.544-545.

⁴¹⁵ Komisyon, **age**, VI, s.262.

⁴¹⁶ ed-Dânî, **et-Teyssîr**, s.173; İbnû'l-Cezerî, **age**, II, s.262.

⁴¹⁷ ez-Zemahşerî, **el-Keşşâf**, s.816-817; Fahrreddîn er-Râzî, **Mefâtihu'l-Ğâyib**, XXV, s.46-47; el-Kurtubî, **el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur’ân**, XVI, s.351; Ebû Hayyân, **el-Bahru'l-Muhît**, VII, s.187-188; el-Âlûsî, **age**, XX, s.146.

⁴¹⁸ Komisyon, **age**, VI, s.655.

Kisâî, Ya’kûb ve Halef gibi kıraat imamları ise اَدْخُلُوا şeklinde okumuşlardır.⁴¹⁹ اَدْخُلُوا şeklinde okunan kıraate göre mana âyetin mealinde verilen anlamdır. اَدْخُلُوا şeklinde okunan kıraate göre mana şu şekildedir: “Firavun ailesine: Azabın en şiddetlisine girin?” Emir sığasıyla kendilerine denilecektir.⁴²⁰

10. Kelimelerin Tahfif-Teşdid Okunmalarının Tefsire Etkisi

Kıraat imamlarından bir kısmı bazı kelimeleri -bu isim ya da fiil olabilir- tahfifli okurken, bir kısmı ise aynı kelimeleri teşdidli okumaktadır. İlgili örnekler Ebû Bekr Şu’be baz alınarak verilecektir.

Örnek 1:

(شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِنَ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَى مَا هَدَيْكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ)

(Bakara 2/185)

“(O sayılı günler), insanlar için bir hidayet rehberi, doğru yolun ve hak ile batılı birbirinden ayırmanın apaçık delilleri olarak Kur’ân’ın kendisinde indirildiği Ramazan ayıdır. Öyle ise içinizden kim bu aya ulaşırsa, onu oruçla geçirsin. Kim de hasta veya yolcu olursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutsun. Allah, size kolaylık diler, zorluk dilemez. Bu da sayıyı tamamlamanız ve hidayete ulaştırmasına karşılık Allah’ı yüceltmeniz ve şükretmeniz içindir.”⁴²¹

Ayette geçen (وَلِتُكْمِلُوا) kelimesini Ebû Bekr Şu’be ve Ya’kûb (وَلِتُكْمِلُوا) şeklinde mim harfini şeddeli okurken, diğer kıraat imamları ise (وَلِتُكْمِلُوا) şeklinde okur.⁴²²

a. (وَلِتُكْمِلُوا) kıraatına göre mana: “Sayıyı tamamlamanız ve hidayete ulaştırmasına karşılık Allah’ı yüceltmeniz ve şükretmeniz içindir.” şeklindedir.

b. (وَلِتُكْمِلُوا) kıraatine göre “Tâ ki o sayılı günleri tamamlayasınız.” anlamında olup manada bir kesinlik vardır. Her iki görüşte de olduğu gibi sayıyı tamamlamada bir hikmet vardır. Bu şekilde ramazan ayını gün olarak tamamlamak yüce Allah’ın bir isteğidir. Orucu tutmamanın

⁴¹⁹ ed-Dânî, age, s.244; İbnû’l-Cezerî, age, II, s.278.

⁴²⁰ er-Râzî, age, XXVII, s.74; el-Âlûsî, age, XXIV, s.74.

⁴²¹ Komisyon, age, I, s.281.

⁴²² ed-Dânî, age, II, s.84; İbnû’l-Cezerî, en-Neşr, II, s.174; Takrîbûn-Neşr, s.129; ed-Dimyâtî, age, I, s.431; İbnû’l-Bazî, age, II, s.607; Muhaysin, age, s.60.

sorumluluğundan çıkmanın, Cenabı Allah'ın bu âyette öğrettiği kaza biçiminin, gösterdiği ruhsatın bir nevi illeti hükmündedir. Oruç ilk etapta sayılı günler için farz kılınmış “Sayıyı tamamlamanız için” âyetini, ayı günlerin sayısına bağlayarak bir nevi ay bunun açıklaması hükmünde olmuştur. Bundan anlaşılıyor ki ramazan ayında bir günden fazla oruç yiyen bir kişi bütün ramazan orucunu kaza etmesi gerekmez.⁴²³

Örnek 2:

﴿وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذًى فَأَعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ﴾

(Bakara 27222)

”Sana kadınların ay hâlini sorarlar. De ki: “O bir ezadır (rahatsızlıktır). Ay hâlinde kadınlardan uzak durun. Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendikleri vakit, Allah'ın size emrettiği yerden onlara yaklaşın. Şüphesiz Allah çok tövbe edenleri sever, çok temizlenenleri sever.”⁴²⁴

Kıraat farklılıkları yönünden ayeti kerimeyi iki şekilde ele almak mümkündür: (حَتَّى يَطْهُرْنَ) okunması ve (حَتَّى يَطْهُرْنَ) okunması.

Kelimeyi (ط) ve (ه) harflerini şeddeli olarak (حَتَّى يَطْهُرْنَ) şeklinde okuyan kıraat imamları: Ebû Bekr Şu'be, Hamze, Halef ve Kîsâî'dir. Diğer kıraat imamları ise şeddesiz (حَتَّى يَطْهُرْنَ) olarak okumuşlardır.⁴²⁵

a. (حَتَّى يَطْهُرْنَ) “Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayınız.” okuyan kıraat imamlarına göre “Adet olan kadının adet kanının kesilmesinden sonra eşi ona yaklaşabilir.” anlaşılabilir.

b. (حَتَّى يَطْهُرْنَ) şeklinde okunmasında kıraatte hayız kanının kesilmesinin yanında su ile yıkamaya da işaret vardır.

Yukarda bahsedilen birinci okuyuşta İmam Ebû Hanîfe'ye (ö.150/767) göre, hayızın müddetinin çoğu günü dolduktan sonra yıkanmadan eşi ona yaklaşabilir. Eğer on günden

⁴²³ el-Kurtubî, **age**, I, s.681-682; Ebû'l-Fidâ İsmâil İbn Kesîr, **Tefsiru'l-Kur'ân'il-Âzîm**, thk, Muhammed Seyyid Reşâd, Mektebetü'l-Evladu's-Şeyh Li't-Turas, Kahire 1421, III, s.711-712; Ebû Hayyân, **age**, II, s.687; Elmalılı, **age**, II, s.36.

⁴²⁴ Komisyon, **age**, I, s.352.

⁴²⁵ İbnü'l-Bazî, **age**, I, s.608; İbnü'l-Cezerî, **age**, II, s.174; ed-Dimyâtî, **age**, I, s.438; Muhaysin, **el-İrşâdât**, s.66.

önce kanı kesilmişse gusletmeden ya da bir namaz vakti geçmedikçe ona yaklaşmak caiz değildir. İmam Şafîî'nin (ö.204/850) bu hususta ise iki delili vardır:

Birinci delili şudur: Mütevatir senetle gelen kıraat olursa bu delildir itibar edilir. İkinci delili ise (فَإِذَا تَطَهَّرْتَ) âyetidir. Bu âyete göre kadın tam olarak temizlenmeden eşi ona yaklaşamaz. İmam Şafîi ile aynı fetvada bulunan Malikîlerde ve Hanbelîlerde kadının adet kanı özrü bittikten sonra, kocasıyla tekrar ilişkiye girmeden önce kadının boy abdesti alması, su bulamaması durumunda ise teyemmüm yapması gerekli görülmüştür.⁴²⁶

Örnek 3:

﴿ إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ مُسَخَّرَاتٌ بِأَمْرِهِ أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴾

A'râf 7/54

Âyetin manası şu şekildedir: “Şüphesiz sizin Rabbiniz, gökleri ve yeri altı gün içinde (altı evrede) yaratan ve Arş'a kurulan, geceyi, kendisini durmadan takip eden gündüze katan, güneşi, ayı ve bütün yıldızları da buyruğuna tabi olarak yaratan Allah'tır. Dikkat edin, yaratmak da, emretmek de yalnız O'na mahsustur. Âlemlerin Rabbi olan Allah'ın şanı yücedir”.⁴²⁷

Âyeti celilede يُغْشِي kelimesini, Ebû Bekr Şu'be, Hamze, Kisâî, Halef يُغْشِي, şeddeli olarak okurken, Hafs ve diğer kıraat imamları ise metinde geçtiği gibi şeddesiz okumuşlardır.⁴²⁸

يُغْشِي kıraatı ile يُغْشِي kıraatı mana bakımından birbirine benzer; fakat Ebû Bekr Şu'be, Hamze, Kisâî, Halef'in okuduğu şekliyle kelime يُغْشِي olarak şeddeli okunduğunda mana olarak çok tekrarlama, çok kere yapma anlamına gelmektedir. İlgili kıraatte mübalağa anlamı vardır.⁴²⁹

Humeyd b. Kays şeddeli olarak gelen kıraate göre “Gece ve Gündüzün durmadan birbirini kovalaması bunu defalarca tekrarlaması” şeklinde yorumlanmıştır.⁴³⁰

⁴²⁶ en-Nesefî, **age**, I, s.110; İbn Kesir, **age**, I, s.488, el-Kurtubî, **age**, II, s.79; İmam Nasuriddin Ebi Said Abdullah b. Ömer eş-Şirazi el-Beydâvî, **Envâru Tenzil ve Esrarû't- Te'vil**, (Tefsirû Beydâvî), thk. Şeyh Muhammed Muhyiddin, Daru'l-Marife, Beyrut, 2013; s.138; er-Râzî, **age**, II, s.297; Elmalılı, **age**, II, s.158. Ebû Hayyân, **age**, II, s.269.

⁴²⁷ Komisyon, **age**, II, s.534.

⁴²⁸ ed-Dânî, **age**, s.110; İbnû'l-Cezerî, **age**, II, s.205; ed-Dimyâtî, **age**, II, s.51.

⁴²⁹ et-Taberî, **age**, X, s.246; el-Begavî, **age**, III, s.236; ez-Zemahşerî, **age**, s.365; İbn Atrıyye, **age**, II, s.409; er-Râzî, **age**, XIV, s.123; el-Kurtubî, **age**, IX, s.240-241; el-Beydâvî, **age**, III, s.16; Ebû Hayyân, **age**, IV, s.398-399; İbn Kesir, **age**, VI, s.320.

⁴³⁰ Kurtubî, **age**, IX, s. 241.

Mübalâğalı okuyuşta gece ve gündüzün sürekli birbirini ardınca aynı şeyi tekrarlayarak bir döngü halinde geldiğinin ifade edildiği görülmektedir.

Örnek 4:

﴿إِنَّ الْمُسْتَقِيمَ وَالْمُسْتَقِيمَاتِ وَأَقْرَضُوا اللَّهَ قَرْضاً حَسَناً يُضَاعَفَ لَهُمْ وَلَهُمْ أَجْرٌ كَرِيمٌ﴾

Hadîd 57/18

Âyetin meali şu şekildedir: “Şüphesiz ki sadaka veren erkeklerle sadaka veren kadınlar ve Allah'a güzel bir borç verenler var ya, (verdikleri) onlara kat kat ödenir. Ayrıca onlara çok değerli bir mükâfat da vardır.”⁴³¹

Bu âyette geçen الْمُسْتَقِيمَ وَالْمُسْتَقِيمَاتِ lafzını Ebû Bekr Şu'be ve İbn Kesir الْمُسْتَقِيمَ وَالْمُسْتَقِيمَاتِ şeklinde okurken; Hafs ve diğer kıraat imamları ise ilk geçtiği gibi الْمُسْتَقِيمَ وَالْمُسْتَقِيمَاتِ okumuşlardır.⁴³²

a) الْمُسْتَقِيمَ وَالْمُسْتَقِيمَاتِ lafzına göre anlam “Şüphesiz Yüce Allah'ı ve Resul'ünü doğrulayan erkekler ve kadınlar” şeklinde olurken;

b) الْمُسْتَقِيمَ وَالْمُسْتَقِيمَاتِ şeklindeki kıraate göre ise “Şüphesiz ki sadaka veren erkeklerle sadaka veren kadınlar” anlamına gelmektedir.⁴³³

⁴³¹ Komisyon, *age*, V, s.243.

⁴³² ed-Dânî, *age*, s.208; İbnû'l-Cezerî, *age*, II, s.292.

⁴³³ et-Taberî, *age*, XXII, s.411-412; el-Begavî, *age*, III, s.38; ez-Zemahşerî, *age*, s.1083; İbn Atıyye, *age*, V, s.265; er-Râzî, *age*, XXIX, s.231; el-Kurtubî, *age*, XX, s.256-257; el-Beydâvî, *age*, V, s.188; en-Nesefî, *age*, III, s.438; Ebû Hayyân, *age*, VIII, s.314-315.

SONUÇ

Ebû Bekr Şu'be b. Âyyaş, Kıraat-i Aşere imamlarının meşhur olmuş önemli ravilerinden biridir. Yaşadığı dönem ve sonrasında son derece saygın bir yere sahip olmuştur. Ebû Bekr Şu'be meşhur kıraat imamları gibi tüm ilgisini kıraat alanına vermiştir. Vefatından sonraki dönemlerde kıraati çok fazla yayılmamasına rağmen Kıraat-i Aşere imamlarının ravileri arasında yerini almıştır.

Bu çalışmada kendini Kur'ân ilmine adanmış, hayatı boyunca Kur'ân kıraatini almak ve öğretmek olmuş, kıraatte ün yapmış, dünyada en fazla okunan kıraat hocası İmam Âsım'ın râvisi olma şerefine nail olup ondan kıraat almış birisi olarak Ebû Bekr Şu'be b. Âyyaş'tan bahsedilmiştir. Ebû Bekr Şu'be'nin rivayet tahlilleri yapılırken ilk bölümde İstiâze, Besmele, Ha-ı Kinâye, Meddler ve Kasr, Hemze, İdğam, Sekte, İmale ve İzâfe ya'sı kavramları göz önünde tutulmuştur. İlgili okuyuşların kıraat çeşitlerinin bir türü olan fonetik/usûl kıraat farklılıkları bağlamında değerlendirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca tezde Ebû Bekr Şu'be'nin rivayet tahlillerindeki kıraat vecihlerinin ağırlık kısmının anlam değişikliği oluşturmayan usuldeki farklılıklardan oluştuğu görülmektedir.

Kıraat ilmi, tefsir ve tefsir ilmi açısından önemli bir yere sahiptir. Kur'ân'ı tefsir eden müfessirlerin kıraat rivayetlerinden yararlandıkları görülmektedir. Özellikle sarf ve nahiv açısından kelimelerin manayı etkilediği kesindir. Tezin ikinci kısmında Ebû Bekr Şu'be'nin rivayetinin tefsire etkisi sarf ve nahiv açısından ele alınmıştır. Görüldüğü kadarıyla Şu'be'nin kıraatindeki bazı farklılıklar Kuran-ı Kerim'deki mananın değişimi açısından oldukça önemlidir. Özellikle onun hocasının diğer ravisi Hafs'tan farklı okuduğu ve manaya tesiri olan kelimeler tezde ele alınarak tespit edilmiştir. Ayrıca fakihlerin, kıraat çeşitliliğinden hüküm çıkardıkları bilinen bir husustur. Çalışmada yer alan birkaç örnekle ilgili konuya temas edilmiştir.

Yapılan her çalışmanın ufak tefek kusurları olabileceğinden bu çalışmada muhakkak kusur olma ihtimalini barındırmaktadır. Yapılan çalışmanın kıraat ve tefsir ilmi açısından faydalı ve ilgili alanlarda çalışma yapacaklara kaynaklık etmesi temenni edilmektedir

KAYNAKÇA

ADIGÜZEL Mehmet, **İmam Nafi ve Kıraatının Özellikleri**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 1993.

AKDAĞ Soner, **Asım Kıraatının Şu'be Rivayeti**, Asitane Kitabevi, İstanbul 2008.

AKKUŞ Murat, **Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü: “et-Tahrîr ve't-Tenvîr” Örneği**, RTEÜSBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Rize 2014.

_____, **Kıraatlerin Tefsire Etkisi (İbn Âşûr Örneği)**, *MÜTEFEKKİR*, cilt 2, sy: 3, Haziran 2015, s.151-176.

ÂLÛSÎ Ebû'l-Fadl Mahmûd, **Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Âzîm ve's-Seb'i'l-Mesânî**, Dâru li't-Türasi'l-Arabiyye, Mısır ts.

ALTIKULAÇ Tayyar, “Ebû Bekr Şu'be b. Âyyaş”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C: 10, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1994.

_____, “**Nâfi**”, *DİA*, TDV. Ankara 2006, XXXII, s.287.

_____, “**Dûrî**”, *DİA*, TDV. Ankara 1994, X, s.5-6.

_____, “**Sûsî**”, *DİA*, TDV. Ankara 2009, XXXVII, s.576.

_____, “**İbn Âmîr**”, *DİA*, TDV. Ankara 1999, XIX, s.308-309.

_____, “**Hamza**”, *DİA*, TDV, Ankara 1997, XV, s.511.

_____, “**Ebû Ca'fer**”, *DİA*, Ankara 1994, X, s.116.

_____, “**Ya'kûb**”, *DİA*, Ankara 2013, XLIII, s.282.

_____, “**Halef b. Hişâm**”, *DİA*, TDV, Ankara, 1997, XV, s.237.

BAĞCI Hacı Musa, **Hadis Tarihi ve Metodolojisi**, Ankara Okulu Yay. Ankara 2013.

BEĞAVÎ Huseyn b. Mes'ûd, **Meâlimû't-Tenzîl (Tefsîru'l-Beğavî)**, Daru't-Tâyyibeti, Riyad 1409.

BEYDÂVÎ Kâdî Nâsiruddîn Ömer, **Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl**, Dâru İhyâu't-Türasi'l-Arabiyye, Beyrut ts.

BUHÂRÎ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, **el-Câmiu's-Sahîh**, thk. Şuayip Arnavut, Risaletü Alemiyye, Beyrut 1432/2011.

BİRİŞİK Abdülhamit, **Kıraat İlmi ve Tarihi**, Emin Yayınları, Bursa 2014.

BÛSTÎ Muhammed b. Hibbân b. Ahmed Ebû Hatim el-Temimî, **el-Câmiu Feharisû Kutûbî's-Sikât**, Müessesetül Kûtûbî's-Sehâfi, thk. İbrahim Zehrân, Beyrut 1988.

CERRAHOĞLU İsmail, **Tefsir Tarihi**, Ankara 1988.

_____, **Kur'ân-ı Kerim Meal ve Tefsiri**, DİB. Yayınları, Ankara 1990.

ÇETİN Abdurrahman, **Kur'ân Okuma Esasları**, Emin Yayınları, Bursa 2012.

_____, **Kıraatların Tefsire Etkisi**, Marifet Yayınları, İstanbul 2001.

_____, **Kur'ân-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraâtlar**, Ensar Yayınlar, İstanbul 2010.

ÇOLLAK Fatih, **Âsım Kıraatı**, Üsküdar Yayınevi, İstanbul 2006.

DÂNÎ Ebû Âmr Osman b. Said, **et-Teyisir fi Kıraâti's-Seb'a**, Ottu Pretzl, İstanbul 1930.

_____, **el-Ahrufü's-Seb'a li'l-Kur'ân**, thk. Abdülmüheymin Tahhân, Dâru'l-Minâre Cidde 1418/1997.

_____, **Camiu'l-Beyân fi'l-Kırâati's-Seb'â**, thk. Abdurrahim Tarhûni, Dâru'l-Hadis, Kâhire 2006.

DEMİR Adem, **İbn Amir Kıraatı ve Asım Kıraatıyla Mukayesesi**, ÇOMÜSBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 2013.

DİMYÂTÎ Ahmed b. Muhammed el-Benna, **İthâfü Fudelâi'l-Beşer**, Âlemü'l-Kutub, Beyrut 2007.

EBÛ DÂVÛT Süleyman b. el-Eş'as **Süneni Ebû Dâvût**, neşr. Ahmed Sa'd Ali, Mısır, 1952.

EBÛ Hayyân Muhammed b. Yusuf b. Ali el-Endelüsî, **el-Bahru'l-Muhît**, Dâru İhyâu't-Türasi'l-Arabiyye, Beyrut 2002.

FEYİZLİ, Hasan Tahsin, **Kıraatı Âşere**, DİB. Yayınları, Ankara 2016.

HANBEL Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, **Kitâbü'l-Îlel ve Me'rifetü'r-Ricâl**, thk. Doktor Vasiyyullah b. Muhammed Abbas, Dâru'l-Hânî, Riyad 1422.

HAYYÂTÎ Ebi Hasan Ali b. Fârisî, **et-Tebşira fi'l-Kıraâtî'l-Eimmetî'l-Âşere**, Mektebetü'r-Rûşd, Riyad 2007/1428.

İBN ÂTİYYE Abdulhakk b. Ğâlib el-Endelüsî, **el-Muharrerû'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbü'l-Âzîz**, Dâru'l Kûtübî'l-Âlemîyye, Beyrut 2001/1422.

İBNÛ'L-CEZERÎ Ebû'l-Hayr Şemseddin Muhammed b. Muhammed, **Takrîbû'n-Neşr fi'l-Kıraâtî'l-Âşr**, Dâru'l Kûtübî'l-Âlemîyye, Mısır 1961/1381.

_____, **Müncid'u'l-Mukri'in ve Mürşidû't-Talibin**, Beyrut 1980.

_____, **en-Neşr fi'l-Kıraâtî'l-Âşr**, Dârü's-Sahabetü li't-Turas, Beyrut 2002.

_____, **Ğâyetü'n-Nihaye fî Tabakâtû'l-Kurrâ**, Mektebetü'l-Hancı, Mısır 1932/1351.

_____, **Camiû'l-Beyân fî Kıraâtî's-Seb'a**, Daru'l-Hadis, Kahire 2006.

İBNÛ'L-BÂZÎŞ Ebi Ca'fer Ahmed b. Ali b. Halife Ensari, **Kitabû'l-İknâ Fî Kıraâtî's-Seb'a**, Camiâtü Ümmü'l-Kura, Mekke 2001/1422.

İBN ĞALBÛN Ebi Hasan Tâhir b. Abdülmun'im, **et-Tezkire Fi'l-Kıraât**, Dâru'l Kûtübî'l-İlmiyye, Beyrut 2001/1422.

İBN KESİR Ebu'l-Fida İsmail, **Tefsirû'l-Kur'âni'l-Azim**, Mektebetü'l-Türasi'l-Arabiyye Kahire 2000/1321.

İBN MANZÛR Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem, **Lisânû'l-Arab**, Müessesetü't-Tarihu'l-Arab, Beyrut 1997.

İBN MÜCAHİD, Ebû Bekir, **Kitâbü's-Seb'a fîl-Kıraât**, Dârü'l-Mâarif, Kahire 1972.

İBNÛ'N-NEDÎM, Muhammed, **el-Fihrist**, Mısır 1348.

İBRAHİM REŞAD, Muhammed Sabri, **Havluyyatü Âdabi Ayni Şems**, Kahire 1951.

KARAÇAM İsmail, **Kur'ân-ı Kerim'in Nüzûlü ve Kıraatı**, MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay. İstanbul 1974.

_____, **Kur'ân-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri**, İfav Yay, İstanbul 2012.

_____, **Kıraat İlminin Kur'ân Tefsirindeki Yeri**, İfav Yayınları, İstanbul 2013.

KÂDÎ Abdulfettah, **el-Büdûru'z-Zâhira fi'l-Kıraati'l-Âşerati'l-Mütevatiire Min Târikî's-Şâtibîyye ve'd-Dûrâ**, Beyrut 1981.

KATTÂN Halil, **Mebahis fi Ulûmi'l-Kur'ân**, Beyrut 1998.

KURTUBÎ Ebî Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr, **el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân**, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2006/1427; Bir diğer basım, **el-Câmiû' li-Ahkâmi'l-Kur'ân**, Daru'l-Hadis, Kahire 2010.

KOMİSYON, **Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri**, DİB Yayınları, Ankara 2014.

MÂLİK B. ENES Ebû Abdillâh, **el-Muvatta**, thk. Dr. Takyeddin en-Nebevî, Daru'l-Kalem, Dimeşk 1432/2011.

MEKKÎ Muhammed b. Ebû Talib el Kaysî, **el-İbâne an-Meâni'l-Kıraat**, thk, Abdulfettah İsmail Şelebi, Dâru'n-Nehde, Mısır 1977

_____, **et-Tefsira fi'l-kıraat**, Ma'hedü'l-Mahtütati'l-Arabiyye, Kuveyt, 1405/1985.

MEKKÎ Muhammed Mekkî Nasr el-Cüreyysi, **Nihâyetü'l-Kâvli'l-Mûfid fi İlmi Tecvîd**, Dâru'l Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2012.

MUHAMMED EMİN EFENDİ, **Umdetu'l-Hallân fi İzâhi Zûbdet'l-İrfân**, Mektebetü'l-Hanifiyye, Yersiz 1278.

MUHAYSİN Muhammed Salim, **el-Mühezzeb fi'l-Kıraati'l-Âşere ve Tevcihiha min Târikî Tayyibeti'n-Neşr**, el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Turas, Mısır 2006.

_____, **el-İrşâdâtü'l-Celiyye fi'l-Kıraati's-Seb'a min Târikî's-Şâtibîyye**, Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Turas, Mısır 2015/1436.

NEBHÂN Muhammed b. Nebhân Hüseyin Mısırî, **er-Riyâş fî Rivâyeti'l-İmam Şu'be b. Ayyâş**, Câmiû'l-Ummu'l-Kura, yrs. 2009.

NESEFÎ Abdullah b. Ahmed, **Medâriku't-Tenzîl ve Hakâikü't-Te'vil**, Dârû'l-Kelamu't-Tâyyibe, Beyrut 1998/1419.

ÖZTOPRAK Sirâceddin, **Kur'ân Kıraâtı (Kıraâtı Âşere)**, Beyan Yay, 2012.

PÂLÛVÎ Abdulfettah, **Zûbdetü'l-İrfân**, Mektebetü'l-Hânefiyye, İstanbul ts.

RÂZÎ Fahrüddin Muhammed b. Ömer, **Mefâtihu'l-Ğâyb (et-Tefsirü'l-Kebîr)**, Dârû'l-Fikr, Beyrut 1981.

SÂBÛNÎ Muhammed Ali, **Safvetü't-Tefasir**, el-Mektebetü'l-Haderiyye, Lübnan 2015.

SÎNÛDÎ Ebü'l-Hasen el-Hanefî el-Mârûfî, **Şerhu Sünen-i İbn Mâce**, Daru'l-Ma'rife, Beyrut 1433/2012.

SÜYÛTÎ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayri, **el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân**, Müessesetü'r-Risâle, thk. Şuayb Arnavut, Lübnan 2008

TABERÎ Muhammed b. Cerîr, **Câmiü'l-Beyân an Te'vil Âyi'l-Kur'ân**, Dârü'l-Hicr, Kahire 2001/1422.

TAVİLÎ Ahmed b. Muhammed Abdullah, **Fennu't-Tertil ve Ulumuhû**, ed-Dirâseti'l-İslamiyyeti Riyad 1999.

TEMEL Nihat, **Kur'ân Kiraatında Vakf ve İbtida**, İfav Yayınları, İstanbul 2014.

TİRMİZÎ Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre **Câmiu'l-Kebîr**, thk. Dr. Beşşar Ma'rûf, Dârü'l-Garîbü'l-İslâm, Beyrut 1996.

YAZIR Elmalılı Muhammed Hamdi, **Hak Dini Kur'ân Dili**, Huzur Yayınları, sadeleştiren Sıtkı Güllü, İstanbul 2003.

ZEHEBÎ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmet, **Siyeru Â'lamü'n-Nübelâ**, Müessesetü'r-Risale, Beyrut tsz.

_____, **Marifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr**, thk. Şuayb Arnavut, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1417

_____, **Tezkiretü'l-Huffaz**, Beyrut 1957.

ZEMAHŞERÎ Carullah Mahmud b. Ömer, **el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidi't-Tenzîl ve Uyûni'l-Eğâvîl fî Vücûhi't-Te'vil**, Beyrut ts.

ZÜRKÂNÎ Muhammed Abdülazîm, **Menahilü'l-İrfân fi Ulûmî'l-Kur'ân**, Matbaatu İsâ el-Bâbî Halebî, Mısır 1943.